

Η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 - «Η Σμύρνη μάνα καίγεται»

«Η πτώση της Κωνσταντινούπολης για το έθνος μας, δεν είχε τέτοια σημασία, όπως αυτή η έξοδος του ελληνισμού από ολόκληρη την Ανατολή. Ένα φοβερό πράμα...».

Διδώ Σωτηρίου.

Η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, είναι η μεγαλύτερη εθνική συμφορά στην ιστορία του νεωτέρου Ελληνισμού. Κι αυτό, γιατί αποτέλεσε την ταφόπλακα στο όνειρο της «Μεγάλης Ιδέας» που προσέβλεπε στην επανένωση όλων των εδαφών που κατοικούνταν από αρχαιοτάτων χρόνων από Έλληνες. Κυρίως όμως, επειδή ξεριζώθηκε οριστικά η μακραίωνη ελληνική παρουσία στην περιοχή, με τον πιο δραματικό τρόπο. Την μεγάλη αυτή συμφορά συνθέτουν, εκτός των άλλων, η κατάρρευση του Μικρασιατικού Μετώπου, η πυρπόληση της Σμύρνης από τους Τούρκους, όπου είχαν συρρεύσει και πολλοί Έλληνες από τις γειτονικές περιοχές, και οι σφαγές, λεηλασίες και άλλες φρικαλεότητες εις βάρος των Ελλήνων και των Αρμενίων χριστιανών, στη Σμύρνη και στις πόλεις και τα χωριά που ανακαταλαμβάνονταν από τον τουρκικό στρατό, οι μαρτυρικές πορείες των αιχμαλώτων και των ομήρων προς το εσωτερικό της Ανατολής, η εξόντωση εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων και Αρμενίων και η εκδίωξη των υπολοίπων από τις πατρογονικές εστίες τους, χωρίς τις περιουσίες τους, από το μικρασιατικό έδαφος και προ πάντων το ξερίζωμα του Ελληνισμού από την Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη.

Η Μικρασιατική Καταστροφή, δεν είναι ένα γεγονός που προέκυψε ξαφνικά, αλλά ήταν αποτέλεσμα χρόνιων διεργασιών στις οποίες συμμετείχαν και αλληλεπιδρούσαν αρκετοί παράγοντες. Ήταν αποτέλεσμα αντικειμενικών δυσκολιών, λαθών, αντικρουόμενων συμφερόντων, ενίοτε και μικροπολιτικών σκοπιμοτήτων και παθών. Πριν λοιπόν, θελήσει κάποιος να διερευνήσει το ιστορικό γεγονός «Μικρασιατική Καταστροφή», θα πρέπει να ερευνήσει σε βάθος χρόνου ότι προηγήθηκε μέχρι την τελική πτώση και να αναζητήσει τα πραγματικά αίτια, γιατί μια επιδερμική ανάγνωση και εστίαση μόνο στα δραματικά γεγονότα που συνέβησαν τις 3-4 τελευταίες μέρες του ελληνισμού στην Μικρά Ασία, ίσως οδηγήσει και σε λάθος συμπεράσματα.

Η παρουσία του ελληνισμού στην Μικρά Ασία

Η Μικρά Ασία, υπήρξε κοιτίδα πολλών αρχαίων λαών και πολιτισμών, ενώ έντονη ήταν σ' αυτήν και η ελληνική παρουσία ήδη από την Μυκηναϊκή εποχή. Ειδικότερα, στα παράλια προς το Αιγαίο της Μικράς Ασίας, εγκαταστάθηκαν ενωρίτατα διάφορα ελληνικά φύλα (Αιολικά, Ιωνικά, Δωρικά), τα οποία ίδρυσαν σημαντικότερες αποικίες, οι οποίες απέκτησαν μεγάλη ακμή κατά τους ιστορικούς χρόνους και συνέβαλαν στην ολοκλήρωση του Ελληνικού Πολιτισμού. Σπουδαιότερες από αυτές τις αποικίες, υπήρξαν η Μίλητος, η Φώκαια, η Έφεσος, η Σμύρνη, η Μαγνησία, η Αλικαρνασσός και άλλες.

Ο μικρασιατικός ελληνισμός ήταν γεωγραφικά διάσπαρτος σε όλο το μήκος και το πλάτος της Ανατολίας. Η παρουσία του Ελληνικού στοιχείου ήταν ιδιαίτερα έντονη στην κοσμοπολίτικη Σμύρνη, ένα από τα σπουδαιότερα εμπορικά και πολιτιστικά κέντρα της Μεσογείου κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνας. Για τον μικρασιατικό ελληνισμό η Σμύρνη αποτελούσε οικονομικό, πολιτιστικό και εθνικό κέντρο, ιδιαίτερα για τους τουρκόφωνους ελληνορθόδοξους της ενδοχώρας. Γενικά, ο μικρασιατικός ελληνισμός δύναται να διαχωρισθή σε τέσσερις βασικές ομάδες: 1) Της Ιωνίας, 2) της Προποντίδος, 3) της Καππαδοκίας και 4) του Πόντου.

Οι ελληνικοί πληθυσμοί στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν οργανωμένοι σε κοινότητες, σε συμφωνία με την οθωμανική πρακτική του Μιλλέτ, που αποτελούσε το θρησκευτικό έθνος. Κεφαλή του ορθόδοξου Μιλλέτ, που περιλάμβανε τούς Έλληνες και τούς Σλάβους ορθόδοξους, ήταν το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Η συνολική αριθμητική δύναμη του ελληνικού στοιχείου της Μικράς Ασίας δεν μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια, διότι δεν υπάρχουν αξιόπιστες στατιστικές. Ωστόσο η επίσημη οθωμανική στατιστική του 1910 και η στατιστική του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως του 1912 δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές και επιτρέπουν να σχηματίσουμε κάποια εικόνα:

ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ (δεν περιλαμβάνεται η Κων/πολη)	Επίσημη οθωμανική στατιστική 1910	Ποσοστό	Στατιστική πατριαρχείου Κων/πόλεως 1912	Ποσοστό
Τούρκοι [σ.σ. ορθότερα, μουσουλμάνοι]	8.192.589	75,7%	7.048.662	72,7%
Έλληνες	1.777.146	16,4%	1.782.582	18,4%

Αρμένιοι	594.539	5,5%	608.707	6,3%
Εβραίοι	39.370	0,4%	37.523	0,4%
Λοιποί	219.451	2,0%	218.102	2,2%
Σύνολο	10.823.095	100,0%	9.695.576	100,0%

Σύμφωνα με τα στοιχεία που έδωσε ο Ελευθέριος Βενιζέλος με το υπόμνημά του στη «Συνδιάσκεψη της Ειρήνης» του Παρισιού, στη Μικρά Ασία ζούσαν 1.694.000 Έλληνες. Στην Θράκη και την περιοχή της Κωνσταντινούπολης 731.000. Στην περιοχή της Τραπεζούντας 350.000 και στα Άδανα 70.000. Σύνολο 2.845.000 Έλληνες που αποτελούσαν το 20% του πληθυσμού της περιοχής που κυριαρχούσε οικονομικά , είχε δε καταφέρει να διατηρήσει την πολιτιστική του κληρονομιά παρ' ότι αποτελούσε μειονότητα σε εχθρικό περιβάλλον .

Τα υπάρχοντα στοιχεία συγκλίνουν, χωρίς αμφιβολία, στο συμπέρασμα ότι ο ανατολικός ελληνισμός αποτελούσε σημαντικό τμήμα του πληθυσμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και είχε υψηλή μορφωτική και οικονομική στάθμη. Σε ορισμένες περιοχές της Ανατολικής Θράκης, στην Κωνσταντινούπολη, στη Δυτική Μικρά Ασία και τον Πόντο οι Έλληνες συχνά κυριαρχούσαν.

Οι ελληνικές κοινότητες ελέγχουν, πριν το 1922, το 50% του κεφαλαίου του επενδεδυμένου στη βιομηχανία της Αυτοκρατορίας, το 60% των θέσεων εργασίας στους μεταποιητικούς κλάδους. Κυριαρχούν απόλυτα στο εισαγωγικό και το εξαγωγικό εμπόριο. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι το 1914 το 46% από τούς ιδιοκτήτες τραπεζών και τραπεζίτες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν Έλληνες. Την ίδια χρονιά από τις 6.507 βιομηχανίες και βιοτεχνίες της Αυτοκρατορίας το 49% ανήκε σε Έλληνες. Το 1914 πάλι, Έλληνες ήταν το 52% των γιατρών, το 49% των φαρμακοποιών, το 52% των αρχιτεκτόνων, το 37% των μηχανικών και το 29% των δικηγόρων της Αυτοκρατορίας. Οι Ρωμιοί μαθητές αντιπροσωπεύουν σε απόλυτους αριθμούς το διπλάσιο σχεδόν των Μουσουλμάνων μαθητών σε όλη την Αυτοκρατορία. Η ελληνική γλώσσα είχε γίνει η γλώσσα των εμπορών και της καλής κοινωνίας, σε βαθμό που σημαντικό ποσοστό Ρωμιών αγνοούσε την τουρκική.

Οι Νεότουρκοι

✖ Οι Νεότουρκοι (στα τουρκικά Jön Türkler) ήταν οπαδοί μεταρρυθμιστικής κίνησης στην Τουρκία με πολιτικό χαρακτήρα. Η κίνηση αυτή άρχισε με την

ίδρυση του κομιτάτου της Νέας Τουρκίας από τον Μιντάτ πασά το 1868.

Το παράνομο πολιτικό αυτό κίνημα είχε μεγάλη διάδοση από τη δεκαετία του '90 στους διανοούμενους, στους σπουδαστές των στρατιωτικών σχολών και στους νέους αξιωματικούς και συντέλεσε το 1876 στην εκθρόνιση των σουλτάνων Αμπντούλ Αζίζ και Μουράτ Ε΄ και στο ανέβασμα στο θρόνο του Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ (1876-1909).

Αυτός αρχικά δέχτηκε το φιλελεύθερο σύνταγμα της χρονιάς εκείνης, με το οποίο παραχωρήθηκαν στο λαό ελευθερίες. Κατόπιν όμως άρχισε να κυβερνά και πάλι απολυταρχικά, με αποτέλεσμα να εκτοπιστεί και να δολοφονηθεί το 1883.

Το 1902 το κίνημα διασπάστηκε σε μια μερίδα που πρέσβευε αιτήματα διοικητικής αποκέντρωσης και καλών σχέσεων με τη Δύση, και στην «Επιτροπή για την Ένωση και την Πρόοδο», που ιδρύθηκε το 1904 και τασσόταν υπέρ του συγκεντρωτισμού, απέρριπτε τις επεμβάσεις των Δυνάμεων στα εσωτερικά του κράτους και εμπνεόταν όλο και περισσότερο από εθνικιστικά

ιδεώδη. Είχε ως αρχηγούς τους Νιαζί και Εμβέρ και σκοπό τη μετατροπή της θεοκρατικής φεουδαρχικής αυτοκρατορίας σε συνταγματικό αστικό κράτος. Υποχρέωσαν τότε το σουλτάνο Αμπντούλ Χαμίτ να επαναφέρει το σύνταγμα του 1876, που είχε καταργηθεί. Τον Ιούλιο του 1908 οι αξιωματικοί του Σώματος Στρατού της Θεσσαλονίκης τάχτηκαν υπό την «Ένωση και Πρόδος» (Ittihad ve Terraki) και απαίτησαν από τον σουλτάνο να επαναφέρει σε ισχύ το Σύνταγμα του 1876. Επειδή όμως αυτός αντέδρασε, σε συνεργασία με τις μεγάλες δυνάμεις οι Νεότουρκοι, καθώς και με την συνδρομή του στρατού, βάδισαν εναντίον της Κωνσταντινούπολης, τον εκθρόνισαν και ενθρόνισαν ως σουλτάνο το Μεχμέτ (Μωάμεθ) Ε΄ τον Απρίλιο του 1909.

Οι Νεότουρκοι εμφανίστηκαν ως δύναμη μετασχηματισμού της απολυταρχικής Αυτοκρατορίας σε σύγχρονη δημοκρατία, που η λειτουργία της θα καθοριζόταν από τις αρχές του ευρωπαϊκού διαφωτισμού. Εμφανίστηκαν σε μια εποχή που η Οθωμανική Αυτοκρατορία, ως ένα προνεωτερικό κρατικό μόρφωμα, παραχωρούσε τη θέση στα σύγχρονα έθνη-κράτη που εκείνη την ιστορική περίοδο εμφανίζονταν με τον γνωστό βασανιστικό και βίαιο τρόπο. Η ιδιομορφία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία συνίστατο στο γεγονός ότι μετά τις σημαντικές μεταρρυθμίσεις - που συνέβησαν στα μέσα του 19ου αιώνα και εξασφάλιζαν μια σχετική ελευθερία

και ανοχή στους χριστιανικούς πληθυσμούς- η νέα οικονομία του εμπορίου και της βιομηχανικής παραγωγής είχε κυριαρχηθεί κυριολεκτικά από τους Έλληνες, τους Αρμένιους και τους Εβραίους. Οι μουσουλμάνοι είχαν αρκεστεί στην αποκλειστική νομή της γραφειοκρατίας, του στρατού και της παραδοσιακής φεουδαρχίας.

Το γεγονός ότι η οθωμανική αστική τάξη δεν αποτελείτο από μουσουλμάνους, αλλά από χριστιανούς, ενέτεινε τους φόβους των στρατιωτικών, ότι σύντομα θα βρεθούν εκτός ιστορίας. Αυτός ακριβώς ήταν ο φόβος που κινητοποίησε τα πολύμορφα και πολυεθνотικής προέλευσης στρατιωτικά στρώματα να οργανωθούν, να εφεύρουν μια συνεκτική ιδεολογία -τον τουρκισμό- και να καταλάβουν εν τέλει την εξουσία με το νεοτουρκικό πραξικόπημα. Ένας από τους λόγους λοιπόν που εκδηλώθηκε τη νεοτουρκική «επανάσταση», ήταν ο έλεγχος των οικονομικών δραστηριοτήτων από το χριστιανικό στοιχείο. Το ενδιαφέρον στην τουρκική περίπτωση, που θα καθορίσει όλη την ιστορία του τουρκικού έθνους-κράτους, είναι ότι το ρόλο των αστικών στρωμάτων είχαν οι στρατιωτικοί. Στην πραγματικότητα το κίνημα των Νεοτούρκων το 1908 αποτέλεσε την αντεπανάσταση εναντίον των δημοκρατικών κινήματων των υπόδουλων εθνών.

Σ' όλη την έκταση της Αυτοκρατορίας, από την Βοσνία-Ερζεγοβίνη μέχρι τη Λιβύη και από τη Μακεδονία μέχρι τη Μεσοποταμία, το ρεύμα της αλλαγής ήταν παρόν. Μόνο η μετάβαση σε μια δημοκρατική κοινωνία φαινόταν ότι θα μπορούσε να σταματήσει την αποσάρθρωση. Ακριβώς αυτή την προοπτική προπαγανδίζουν αρχικά οι Νεότουρκοι ηγέτες. Και θα πετύχουν την αμέριστη συμπαράσταση των χριστιανικών εθνών. Όμως σύντομα στους κόλπους του «Ένωση και Πρόοδος» θα επικρατήσουν οι ακραίες εθνικιστικές θέσεις. Ο οθωμανισμός θα εγκαταλειφθεί και θα υιοθετηθεί ο παντουρκισμός. Οι νεότουρκοι θα ριζοσπαστικοποιηθούν ακόμα περισσότερο συνδεδεμένοι με τα εθνικιστικά παντουρκιστικά κινήματα που δρούσαν στο εσωτερικό της Ρωσικής Αυτοκρατορίας (Τάταροι, τουρκόφωνοι μουσουλμάνοι της Κεντρικής Ασίας).

Τον Οκτώβριο του 1911 οι Νεότουρκοι αποφάσισαν και επισήμως, στο τρίτο τους συνέδριο που έλαβε χώρα στη Θεσσαλονίκη, την εξόντωση των μη τουρκικών εθνотήτων. Η οθωμανοποίηση (ottomanization) δηλαδή ο εκτουρκισμός δια της βίας όλων των κατοίκων, αποφασίζεται τελεσίδικα. Το μέσο θα ήταν οι εξοπλισμένοι Μουσουλμάνοι. Στη συγκεκριμένη απόφαση οι Νεότουρκοι χρησιμοποιούν παραπλανητικά τον όρο «οθωμανοποίηση», προσπαθώντας να περιβάλουν την πολιτική εκτουρκισμού με ένα οικείο, για τους περισσότερους

μουσουλμάνους, περίβλημα.

Ο Τζελάλ Μπαγιάρ (Celal Bayar), ένας από τους Νεότουρκους πραξικοπηματίες, αναφέρει ότι οι Νεότουρκοι αντιμετώπιζαν τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως «εσωτερικά καρκινώματα».

Εφάρμοσαν τότε υπερεθνικιστική πολιτική, που αποτέλεσε το βασικό αίτιο του Βαλκανικού πολέμου του 1912. Τον Ιούνιο του 1913 οργάνωσαν τη δολοφονία του μεγάλου βεζίρη Σεφκέτ και δημιούργησαν την τριανδρία Εμβέρ-Τζεμάλ-Ταλαάτ, που παρέσυρε την Τουρκία στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

✖ Ο αποικιακός ανταγωνισμός των ευρωπαϊκών χωρών που είχε κλιμακωθεί τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα και είχε καταλήξει στην διανομή ολόκληρου του πλανήτη, οξύνθηκε επικίνδυνα στις αρχές του 20ού αιώνα. Πήρε την μορφή, όχι μόνο εδαφικών διεκδικήσεων, αλλά και πολύμορφης οικονομικής διείσδυσης από τις βιομηχανικές χώρες προς τις οικονομικά ασθενείς και εξαρτημένες χώρες. Φυσικά η οικονομική διείσδυση μιας μεγάλης δύναμης αποτελούσε πολλαπλή απειλή για τα συμφέροντα κάποιας άλλης. Έτσι π.χ., η κατασκευή του Υπεριφανικού Σιδηροδρόμου (από την Νικομήδεια ως την Βαγδάτη), που ανέλαβαν γερμανικές κυρίως εταιρείες, απειλούσε συμφέροντα πολλών χωρών, καθώς μάλιστα η σύμβαση κατασκευής του σιδηροδρόμου, συνοδεύονταν από την άδεια έρευνας και εκμετάλλευσης του υπεδάφους, σε μια ζώνη πλάτους πολλών χιλιομέτρων στις δυο πλευρές της γραμμής.

Στον αποικιακό ανταγωνισμό, μετά την Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία και Ολλανδία, εμφανίστηκαν ως ανταπαιτητές από τα τέλη του 19ου αιώνα, η Γερμανία, Ιταλία, Ιαπωνία και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Βορείου Αμερικής. Η Γερμανία, η Ιταλία και η Ιαπωνία, επιδίωκαν να επιβάλλουν δυναμικά τις απαιτήσεις τους, ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες ενδιαφέρονταν κυρίως για το άνοιγμα των αγορών, για ελεύθερο ανταγωνισμό, που ευνοεί πάντα τους ισχυρούς.

Έτσι κορυφώνονταν ο αποικιακός ανταγωνισμός, κυρίως ανάμεσα στις χώρες που είχαν αποικίες και προνόμια (όπως λ.χ. η Αγγλία, η Γαλλία, η Αυστρία είχαν τις διομολογήσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία) και τις άλλες που διεκδικούσαν ανάλογα μερίδια, γιατί τους ήταν αναγκαία για την βιομηχανική τους ανάπτυξη. Μέσα σ' αυτό το κλίμα οικονομικού ανταγωνισμού, δημιουργήθηκαν συμμαχίες: Από την μια μεριά οι «Κεντρικές Αυτοκρατορίες» που απαρτίζονταν από την

Γερμανία και την Αυστροουγγαρία και από την άλλη οι χώρες της «Εγκάρδιας Συνεννόησης» (Entente Cordiale), Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία. Αυτοί οι δυο συνασπισμοί επιδόθηκαν σε πυρετώδεις εξοπλισμούς. Οι φιλειρηνικές φωνές δεν εισακούονταν πια και η αφορμή από την οποία θα γεννιόταν ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, δεν ήταν δύσκολο να βρεθεί: μια δολοφονία στο Σεράγεβο του 1914...

Στις 28 Ιουνίου 1914 δολοφονήθηκε στο Σεράγεβο της Βοσνίας (επαρχία της Αυστροουγγαρίας) ο αρχιδούκας διάδοχος της Αυστρίας Φερδινάνδος και η σύζυγός του, Σοφία, από το νεαρό σπουδαστή Γαβριήλ Πρίντσιπ, φανατικό οπαδό της πανσλαβικής εθνικιστικής κίνησης, η οποία διευθυνόταν από υψηλά ιστάμενα πρόσωπα της Σερβίας. Το γεγονός αυτό έδωσε την αφορμή στην Αυστροουγγαρία να ταπεινώσει τη Σερβία και να αυξήσει τη δική της επιρροή στα Βαλκάνια. Έστειλε λοιπόν στη Σερβία τελεσίγραφο, με το οποίο την καθιστούσε υπεύθυνη για τη δολοφονία και της έθετε όρους απαράδεκτους. Στις 25 Ιουλίου, η Σερβία απάντησε ότι αποδεχόταν όλους σχεδόν τους όρους, αλλά η απάντησή της αγνοήθηκε.

Έχοντας η Αυστροουγγαρία την υποστήριξη της Γερμανίας διέταξε γενική επιστράτευση, κήρυξε τον πόλεμο (28 Ιουλίου) κατά της Σερβίας και βομβάρδισε το Βελιγράδι. Σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, ο πόλεμος γενικεύτηκε. Στην επιστράτευση της Ρωσίας (30 Ιουλίου) απάντησε η Γερμανία με κήρυξη πολέμου εναντίον της (1 Αυγούστου) καθώς και εναντίον της Γαλλίας (3 Αυγούστου). Θέλοντας να εισβάλλει στη Γαλλία, παραβίασε την ουδετερότητα του Βελγίου. Το γεγονός αυτό έμπλεξε στον πόλεμο την Αγγλία, σύμμαχο του Βελγίου, που κήρυξε τον πόλεμο κατά της Γερμανίας (4 Αυγούστου). Στη συνέχεια, η Αυστροουγγαρία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Ρωσίας (5 Αυγούστου), η Σερβία κατά της Γερμανίας (6 Αυγούστου), το Μαυροβούνιο κατά της Αυστροουγγαρίας (7 Αυγούστου) και κατά της Γερμανίας (12 Αυγούστου), η Γαλλία και η Αγγλία κατά της Αυστροουγγαρίας (10 Αυγούστου), η Ιαπωνία κατά της Γερμανίας (28 Αυγούστου), η Αυστροουγγαρία κατά της Ιαπωνίας (25 Αυγούστου) και κατά του Βελγίου (28 Αυγούστου).

Στο βαλκανικό μέτωπο, ο Τούρκος στρατηγός Εμβέρ πασάς, θεωρώντας πως το συμφέρον της Τουρκίας βρισκόταν με το μέρος της Γερμανίας, υπέγραψε μυστική συνθήκη με αυτήν στις 2 Αυγούστου. Στις 10 Αυγούστου, δύο γερμανικά καταδρομικά, το «Γκέμπεν» και το «Μπρεσλάου», μπήκαν στη Μεσόγειο και έγιναν δεκτά στα τουρκικά χωρικά ύδατα. Ακολούθησε, κατόπιν, εικονική πώλησή τους στην Τουρκία, η οποία στη συνέχεια βομβάρδισε την Οδησό κι άλλα ρωσικά

λιμάνια (30 Οκτωβρίου). Οι Τούρκοι κλείνοντας τα Δαρδανέλλια για τις χώρες τις Αντάντ, προκάλεσαν πολλές δυσχέρειες σ' αυτές. Η Ρωσία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Τουρκίας (1 Νοεμβρίου) και ακολούθησαν οι σύμμαχοί της (5 Νοεμβρίου), ενώ αγγλικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στον Περσικό κόλπο. Η είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία τριών νέων μετώπων (Καλλίπολης, Καυκάσου, Μεσοποταμίας).

Στις 26 Μαΐου 1916 καταλήφθηκε το οχυρό Ρούπελ, από τις γερμανοβουλγαρικές δυνάμεις, παρά την μη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο. Η Ελλάδα ήταν πλέον στα πρόθυρα του πολέμου, αλλά και στα πρόθυρα του Εθνικού Διχασμού...

Ο Εθνικός Διχασμός

Ο Εθνικός Διχασμός (1914-1917) υπήρξε μια σειρά γεγονότων που επικεντρώνονται στη διένεξη μεταξύ του τότε πρωθυπουργού της Ελλάδας Ελευθέριου Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου σχετικά με την είσοδο ή μη της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα κύρια γεγονότα της διένεξης αφορούν διαδοχικά την παραίτηση του Ε. Βενιζέλου, την δημιουργία ξεχωριστού κράτους με πρωτοβουλία του στην Βόρεια Ελλάδα με πρωτεύουσα την Θεσσαλονίκη και την εκδίωξη του Κωνσταντίνου από την Ελλάδα μετά από παρέμβαση των δυνάμεων της Αντάντ. Η διένεξη αυτή χώρισε την χώρα σε δύο διαφορετικά στρατόπεδα και προκάλεσε εξαιρετικά βαθύ χάσμα στην ελληνική κοινωνία. Οι επιπτώσεις του χάσματος παρέμειναν ως το τέλος της δεκαετίας του '30. Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι και η Μικρασιατική Καταστροφή μετέπειτα, ήταν απόρροια του Εθνικού Διχασμού.

Ως κύριο αίτιο του Εθνικού Διχασμού θεωρείται η διαμάχη μεταξύ Ε. Βενιζέλου και βασιλιά Κωνσταντίνου. Ο Κωνσταντίνος, βάσει του Συντάγματος, είχε δικαιοδοσίες εξαιρετικά περιορισμένες, όμως η επιρροή του σε πολιτικούς τις εποχής ήταν παραπάνω από έντονη. Ο αποτυχημένος για την Ελλάδα ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 χρεώθηκε στους λανθασμένους χειρισμούς φιλοβασιλικών κύκλων και των εκτεταμένων επεμβάσεων στις ένοπλες δυνάμεις. Εξαιτίας αυτών εκδηλώθηκε έντονη δυσaréσκεια στις τάξεις του στρατού που εκδηλώθηκε το 1909 με το κίνημα στο Γουδί, που απαιτούσε άμεσες ανακατατάξεις.

Ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος υποστήριζε πως η είσοδος στον πόλεμο, με το πλευρό της Αντάντ, θα εξυπηρετούσε τα εθνικά συμφέροντα.

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, με στολή Γερμανού Στρατηγού, λόγω των φιλογερμανικών αισθημάτων του υποστήριζε την ουδετερότητα της Ελλάδας στον

πόλεμο.

Στο πρόσωπο του Ελευθέριου Βενιζέλου, το στρατιωτικό κίνημα βρήκε τον κύριο εκφραστή του, τον οποίο και κάλεσε από την Κρήτη να αναλάβει την πολιτική ηγεσία της χώρας.

Με το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων, ο Κωνσταντίνος τέθηκε επικεφαλής του στρατεύματος και φαίνονταν ως κύριος υπεύθυνος των αλλεπάλληλων επιτυχιών των συγκρούσεων. Στα παρασκήνια όμως, εκείνο το διάστημα δημιουργήθηκε το πρώτο χάσμα στις σχέσεις Κωνσταντίνου-Βενιζέλου: χαρακτηριστική ήταν η διάσταση απόψεων για την άμεση κατάληψη ή μη της Θεσσαλονίκης, την οποία ο Βενιζέλος ήθελε να επιτύχει πάση θυσία, για την στρατηγική της σημασία και προς αποφυγή κατάληψής της από τους Βουλγάρους (ο Κωνσταντίνος αντ' αυτού επιθυμούσε προέλαση προς βόρεια και κατάληψη του Μοναστηρίου). Το συγκεκριμένο γεγονός παρέμεινε γνωστό τότε μόνο σε περιορισμένους πολιτικούς και στρατιωτικούς κύκλους.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος επεδίωκε την έξοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Οι Αγγλογάλλοι όμως απέβλεπαν στη συμμαχία ή ουδετερότητα της Βουλγαρίας και Τουρκίας και απέρριπταν προς το παρόν τις προτάσεις του Βενιζέλου.

Η προσπάθεια της Αντάντ να συμφιλιώσει Σερβία, Βουλγαρία, Τουρκία και Ελλάδα και να δημιουργήσει ένα συνασπισμό στα Βαλκάνια για το συμφέρον της απέτυχε. Παρά ταύτα οι Αγγλογάλλοι δεν κατάφεραν να αποτρέψουν την είσοδο στον πόλεμο της Τουρκίας αρχικά και της Βουλγαρίας αργότερα, στο πλευρό των Αυστρογερμανών.

Στη φιλοαντατική πολιτική του Βενιζέλου θα εναντιωθεί το Παλάτι, όταν ο Έλληνας πρωθυπουργός ζήτησε να συμμετάσχει η Ελλάδα στο πλευρό των Συμμάχων στην επιχείρηση των Δαρδανελίων (Φεβρουάριος 1915).

Η διαφωνία μεταξύ βασιλιά και πρωθυπουργού οδήγησε στην παραίτηση της Κυβέρνησης Βενιζέλου την 21η Φεβρουαρίου 1915. Στις εκλογές του Μαΐου η λαϊκή ετυμηγορία επανεκλέγει τον Βενιζέλο, ο οποίος με τη νέα εκλογή του επαναλαμβάνει τη δέσμευση που είχε αναλάβει η Ελλάδα ως σύμμαχος απέναντι στη Σερβία, εάν δεχθεί εκείνη επίθεση της Βουλγαρίας. Τα Ανάκτορα ανένδοτα εμμένουν στις θέσεις τους, πράγμα που οδηγεί τον Έλληνα Πρωθυπουργό σε νέα παραίτηση και αποχή του κόμματός του από τις εκλογές της 6ης Δεκεμβρίου

1915.

Οι φιλοβασιλικές κυβερνήσεις που διορίζονται στη συνέχεια, δημιουργούν κλίμα πόλωσης διαιρώντας την Ελλάδα σε δύο παρατάξεις, -φιλοβασιλικών και φιλοβενιζελικών- κάτι που θα συντελέσει στη γένεση και άνδρωση του εθνικού διχασμού μ' όλα τα μεταγενέστερα επακόλουθα του.

✖ Στις 16 Αυγούστου 1916 γίνεται το κίνημα της Εθνικής Αμύνης στη Θεσσαλονίκη που το υποστηρίζει ο συμμαχικός στρατός που έχει στο μεταξύ αποβιβαστεί στη Θεσσαλονίκη. Ο Βενιζέλος αργεί αλλά τάσσεται με το κίνημα και στις 26 Σεπτεμβρίου μεταβαίνει στα Χανιά, όπου και σχηματίζει προσωρινή κυβέρνηση με αρχικά μέλη την τριανδρία, αποτελούμενη από τον ίδιο, το ναύαρχο Πάυλο Κουντουριώτη και το στρατηγό Παναγιώτη Δαγκλή και από εκεί μεταβαίνει στη Θεσσαλονίκη. Στην απόφαση του Βενιζέλου συνετέλεσε και η εισβολή των Γερμανοβουλγάρων στην Ανατολική Μακεδονία και η αιχμαλωσία και μεταφορά στη Γερμανία του Δ' Σώματος Στρατού με την ανοχή της φιλοβασιλικής κυβέρνησης.

Η πρώτη προκήρυξη της Επαναστατικής Κυβέρνησης δημοσιεύεται στο υπ' αριθμό 1 φύλλο της Εφημερίδας της Προσωρινής Κυβερνήσεως που εκδόθηκε στα Χανιά 15 Σεπτεμβρίου 1916 με το παρακάτω περιεχόμενο:

«Το ποτήριον των πικριών, των εξευτελισμών και των ταπεινώσεων υπερεπληρώθη. Μια πολιτική της οποίας δεν θέλομε να εξετάσωμεν τα ελατήρια, απειργάσθη ενός και ημίσεως έτους τοιαύτας εθνικής συμφοράς, ώστε ο συγκρίνων την Ελλάδα της σήμερον προς την προ ενός και ημίσεως έτους Ελλάδα να αμφιβάλλη αν πρόκειται περί ενός και του αυτού κράτους. Το Στέμμα εισακούσαν εισηγήσεις κακών συμβούλων επεδίωξε την εφαρμογήν προσωπικής πολιτικής δια της οποίας η Ελλάς απομακρυνθείσα των κατά παράδοσιν φίλων της, επεζήτησε να προσεγγίση της κληρονομικούς εχθρούς της».

Στις 24 Νοεμβρίου 1916 η ολοκληρωμένη Προσωρινή Κυβέρνηση κήρυξε τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις.

Η Ελλάδα το 1916 είχε κοπεί στα δύο: Από τη μια μεριά το κράτος της Θεσσαλονίκης που περιλάμβανε τη Μακεδονία, την Κρήτη και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, απεφάσιζε να διενεργηθεί στρατολογία σε μεγάλη κλίμακα και οργάνωνε την μεραρχία του Αρχιπελάγους και κατόπιν τις μεραρχίες Κρήτης και Σερρών. Από την άλλη μεριά η κυβέρνηση των Αθηνών αντιπαρατασσόταν

στους οπαδούς του Βενιζέλου με τους απολυθέντες στρατευσίμους («επιστράτους») που είχε οργανώσει ο Ιωάννης Μεταξάς σε παρακρατικές ομάδες. Στην προσπάθεια των Συμμάχων να θέσουν υπό τον έλεγχο τους τη νότια Ελλάδα, τα Γαλλικά θωρηκτά έμπαιναν στον Πειραιά και αποβίβαζαν 3.000 άνδρες, ενώ βομβάρδιζαν περιοχές της Αθήνας γύρω από το Στάδιο και κοντά στα Ανάκτορα.

Η επέμβαση των γαλλικών δυνάμεων εξαγρίωσε τους αντιβενιζελικούς που κατηγορούσαν τους αντιπάλους των ως προδότες και ο εθνικός διχασμός έφθασε στο απόγειό του. «Ο φονεύων βενιζελικόν δεν φονεύει άνθρωπον», διακηρύτταν.

Η επίσημη είσοδος της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο

Μετά από τελεσίγραφο των συμμάχων ο βασιλιάς αποσύρεται από το θρόνο, χωρίς να παραιτηθεί τυπικά, στις 15 Ιουνίου 1917, και φεύγει στην Ελβετία αφήνοντας στη θέση του το δευτερότοκο γιο του Αλέξανδρο. Ο Βενιζέλος έρχεται στην Αθήνα και σχηματίζει κυβέρνηση στις 13 Ιουνίου.

Στις 15/28 Ιουνίου κηρύσσει τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις επισημοποιώντας την ανάλογη πράξη της προσωρινής κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης. Η εμπόλεμη κατάσταση δεν επιτρέπει τη διενέργεια εκλογών και ο Βενιζέλος ανακαλεί το διάταγμα της διάλυσης της Βουλής του 1915. Η ανασυσταθείσα Βουλή ονομάζεται ειρωνικά «Βουλή των Λαζάρων». Η ενεργός συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο, με 300.000 στρατιώτες στο πλευρό των Αγγλογάλλων συμμάχων έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα τη θριαμβευτική νίκη κατά των Γερμανοβουλγάρων στα υψώματα του Σκρά Ντι Λέγκεν στις 30 Μαΐου 1918 και τη συμμετοχή των ελληνικών δυνάμεων στη τελική επίθεση και διάσπαση του μετώπου, το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους.

Λίγες μέρες αργότερα, η Βουλγαρία συνθηκολογεί τον Σεπτέμβριο του 1918 ενώ η Τουρκία τον Οκτώβριο του 1918 θα συνάψει ανακωχή στον Μούδρο.

Ο Φρανσαί ντ' Εσπερέ, αρχιστράτηγος του Βαλκανικού Μετώπου, με αφορμή το νικηφόρο αγώνα των Ελλήνων θα σημειώσει: *«Ιδιαίτέρως δια τον ελληνικόν στρατόν τονίζω τον ζήλον, την ανδρείαν και την παροιμιώδην ορμήν, τα οποία επέδειξε κατά τον υπ' αυτού διαδραματισθέντα ένδοξον ρόλον επί των οχθών του Στρυμόνος και του Αξιού»*.

Ο αγγλογαλλικός στρατός καταλαμβάνει την Κωνσταντινούπολη και μαζί του εγκαθίσταται σ' αυτήν ένα άγημα ελληνικού στρατού με αρχηγό τον Λεωνίδα Παρασκευόπουλο. Συγχρόνως ο ελληνικός στόλος, με ναυαρχίδα το θωρηκτό Αβέρωφ αγκυροβολούσε στον Βόσπορο.

Η συνθηκολόγηση τέλος της Γερμανίας στις 11 Νοεμβρίου 1918 βάζει τέλος στο Μεγάλο Πόλεμο που διήρκησε τέσσερα έτη και αιματοκύλησε την Ευρώπη.

Η στάση όμως της Αγγλίας και της Γαλλίας απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε πλέον αλλάξει ριζικά: δεν υποστήριζαν πια την «ακεραιότητά» της, αλλά επιδίωκαν την διανομή των εδαφών της, επειδή έβλεπαν απειλητική την οικονομική διεξόδου της Γερμανίας ως τον Περσικό Κόλπο. Στην περίπτωση της διανομής βέβαια, έπρεπε να λάβουν υπ' όψιν και τις διεκδικήσεις της Ρωσίας και του μετέπειτα εταίρου της Αντάντ, της Ιταλίας.

Κατά την διάρκεια του πολέμου, με την ρωσική επανάσταση (1917) αποσύρεται ο ένας διεκδικητής από οποιεσδήποτε εδαφικές αξιώσεις στην περιοχή Βοσπόρου-Δαρδανελλίων. Οι μπολσεβίκοι ηγέτες είχαν λόγους να τερματίσουν τον πόλεμο και υπόγραψαν με τους Γερμανούς την συνθήκη του Brest-Litovsk (3 Μαρτίου 1918). Έτσι διευκολύνονται οι κινήσεις και οι αποφάσεις των άλλων.

Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, θα διαμορφωθεί η εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου, καθώς προσδοκούσε ευνοϊκή μεταχείριση την ώρα της ειρήνης.

Οι διεκδικήσεις στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Παράλληλα με τον φονικό πόλεμο στα διάφορα μέτωπα, διεξάγονταν κι ένας αδυσώπητος διπλωματικός αγώνας για την εξασφάλιση των μεγαλύτερων δυνατών κερδών (εδαφικών και κυρίως οικονομικών), όταν θα τελείωναν οι εχθροπραξίες.

Λόγου χάρη, οι χώρες της Αντάντ κατά την διάρκεια του πολέμου (και ειδικότερα όταν είχαν ανάγκη να πείσουν την Ιταλία να συμπράξει μαζί τους), έκαναν μια σειρά από μυστικές συμφωνίες (1915-1917), που απέβλεπαν και σε άλλες διευθετήσεις και στην «δίκαιη» διανομή των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Όταν προσήλθε η Ελλάδα στο πλευρό της Αντάντ (το 1917), είχε βέβαια ιστορικά ακατάμαχητες εθνικές διεκδικήσεις στην δυτική Μικρά Ασία, όπου ζούσαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί από χιλιετίες.

Επειδή όμως την περιοχή την είχαν προδιανείμει σε σφαίρες επιρροής οι μεγάλοι

Σύμμαχοι (Άγγλοι, Γάλλοι, Ρώσοι, Ιταλοί), η Ελλάδα ήταν αναγκασμένη να αρκεστεί σε γενικές υποσχέσεις, να υπολογίζει στην καλή θέληση και κυρίως να προσφέρει καλές υπηρεσίες.

Η Ελλάδα θα διατύπωνε τις διεκδικήσεις της μετά τον πόλεμο, λαμβάνοντας βέβαια υπ' όψιν και τις απαιτήσεις των άλλων, των μεγάλων δυνάμεων. Αυτή ήταν η πιο κρίσιμη φάση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής που επηρεάζονταν εύλογα από την «Μεγάλη Ιδέα».

Οι ανακωχές, οι πρώτες συνθήκης ειρήνης, τα ασυμβίβαστα αποικιακά συμφέροντα και οι ανταγωνισμοί γύρω από την κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Όταν νικήθηκαν οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες και οι σύμμαχοί τους (Βούλγαροι και Τούρκοι στην περιοχή μας) και πριν ακόμα υπογραφούν ανακωχές στα διάφορα μέτωπα, άρχισε αδυσώπητος αγώνας, διπλωματικός και οικονομικός, για τα κέρδη των νικητών που θα υπαγόρευαν τους όρους της ειρήνης. Οι συνθήκες που υπογράφηκαν το 1919 ήταν λίγο ή πολύ εξοντωτικές για τους ηττημένους, όπως και η συνθήκη του Brest-Litovsk που είχαν υπαγορέψει οι Γερμανοί στους Μπολσεβίκους τον προηγούμενο χρόνο. Δυσβάσταχτες οικονομικές αποζημιώσεις, διανομή των αποικιών των ηττημένων, αφαίρεση εδαφών, ήταν μερικές από τις νέες ρυθμίσεις που επιβλήθηκαν το 1919.

Με τέτοιες μεθόδους, οι νικητές κατέστρεφαν ουσιαστικά την δυνατότητα οικονομικής ανόρθωσης ολόκληρης της Ευρώπης και δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για νέο πόλεμο.

Μέσα στον γενικότερο πυρετό της διπλωματίας για την ειρήνευση του κόσμου, οι νικητές δυσκολεύτηκαν ιδιαίτερα για την διατύπωση και εφαρμογή μιας συνθήκης για τις χώρες που υπάγονταν ως τότε, στην νικημένη πια (το 1918) και μισοδιαλυμένη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι λόγοι της δυσκολίας ήταν πολλοί:

- Το πλούσιο υπέδαφος της περιοχής, π.χ. τα κοιτάσματα πετρελαίου της Μοσούλης.
- Η γεωγραφική της θέση: στον δρόμο προς τον Ινδικό Ωκεανό, στα νότια της Ρωσίας και στις δυο πλευρές των Στενών.
- Τα συγκρουόμενα συμφέροντα των νικητών.
- Η σκιά του νέου καθεστώτος, που έτεινε να εγκαθιδρυθεί στην τσαρική Ρωσία και ήταν για πολλούς λόγους πρόθυμο να υποστηρίξει τους Τούρκους εθνικιστές ενάντια σε όλους τους παλαιούς και νέους αποικιοκράτες.

Για τους παραπάνω λόγους, άρχισε ένας ξεχωριστός πόλεμος, θερμός και

διπλωματικός, που κράτησε από την ανακωχή του Μούδρου (17/30 Οκτωβρίου 1918) που την υπέγραψε η σουλτανική κυβέρνηση, ως την συνθήκη της Λωζάνης (24 Ιουλίου 1923), που την αποδέχτηκε τελικά η εθνικιστική κεμαλική κυβέρνηση της νέας Τουρκίας.

Μέσα στα πλαίσια αυτού του γενικότερου πολέμου για την διανομή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εντάσσεται η προσπάθεια των Ελλήνων να καταλάβουν την δυτική πλευρά της Μικράς Ασίας για να ελευθερώσουν εκατοντάδες χιλιάδες αλύτρωτους αδερφούς και να ενοποιήσουν οικονομικά τις δυο πλευρές του Αιγαίου. Αυτή η μικρασιατική εκστρατεία (Μάιος 1919-Σεπτέμβριος 1922), δεν μπορεί να κατανοηθεί αποκομμένη από τον ευρύτερο ανταγωνισμό που προαναφέρθηκε.

Η ανακωχή του Μούδρου

Η ανακωχή που τερμάτιζε τον πόλεμο Αντάντ-Τουρκίας υπογράφηκε από τους Τούρκους εκπροσώπους του σουλτάνου στις 17/30 Οκτωβρίου 1918, πάνω στο βρετανικό πολεμικό σκάφος «Αγαμέμνων» που ήταν αγκυροβολημένο στο λιμάνι του Μούδρου της Λήμνου. Εκεί αποδέχτηκε η Τουρκία του Σουλτάνου τους όρους που υπαγόρευσε, για λογαριασμό των δυνάμεων της Αντάντ, ο Βρετανός αντιναύαρχος Arthur Calthorp. Οι όροι ήταν εξοντωτικοί, σαφής έκφραση των διαθέσεων της Αντάντ για διανομή των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και άμεση ή έμμεση οικονομική διείσδυση.

Με την συνθήκη αυτή συμφωνήθηκε η κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων, (μετά των οποίων και η Ελλάδα, ενώ απουσίαζε η Σοβιετική Ένωση), και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Συνοπτικά οι όροι της ανακωχής του Μούδρου προέβλεπαν:

1. Την υποχρέωση του ανοίγματος των Στενών των Δαρδανελλίων καθώς και του Βοσπόρου προς την Μαύρη Θάλασσα.
2. Την απόδοση των συμμάχων αιχμαλώτων.
3. Την παράδοση του τουρκικού στρατού (του οπλισμού) και των πολεμικών πλοίων (γραμμής), στους Συμμάχους.
4. Την παροχή δυνατότητας άσκησης εποπτείας εκ μέρους των Συμμάχων επί του σιδηροδρομικού δικτύου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
5. Την διακοπή οποιασδήποτε σχέσης, (οικονομικής, εμπορικής κ.λπ.) με τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες.

6. Την παροχής δυνατότητας των Συμμάχων της κατάληψης, για λόγους ασφάλειας, οποιωνδήποτε στρατηγικών σημείων, έκριναν εκείνες, επί του εδάφους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την Οθωμανική κυβέρνηση.

7. Με τα άρθρα 16 και 24, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχανε την Μεσοποταμία, την Συρία, την Αραβία, την Κιλικία, την Αρμενία, που σύμφωνα με την αρχή της «αυτοδιάθεσης», αποκτούσαν την ανεξαρτησία τους, με ένα μεταβατικό στάδιο προστασίας ή «κηδεμονίας» αγγλικής, γαλλικής ή άλλης.

Ύστερα από την υπογραφή της ανακωχής, ο συμμαχικός στόλος, που περιλάμβανε και ελληνική μοίρα, ανέπλευσε τα Στενά και αγκυροβόλησε στον Κεράτιο Κόλπο. Έτσι ο σουλτάνος και η κυβέρνησή του, που είχε υπογράψει την ανακωχή, ήταν υπό την «προστασία» των νικητών, με την υποχρέωση να πραγματοποιήσουν τους όρους της ανακωχής.

Ως κύρια αποτελέσματα της Συνθήκης αυτής μπορούν να χαρακτηρισθούν, πολύ περιληπτικά, τα ακόλουθα:

1. Θρίαμβος της αγγλικής πολιτικής. Η υπογραφή της συνθήκης από τον Άγγλο ναύαρχο επέφερε δυσφορία των Γάλλων και των Ιταλών εκλαμβάνοντας την ενέργεια αυτή ως κυρίαρχη πλέον θέση της Αγγλίας στην Ανατολή (στο Ανατολικό ζήτημα).
2. Έκδηλος παραμερισμός των δύο συνεταίρων της Αντάντ, των Γάλλων και των Ιταλών (επί των συμφερόντων τους στον χώρο που μένουν πλέον ακάλυπτα).
3. Η Αγγλία γίνεται η διάδοχος δύναμη της Γερμανίας στον χώρο.
4. Εκδήλωση χάους (πολιτικού, διπλωματικού και στρατιωτικού) στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που ουσιαστικά περιήλθε στη διάθεση των νικητών.
5. Ο ελληνικός πληθυσμός, για πρώτη φορά, μετά από τα σκληρά καταπιεστικά μέτρα που δοκίμασε στη διάρκεια του πολέμου κυριολεκτικά ξεσπαθώνει σε κύματα ενθουσιωδών εκδηλώσεων. Χαρακτηριστικοί επ' αυτού είναι οι στίχοι της επωδού πολύ γνωστού παραδοσιακού ελληνικού τραγουδιού της Κωνσταντινούπολης και των περιχώρων της:

Έχε γειά, πάντα γειά, τα μιλήσαμε,
όνειρο ήτανε τα λησμονήσαμε.*

(*) Αντί «πάντα γειά» σε νεότερες εκτελέσεις έχει αποδοθεί λανθασμένα «Παναγιά», παρασυρόμενο προφανώς από προηγούμενο στίχο που αναφέρεται στο «βασίλισσα των κοριτσιών είναι η Μαυροφόρα» (= Παναγία).

Έπειτα, σύμφωνα με τους όρους της ανακωχής, οι Άγγλοι κατέλαβαν διάφορες θέσεις, όπως: την Τραπεζούντα, την Σαμψούντα, την Μαγνησία και τον Κασαμπά (ανατολικά της Σμύρνης).

Οι Ιταλοί κατέλαβαν την Αττάλεια και κινούνταν στην ενδοχώρα, προς τα βορειοδυτικά, ως το Βιλαέτι του Αϊδινίου (περιοχή της Σμύρνης), όπου θα ανακόψει την παρουσία τους η παρουσία των Ελλήνων.

Τέλος οι Γάλλοι, κατέλαβαν την Κιλικία, το νοτιοανατολικό τμήμα της Μικράς Ασίας.

Παρ' όλα αυτά όμως, οι όροι αποστράτευσης και του αφοπλισμού στο εσωτερικό της Ανατολίας έμεναν ανεκτέλεστοι, ενώ αντίστροφα, ενισχύονταν το κίνημα αντίστασης των Τούρκων εθνικιστών εναντίον όλων των ξένων και ιδιαίτερα εναντίων των Ελλήνων, που οι Τούρκοι εθνικιστές τους είδαν ως όργανα του ξένου επεκτατισμού, μολονότι οι Έλληνες ήταν οι μόνοι που είχαν λόγο για την τύχη των αλύτρωτων αδερφών τους.

Ανεξάρτητα από τις δυσχέρειες εφαρμογής των όρων της ανακωχής, οι Σύμμαχοι επιδόθηκαν στην διατύπωση των διεκδικήσεών τους, για να τις κατοχυρώσουν με μια τελική συνθήκη ειρήνης, που ίσως τότε δεν φαινόταν πολύ μακριά. Οι διεκδικήσεις όλων είχαν χαρακτήρα οικονομικό και αποικιακό: έλεγχο των Στενών, ζώνες οικονομικής επιρροής, εκμετάλλευση υπεδάφους κ.ά.

Μόνο η Ελλάδα είχε τότε εύλογα δικαιώματα, βασισμένα στην μακραίωνη παρουσία ελληνικού πληθυσμού, ειδικά στις δυτικές και βόρειες ακτές της Μικράς Ασίας. Ο πρωθυπουργός της χώρας, Ελευθέριος Βενιζέλος, έσπευσε να υποβάλλει σχετικό υπόμνημα στο Συμβούλιο των Τεσσάρων Μεγάλων (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Αμερική), στις 17/30 Δεκεμβρίου 1918. Εκείνοι επρόκειτο ν' αποφασίσουν για τις τύχες του κόσμου.

Οι ελληνικές διεκδικήσεις και η απόβαση του ελληνικού στρατού στην Σμύρνη

Το υπόμνημα με τις ελληνικές διεκδικήσεις που διατύπωσε ο Βενιζέλος, ήταν θεμελιωμένο σε ένα βασικό αξίωμα: την παρουσία ελληνικών πληθυσμών στις διεκδικούμενες περιοχές, πληθυσμών αρκετά πυκνών ώστε να διεκδικούν τοπική πλειοψηφία. Δεν απέκλειε αμοιβαίες μετακινήσεις πληθυσμών, ώστε τα δυο γειτονικά κράτη, Ελλάδα-Τουρκία, να εξασφαλίσουν εθνική ομοιογένεια στα εδάφη που θα κρατούσαν με μια τελική συμφωνία. Ο Βενιζέλος άλλωστε δήλωνε: «*Η Ελλάς δεν πηγαίνει εκεί όπου της λείπει η εθνολογική βάσις*».

Το αξίωμα αυτό που αποτέλεσε κριτήριο για την σύνταξη του υπομνήματος, ήταν

σύμφωνο με την αρχή της αυτοδιάθεσης, που είχε διακηρύξει ο Αμερικανός πρόεδρος Γουίλσον στα «14 σημεία» (σημεία 9, 10, 12, 13) και που επρόκειτο να γίνει κριτήριο αποφάσεων για την Κοινωνία των Εθνών (Κ.Τ.Ε.). Η Κοινωνία των Εθνών, που ήταν δημιούργημα της συνθήκης των Βερσαλλιών, έγινε καταφύγιο των αδυνάτων και πεδίο ανταγωνισμού των ισχυρών. Ένας από τους 4 μεγάλους που αποφάσιζαν τότε για την τύχη των λαών, ο Γάλλος πρωθυπουργός Κλεμανσώ, είχε ειρωνευτεί αυτά τα 14 σημεία της διακήρυξης, λέγοντας «Τουλάχιστον ο καλός Θεός είχε περιοριστεί σε 10 μόνο εντολές».

Το υπόμνημα του Βενιζέλου περιλάμβανε όλες τις ελληνικές αξιώσεις στην Βαλκανική, την Μικρά Ασία και τα νησιά. Έκανε λόγο για την Βόρειο Ήπειρο, για την δυτική Θράκη (από την Βουλγαρία), για τα Δωδεκάνησα (από την Ιταλία), για το Καστελόριζο (που από το 1915 το είχε καταλάβει η Γαλλία), για την Ίμβρο και την Τένεδο, για την ανατολική Θράκη και μια ζώνη στην δυτική Μικρά Ασία, εκτεινόμενη περίπου από την Μάκρη (περιοχή απέναντι από την Ρόδο) ως την Προποντίδα (περιοχή της Πανόρμου). Για την Κωνσταντινούπολη δεχόταν την δημιουργία ενός διεθνούς κράτους υπό την προστασία της Κοινωνίας των Εθνών.

Για την ικανοποίηση των ελληνικών αιτημάτων (όσων σχετιζόνταν με εδάφη που ως τότε ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία) έπρεπε να λαμβάνονται υπ' όψιν ορισμένοι αντικειμενικοί παράγοντες και να υπερνικηθούν ορατές δυσχέρειες. Συγκεκριμένα:

1. Η ανατολική Θράκη και ιδιαίτερα η περιοχή των Στενών, παλαιότερα διεκδικούνταν από την Ρωσία, που εκείνη το χρονικό διάστημα όμως (1918-1920) είχε αποσυρθεί απ' το προσκήνιο. Αρκούσε λοιπόν η συγκατάθεση των Συμμάχων για παραχώρηση εδαφών στην Ελλάδα, αν μάλιστα η τελευταία διέθετε στρατό, για να απαλλάξει τους Σύμμαχους από την ανάγκη κατοχής της ανατολικής Θράκης.
2. Τα Δωδεκάνησα, η Κύπρος, το Καστελόριζο κατέχονταν από τους Σύμμαχους. Κατά συνέπεια χρειαζόταν από τους ίδιους μια γενναία χειρονομία, που τελικά δεν την έκαναν.
3. Η μικρασιατική ζώνη, που διεκδικούσε ο Βενιζέλος και η πολύ πιο περιορισμένη που υπόσχονταν οι Σύμμαχοι, θα αφαιρούσε από το οποιοδήποτε μελλοντικό τουρκικό κράτος την επικοινωνία με το Αιγαίο ή με ένα κεντρικό τμήμα του κι έπρεπε να αναμένουν οι Έλληνες ότι για την περιοχή αυτή θα εκδηλωνόταν εντονότερη η τουρκική αντίσταση, για τον πρόσθετο λόγο ότι τους Έλληνες, οι Τούρκοι δεν τους έβλεπαν ως εφήμερους επιδρομείς, αλλά ως μόνιμους σύνοικους

και διεκδικητές της μικρασιατικής γης.

4. Την ίδια περίπου περιοχή, διεκδικούσαν ως σφαίρα επιρροής οι Ιταλοί, την οποία τους την είχαν υποσχεθεί των καιρό του πολέμου, οι άλλοι εταίροι, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι. Και πράγματι αποβιβάστηκαν ιταλικές δυνάμεις στην Αττάλεια (νότια πλευρά της Μικράς Ασίας) και όδευαν, όπως προαναφέρθηκε, προς τα βορειοδυτικά, προς το Αϊδίνιο και την Σμύρνη. Οι Ιταλοί αντιδρούσαν απροκάλυπτα, αντιμετωπίζοντας ανταγωνιστικά μια ενισχυμένη ελληνική παρουσία στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και επικαλούμενοι τη συνθήκη της Μωριέννης του 1917, σύμφωνα με την οποία τους παραχωρούνταν η Σμύρνη και το Ικόνιο, προκειμένου να παραιτηθούν από την πρόθεση να υπογράψουν χωριστή συνθήκη ειρήνης με την Αυστρία. Οι Αμερικανοί πάλι αμφισβητούσαν την αξιοπιστία της ίδιας της βούλησης των Ελλήνων της Ιωνίας να ενωθούν με την Ελλάδα και εκτιμούσαν ότι η παράλια Μικρά Ασία ήταν οργανικά συνδεδεμένη, γεωγραφικά και οικονομικά, με το εσωτερικό της Ανατολίας, ώστε να μπορέσει να αυτονομηθεί.

Η δυσφορία όμως των Αγγλογάλλων απέναντι στις εκβιαστικές απαιτήσεις της Ρώμης από τη μια και στην εντεινόμενη πίεση της τουρκικής εθνικιστικής κίνησης από την άλλη τους ώθησε σε μια συνεδρίαση του Συμβουλίου των Τεσσάρων Μεγάλων (στις 6 Μαΐου 1919, σε συνεδρίαση του Ανώτατου Συμβουλίου της Συνδιασκέψεως), όπου παρευρίσκονταν οι τρεις (Αγγλία, Γαλλία, Αμερική) και απουσίαζε η Ιταλία, να αποφασίσουν να δώσουν την άδεια στην Ελλάδα να καταλάβει στρατιωτικά την περιοχή της Σμύρνης (από την Σμύρνη ως το Αϊβαλί, με κάποια ενδοχώρα, συνολικής έκτασης 17.000 περίπου τ.χ.) για την τήρηση της τάξης και την προστασία των μειονοτικών πληθυσμών, ώσπου να υπογραφεί η τελική συνθήκη ειρήνης με την Τουρκία. Έτσι με την παρουσία του ελληνικού στρατού, θα πίεζαν τους Τούρκους και θα αναχαίτιζαν τους Ιταλούς.

✘ Μέσα σ' αυτές τις περιστάσεις, τμήμα ελληνικού στρατού αποβιβάζονταν στην Σμύρνη στις 2/15 Μαΐου του 1919, με την άδεια να καταλάβει την περιοχή που προαναφέρθηκε κι όπου ζούσαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί. Ειδικά στην Σμύρνη, ο ελληνικός πληθυσμός αποτελούσε την πλειοψηφία, σύμφωνα με την απογραφή του Πατριαρχείου.

Η Ημερήσια Διαταγή του πρωθυπουργού και υπουργού Εσωτερικών προς τους αξιωματικούς και οπλίτες που αποβιβάζονταν στην Σμύρνη στις 2/15 Μαΐου 1919, ήταν η εξής:

«Απεφασίσθη υπό των Μεγάλων Δυνάμεων η δια του ελληνικού στρατού κατάληψις

της Σμύρνης και η εξασφάλισης της τάξεως εκεί. Αποστολή τιμητικότερα της οποίας σπανίως ανετέθη εις τμήμα του εθνικού στρατού καθ' όλην την μακράν του ιστορίαν.

Η Συνδιάσκεψις δεν απεφάσισεν οριστικώς επί των εθνικών μας διεκδικήσεων, αλλ' η τιμή την οποία μας κάμνει να μας εμπιστευθή την εξασφάλισιν της ασχολούμενοι ησύχως εις τα έργα των, ανεξαρτήτως φυλής και θρησκεύματος, αναμένωσι μετ' εμπιστοσύνης τας αποφάσεις της Συνδιασκέψεως περί της τύχης της ωραίας Πατρίδας των.

Εν Σμύρνη τη 2α Μαΐου 1919

Ο Διοικητής του Στρατού Κατοχής

Ν. ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ

Συνταγματάρχης Πυροβολικού»

Οι σχέσεις των Ελλήνων με τους Τούρκους, διαταράσσονταν συνήθως σε περιόδους ελληνοτουρκικής έντασης. Ειδικότερα από το 1912, είχαν ενταθεί οι προστριβές και είχαν αρχίσει διώξεις του ελληνικού στοιχείου.

Έτσι οι Έλληνες της περιοχής της Σμύρνης δέχτηκαν την αποβίβαση του ελληνικού στρατού, ως αρχή της απελευθέρωσης. Οι Τούρκοι από την πλευρά τους, είδαν την ελληνική παρουσία, ως την επικίνδυνη απ' όλες τις ξένες επεμβάσεις στη χώρα τους, γιατί όλοι οι άλλοι ήταν μόνο αποικιοκράτες, χωρίς ιστορικά δικαιώματα στην περιοχή. Είχαν μόνο ευδιάκριτα αποικιακά συμφέροντα. Οι Έλληνες όμως, είχαν ρίζες προαιώνιες και ήρθαν για να τις ενισχύσουν. Δεν ήταν αβάσιμη η προσδοκία του Βενιζέλου ότι πολλοί Έλληνες από τα ενδότερα της Μικράς Ασίας θα συνέρρεαν στην περιοχή της Σμύρνης κι έτσι το ελληνικό στοιχείο θα ενισχύονταν τόσο, ώστε σε ένα μελλοντικό δημοψήφισμα, να έχει βέβαιη την πλειοψηφία στην περιοχή.

Ήταν λοιπόν λογικό κι επόμενο η τουρκική αντίσταση, που άρχισε παράλληλα να οργανώνεται στα ενδότερα της Ανατολίας, να στραφεί με ιδιαίτερο πείσμα ενάντια στην ελληνική παρουσία, στρατιωτικά και διπλωματικά. Από την πρώτη στιγμή της απόβασης, σημειώθηκαν αιματηρά επεισόδια, που φαίνεται ότι ενισχύονταν ή ενθαρρύνονταν κι απ' τους Ιταλούς, νότιους «γείτονες» στην ίδια περιοχή.

Άρχισε λοιπόν για τον ελληνισμό μια δοκιμασία πολυμέτωπη, στο στρατιωτικό και διπλωματικό επίπεδο, όπου **η διάκριση εχθρών και φίλων**, ήταν για πολλούς λόγους δυσχερής.

Το έργο της ελληνικής διοίκησης στην Σμύρνη

Σύμφωνα και με τον Αμερικανό πρόξενο στην Σμύρνη (βιβλίο «Η μαστίγα της Ασίας»), παρά τις πολλές δυσκολίες, οι Ελληνικές πολιτικές Αρχές κατά το μέτρο πού εκτεινόταν η επιρροή τους επέτυχαν να δώσουν στη Σμύρνη και σε ένα μεγάλο τμήμα του κατεχομένου εδάφους, την ποιό ήσυχη, πολιτισμένη και προοδευτική διοίκηση πού υπήρχε εκεί σε όλη τη διάρκεια των ιστορικών χρόνων. Ο κ. Στεργιάδης πού εξακολουθούσε μέχρι τέλους να εφαρμόζει την πολιτική του να τιμωρεί αυστηρά όλους τους παρανομούντας Ελληνικής καταγωγής, έχασε απ' αυτόν το λόγο την δημοτικότητα του στη Μικρά Ασία. Όταν έφυγε απ' τη Σμύρνη μετά την ήττα των Ελληνικών στρατευμάτων γιουχαΐστηκε απ' τον λαό της πόλεως πού δεν είχε προσφερθεί νομοταγώς να τον βοηθήσει.

Όπως εξιστορεί ο Χόρτον, μερικές απ' τις πολιτιστικές μεταρρυθμίσεις πού η Ελληνική Διοίκηση είχε εισαγάγει στην περιοχή της Σμύρνης:

Διαρκούντος του πολέμου, κάτω απ' την τουρκική κυριαρχία, η ηθική στάθμη των χριστιανών κατοίκων όλων των εθνοτήτων είχε χειροτερέψει σε μεγάλο βαθμό. Ο Τούρκος δεν είχε κανένα σεβασμό ή υπόληψη απέναντι των μη μουσουλμάνων γυναικών, τις οποίες θεωρούσε σαν νόμιμη λεία του. Στη διάρκεια της εποχής εκείνης όλοι οι Αμερικανοί πού έμεναν στη Σμύρνη θα ενθυμούνται τα όργια, στα οποία εντρύφουσε ένας ανώτατος Τούρκος αξιωματούχος και οι φίλοι του και το παράδειγμα πού έδινε στην ευρωπαϊκή παροικία μια επιφανής Αγγλολεβαντίνα κυρία πού είχε γίνει πασίγνωστη ερωμένη του και μπροστά στην κοινωνία. Η κυρία αυτή περηφανευόταν για τη θέση της και αργότερα δικαιολόγησε τη συμπεριφορά της λέγοντας πώς είχε δεχτεί τη θέση εκείνη για να μπορεί ν' ασκεί την επιρροή της για την πρόληψη διωγμών και πώς θα 'πρεπε να στηθεί ένα μνημείο προς τιμήν της.

Με μια απ' τις πρώτες συνομιλίες πού είχα (σ.σ. ο Χόρτον) με τον Στεργιάδη μετά την άφιξη του, ο γενικός διοικητής μου είπε ότι οι Χριστιανοί είχαν διαφθαρεί απ' τους Τούρκους και είχαν χάσει τον αυτοσεβασμό και την ηθικότητα τους και ότι είχαν ανάγκη από μια αφύπνιση της εθνικής τους περηφάνιας και των θρησκευτικών τους ενστίκτων.

1. Μια απ' τις πρώτες ενέργειες του Στεργιάδη ήταν να καταργήσει τους «οίκους ανοχής» πού βρίσκονταν σε κεντρικές περιοχές της πόλεως και στο ζήτημα αυτό αντιμετώπισε την αποφασιστική αντίδραση διαφόρων ξένων προξένων, των οποίων υπήκοοι διηύθυναν τα «σπίτια» αυτά πού αποτελούσαν ιδιοκτησία των. Επειδή δεν μπορούσε να επιβάλλει την εφαρμογή μιας διαταγής του έναντι ενός

Ευρωπαϊού υπηκόου, έβαλε να σταθμεύουν χωροφύλακες απέναντι των καταστημάτων πού είπαμε παραπάνω και να σημειώνουν τα ονόματα και τις διευθύνσεις όλων των ατόμων πού εσύχναζαν σ' αυτά και έτσι περιορίστηκε τόσο πολύ η πελατεία τους, ώστε αναγκάστηκαν να κλείσουν. Ο μπακαράς και άλλα είδη χαρτοπαιγνίου με μεγάλα ποσά είχαν καταντήσει μια πολύ μεγάλη συμφορά στη Σμύρνη, γιατί είχε σαν αποτέλεσμα την καταστροφή πολλών ανθρώπων, ακόμα δε και αυτοκτονιών. Ο κ. Στεργιάδης απαγόρευσε το χαρτοπαίγνιο στις λέσχες και στα ιδιωτικά σπίτια μόλις λάμβανε γνώση ότι γινόταν εκεί αυτό το πράγμα.

2. Η Ελληνική Διοίκηση υποστήριζε και βοηθούσε με κάθε τρόπο εκπαιδευτικά ιδρύματα. Η υποστήριξη και η ενθάρρυνση των Αμερικανικών εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων θα τονισθεί αργότερα. Πρέπει όμως ιδιαίτερα να επαινεθεί για τα μέτρα πού είχε πάρει με δαπάνη του Ελληνικού Δημοσίου για τη συντήρηση και τη βελτίωση των Τουρκικών σχολείων. Εξακολούθησε τη λειτουργία των Μουσουλμανικών Γυμνασίων με έξοδα της, γιατί οι φόροι πού ήταν προορισμένοι για τη συντήρηση τους εισπράττονταν απ' το Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος σαν εγγύηση ενός δανείου πού είχε συνάψει η Οθωμανική Κυβέρνηση.

Η Ελληνική Διοίκηση υποστήριζε με κεφάλαια εκ του Ταμείου της δύο Μουσουλμανικά Γυμνάσια στη Σμύρνη, δυο στη Μαγνησία και στο Οδεμίσι και δυο σεμινάρια στις επαρχίες πληρώνοντας γι' αυτά εβδομήντα χιλιάδες τούρκικες λίρες. Διατήρησε σε ισχύ το τούρκικο σύστημα στοιχειώδους εκπαίδευσης, διορίζουσα προκρίτους Μουσουλμάνους στα διάφορα χωριά για να εποπτεύουν στην εφαρμογή του. Διατήρησε ένα Πολυτεχνείο στη Σμύρνη στο οποίο εκπαιδεύονταν και συντηρούνταν διακόσια δέκα άπορα παιδιά Μουσουλμάνων και πλήρωνε γι' αυτό τριάντα εξ χιλιάδες τουρκικές λίρες το χρόνο.

Εκτός απ' αυτά η Ελληνική Διοίκηση βοηθούσε ειδικά τα Αμερικανικά ιδρύματα και σχολεία πού λειτουργούσαν στην Τουρκική συνοικία και για παιδιά Τούρκων.

3. Η Ελληνική Διοίκηση κατέβαλε σοβαρή και επιτυχή προσπάθεια για την οργάνωση υγειονομικής υπηρεσίας, για την κατάρτιση στατιστικών, την βελτίωση των υγειονομικών συνθηκών και την καταπολέμηση επιδημιών και μεταδοτικών ασθενειών π. χ. της ελονοσίας, της συφιλίδος κλπ.

Ιδρύθη μικροβιολογικό εργαστήριο για τη διάγνωση μεταδοτικών νόσων πού εξοπλίσθηκε και με υγειονομικά αυτοκίνητα, τα οποία μετέφεραν τους ασθενείς από μεγάλες αποστάσεις και με μικρά αμάξια για τη μεταφορά μολυσμένων ειδών και φορητών συσκευών για την επιτόπια απολύμανση. Μόνο για την περιγραφή του

έργου αυτής της υπηρεσίας πού είχε οργανωθεί σε μεγάλη κλίμακα και είχε εφοδιαστεί με άφθονα μέσα, σε χρήματα και σε υλικό, θα χρειαζόταν ένα φυλλάδιο αρκετά μεγάλο. Αποτέλεσμα των μέτρων αυτών ήταν ότι ετέθησαν υπό έλεγχο στην κατεχόμενη ζώνη η πανούκλα, ο εξανθηματικός τύφος και η ευλογιά και εξαλείφθηκαν σαν επιδημικές ασθένειες. Περιττό να πούμε ότι συστηματικός πόλεμος είχε διεξαχθεί εναντίον της ψείρας και των αρουραίων. Ένα Ινστιτούτο Παστέρ είχε ιδρυθεί στη Σμύρνη απ' τους Έλληνες στις 18 Αυγούστου 1919 κάτω απ' τη διεύθυνση ενός ειδικού, πού εργαζόταν με την συνεργασία ενός επιτελείου εμπειρογνομόνων. Στο Ινστιτούτο αυτό βρήκαν περίθαλψη στη διάρκεια των δύο πρώτων μηνών της λειτουργίας του επάνω από δυόμιση χιλιάδες παθόντες πού τους είχαν δαγκάσει σκύλοι, τσακάλια ή λύκοι και απ' αυτούς πέθαναν μόνο τέσσερις. Η περίθαλψη σ' αυτό το ίδρυμα γινόταν δωρεάν. Προηγουμένως οι παθόντες ήταν αναγκασμένοι να ταξιδέψουν στην Κωνσταντινούπολη ή στην Αθήνα, και κείνοι πού δεν μπορούσαν να βρουν τα λεφτά πού χρειάζονταν για το ταξίδι αυτό πέθαιναν. Εγώ ο ίδιος είχα βοηθήσει φτωχούς Τούρκους πού ήταν τρελλοί απ' τον φόβο να κάνουν το ταξίδι για την Κωνσταντινούπολη για να υποβληθούν σε θεραπεία.

Ένα τμήμα του Πανεπιστημίου Σμύρνης πού είχε ιδρυθεί απ' την Ελληνική Διοίκηση ήταν το Ίδρυμα Υγιεινής πού αποτελείτο από δύο τμήματα, το ένα της Υγιεινής και το άλλο της Βακτηριολογίας. Το ίδρυμα αυτό ήταν έτοιμο να λειτουργήσει όταν οι Τούρκοι έκαψαν τη Σμύρνη και είχε στη διάθεση του εγκαταστάσεις παρόμοιες προς εκείνες των μεγάλων Πανεπιστημίων της Ευρώπης, καθώς και μια καλή βιβλιοθήκη και πλήρη εξοπλισμό σε εργαλεία. Ουδέποτε θα του έλειπαν χρήματα ή βοήθεια και θα ήταν στην υπηρεσία όλων των τάξεων, ανεξάρτητα από το δόγμα ή τη φυλή στην οποία θ' άνηκαν.

Παρακάτω εκθίθεται το πρόγραμμα πού είχε ετοιμαστεί για να τεθεί σε εφαρμογή: Δωρεάν εξετάσεις βακτηριολογικές, υγιεινολογικές και βιομηχανικές για όλες τις τάξεις της κοινωνίας.

Η παρασκευή και δωρεάν διανομή όλων των θεραπευτικών και διαγνωστικών εμβολίων, ορρών, αντιτοξινών, αντιγονοκόκκου κλπ.

Η εξυγίανση της πόλεως σ' εκτεταμένη κλίμακα, (αποχετευτικό δίκτυο, υδραγωγεία, δρόμοι κλπ.).

Υγειονομικά έργα για την καταπολέμηση της ελονοσίας, την αποξήρανση ελών κλπ.

Η καταπολέμηση του τραχώματος.

Η καταπολέμηση της φθίσεως σε μεγάλη κλίμακα (φαρμακεία, άσυλα, αναρρωτήρια, ειδικά νοσοκομεία, απολύμανση σπιτιών κλπ.).

Για τα βρέφη: Φαρμακεία απόρων, gouttes de lait, creches, άσυλα για τα έκθετα κλπ.

Για παιδιά: Διάφορα φιλανθρωπικά ιδρύματα.

Για μητέρες: Παρακολούθηση των εγκύων γυναικών.

Εκπαίδευση και εξάσκηση ιατρών για την ίδρυση υπηρεσίας δημοσίας Υγιεινής.

Εκπαίδευση μαιών και νοσοκόμων.

Οργάνωση ειδικής ιατρικής στατιστικής υπηρεσίας.

4. Οικονομική βοήθεια σε μεγάλη κλίμακα παρεχόταν (π.χ. διανομή αλεύρου, ιματισμού κλπ.) σε πρόσφυγες πού είχαν δημιουργηθεί απ' τις επιδρομές των Κεμαλικών στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας κι απ' την καταστροφή στα 1919 των πόλεων Αϊδινίου και Ναζλί. Ανάμεσα σ' αυτούς πού βοηθιούνταν υπήρχαν και χιλιάδες Τούρκων.

5. Όλοι οι Αμερικανοί ιεραπόστολοι, καθώς και όσοι εργάζονται σε εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα στη Σμύρνη και στο εσωτερικό κατά τη διάρκεια της Ελληνικής κατοχής, θα επιβεβαιώσουν την εξακρίβωση ότι η Ελληνική Διοίκηση φάνηκε πολύ χρήσιμη και ενισχυτική με διάφορους τρόπους, βοηθώντας τα ιδρύματα αυτά στη δράση τους ανάμεσα στους Τούρκους καθώς και ανάμεσα στους Χριστιανούς.

Παρατίθεται εδώ κατάλογος μερικών φιλανθρωπικών πράξεων απέναντι των ιδρυμάτων αυτών:

Ο Ανώτατος Αρμοστής edώρησε στην Υ.Μ.Σ.Α (Χριστιανική Αδελφότητα των Νέων) ένα μεγάλο οίκημα στην προκυμαία, ένα απ' τα μεγαλύτερα και ωραιότερα της Σμύρνης, για να χρησιμοποιηθεί σαν «Σπίτι του Στρατιώτη». Την εβοήθησε επίσης στη διοργάνωση της με διάφορους τρόπους αποσπώντας Έλληνες στρατιώτες για τις υπηρεσίες της. Ένα κατάλληλο οίκημα δωρήθηκε επίσης για να χρησιμοποιηθεί ως «Σπίτι του Στρατιώτη» στη Μαγνησία, οπού παρεσχέθησαν επίσης πολλές διευκολύνσεις.

Το τμήμα της Υ.Μ.Σ.Α. για πολίτες είχε ανάγκη ενός καταλλήλου οικήματος για την εγκατάσταση του. Οι Ελληνικές Αρχές έκαμαν για τον σκοπό αυτό επίταξη ενός καφενείου πού ανήκε σε έναν Έλληνα. Το τμήμα αυτό λειτουργούσε ακόμα όταν εκάηκε. η πόλη. Η Υ.Μ.Σ.Α. οργάνωσε επίσης μέσα σ' ένα μεγάλο κτήμα κοντά στη Σμύρνη μια εγκατάσταση για γεωργικές σπουδές για νέους. Η Ελληνική

Διοίκηση εβοήθησε την οργάνωση αυτή εφοδιάζοντας την με σκηνές, κουβέρτες και αλλά χρήσιμα είδη για το τμήμα διαχειρίσεως και με ένα αυτοκίνητο για τις μεταφορές. Η Υ.Μ.Κ.Α. είχε οργανώσει επίσης στη Φώκαια κοντά στη Σμύρνη μια θερινή κατασκήνωση για αγόρια. Η Ελληνική Διοίκηση εβοήθησε και σ' αυτό με το να χορηγήσει ξυλεία, μια βάρκα και άλλα υλικά και επέτρεψε την ατελή εισαγωγή ενός αυτοκινήτου.

Η Υ.Ω.Κ.Α. (Χριστιανική Αδελφότης Νεανίδων) πού διευθυνόταν από την Δίδα Nancy Mc Farland, ενισχύθηκε με πολλούς τρόπους από την Ελληνική Διοίκηση δηλ. με σημαντικά χρηματικά ποσά, έπιπλα και αλλά εφόδια. Ένας κλάδος της Σχολής Νεανίδων πού ήταν γνωστός με το όνομα Intercollegiate Institute, είχε αρχίσει να λειτουργεί στο Γκιόζ Τεπέ κάτω απ' τη διεύθυνση της Miss Minnie Mills για τις Μουσουλμανίδες νεανίδες. Ο Ανώτατος Αρμοστής χορήγησε και γι αυτόν ένα μέρος του εξοπλισμού του.

Επίσης ο Ανώτατος Αρμοστής χορήγησε πεντακόσιες Τουρκικές λίρες στην οργάνωση Νέων East Relief για την ενίσχυση απόρων Μουσουλμανίδων γυναικών. Το Αμερικανικό Κολλέγιο βρισκόταν κοντά στη Σμύρνη σε μια θέση συνεχόμενη με ένα έλος πού ήταν πλημμυρισμένο από στάσιμα νερά πού προκαλούσαν ελονοσία. Η Ελληνική Διοίκηση αποξήρανε το έλος και επισκεύασε το δρόμο πού περνούσε δίπλα απ' το κολλέγιο.

Όλα τα γεωργικά εργαλεία πού εισήγονταν για τις ανάγκες των Ελλήνων προσφύγων πού παλινοστούσαν ή για να ξαναπωληθούν σε τιμή κόστους ή επί πιστώσει για την αποκατάσταση των κατεστραμμένων περιοχών, αγοράζονταν απ' την Αρμοστεία αποκλειστικά από αμερικανικά εργοστάσια υστέρα από αίτηση μου. Έτσι είχαν εισαχθεί χιλιάδες άροτρα για να διανεμηθούν σε Τούρκους και Χριστιανούς.

Ένα αγρόκτημα 12.000 στρεμμάτων πού βρισκόταν στο Τεπέκιοϊ αγοράστηκε απ' την Ελληνική Διοίκηση για σπουδές μηχανικής καλλιέργειας και χρησιμοποιούσε αποκλειστικά αμερικανικά μηχανικά άροτρα. Αποτέλεσμα αυτού ήταν οι σπουδαστές πού τελείωναν τις σπουδές τους να συνιστούν στους αγροκτηματίες τη χρήση αμερικανικών μηχανικών αρότρων.

Η εθνική αντίσταση των Τούρκων και ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ

Ανεξάρτητα από την παρουσία εκατομμυρίων Ελλήνων, Αρμενίων, Κούρδων, Εβραίων σε διάφορα (περιφερειακά κυρίως) τμήματα της Ανατολίας, ο κύριος όγκος του πληθυσμού, ιδιαίτερα στο εσωτερικό της χώρας, ήταν τουρκικός. Οι Τούρκοι αποτελούσαν και το κυρίαρχο στοιχείο στην παλαιά Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αυτοί ένωσαν το πλήγμα της διάλυσης της αυτοκρατορίας και της εισβολής των ξένων. Κι αντιτάξανε το σύνθημα **«Η Τουρκία στους Τούρκους»**, παραβλέποντας την παρουσία Ελλήνων, Αρμενίων, Κούρδων, που κατά τις

εκτιμήσεις των Τούρκων ήταν τοπικές μειονότητες.

Οι μειονότητες (και ειδικά οι Έλληνες) είχαν αντιμετωπιστεί εχθρικά και νωρίτερα, στην διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πολύ περισσότερο όμως όταν άρχισαν να διεκδικούν αυτονομία για να βγουν από την θέση του ραγιά. Οι Τούρκοι λοιπόν επιδίωκαν: απομάκρυνση των ξένων (Άγγλων, Γάλλων, Ιταλών, ελληνικού εκστρατευτικού σώματος) και «αναγνώριση» των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, στον βαθμό που δε θα απειλούσαν την εθνική ενότητα του ενιαίου τουρκικού κράτους, μέσα στα νέα του όρια (από Αρμενία και Μοσούλη ως της ακτές της Ιωνίας και την ανατολική Θράκη). και τέλος την απαλλαγή της χώρας από τις επαχθείς διομολογήσεις που είχε συνάψει ο σουλτάνος με τους ξένους.

Εκφραστής της νέας ιδεολογίας αναδείχτηκε ο γεννηθείς στην Θεσσαλονίκη, Μουσταφά Κεμάλ (Ατατούρκ), αξιωματικός του στρατού, που υπήρξε ηγετικό στέλεχος στην Επανάσταση των Νεότουρκων το 1908, είχε διακριθεί στην υπεράσπιση των Δαρδανελλίων το 1915 και αργότερα στον πόλεμο κατά των βρετανών στην Συρία.

Οι βασικές αρχές και θέσεις των Νεότουρκων ήταν αρκετά σαφείς:

«Η Τουρκία πρέπει να γίνει μωαμεθανική χώρα, όπου η μωαμεθανική θρησκεία και οι μωαμεθανικές αντιλήψεις θα κυριαρχούν και κάθε άλλη θρησκευτική προπαγάνδα θα καταπνίγεται... Αργά ή γρήγορα θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η πλήρης οθωμανοποίηση όλων των υπηκόων της Τουρκίας. Και είναι ολοκάθαρο ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει με την πειθώ. Αρα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ένοπλη βία... Το δικαίωμα των άλλων εθνοτήτων να έχουν δικές τους οργανώσεις θα πρέπει να αποκλειστεί. Κάθε μορφή αποκέντρωσης και αυτοδιοίκησης θα θεωρείται προδοσία προς την τουρκική αυτοκρατορία».

(Απόφαση του Συνεδρίου των Νεότουρκων και του κόμματος εξουσίας Ένωση και

Πρόοδος – Νοέμβριος 1911).

Η ταπεινωτική ανακωχή του Μούδρου (17/30 Οκτωβρίου 1918) και η ταυτόχρονη σχεδόν εισβολή τόσων ξένων επιτάχυναν την εθνική αφύπνιση των Τούρκων. Η λαϊκή δυσφορία ήταν διάχυτη. Χρειάζονταν μόνο οργανωτική πνοή για ένα κίνημα εθνικής αντίστασης ενάντια στους ξένους. Στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, κυκλοφορούσαν χιλιάδες ένοπλοι λιποτάκτες του σουλτανικού στρατού (τους τελευταίους μήνες του 1918), που οι σουλτανικές αρχές τους αναζητούσαν για να τους δικάσουν. Το εσωτερικό της Μικράς Ασίας εξάλλου δεν μπορούσε να ελεγχθεί ούτε από τους Συμμάχους ύστερα από την ανακωχή του Μούδρου, κατά συνέπεια κι ο αφοπλισμός των λιποτακτών κι οποιονδήποτε άλλων ενόπλων ήταν πρακτικά αδύνατος.

Η πρώτη αντίδραση του Κεμάλ στην ανακωχή του Μούδρου, ήταν η άρνησή του να συμβάλλει στην εφαρμογή των όρων της, που τους είχε βέβαια αποδεχθεί η σουλτανική κυβέρνηση. Αμέσως μετά, ο Κεμάλ γύρισε στην Κωνσταντινούπολη, όπου ανέπτυξε πολιτική δραστηριότητα προσπαθώντας να εμποδίσει τον σχηματισμό κυβέρνησης που θα συνεργάζονταν με την Αντάντ (Entente=Συνεννόηση). Οι σουλτανικές αρχές τον έστειλαν επιθεωρητή δύο σωμάτων στρατού στις ανατολικές επαρχίες, όπου θα έβρισκε μεγαλύτερα περιθώρια δραστηριότητας. Αποβιβάστηκε στην Σαμψούντα στις 19 Μαΐου 1919. Στο σημείο αυτό αρχίζει να συντελείται η δεύτερη και τελειωτική φάση της εξόντωσης των Ποντίων, που είχε ήδη ξεκινήσει από το 1914, όπως και των Αρμενίων.

Από εκεί, με όλες τις αναγκαίες προφυλάξεις, κινήθηκε προς το εσωτερικό.

Από τα τέλη Μαΐου του 1919, ο Κεμάλ άρχισε να διαμορφώνει σχέδιο δράσης ενάντια σ' όλους τους ξένους, που ενδιαφέρονταν να μετατρέψουν τους όρους της ανακωχής σε συνθήκη μόνιμης ειρήνης. Όπως βγαίνει από όσα ακολούθησαν, βασικά σημεία του σχεδίου ήταν:

1. Να διαμορφώσει μια ιδεολογία εθνικής συνοχής, τέτοια που να βρίσκει απήχηση στον πολύ λαό και απέναντι στην σουλτανική εξουσία να δείξει ανοχή και διαλλακτικότητα, θεωρώντας τον σουλτάνο αιχμάλωτο των συμμάχων στην Πόλη.
2. Να κάνει πόλεμο φθοράς των αντιπάλων σε όλα τα μέτωπα, οργανώνοντας παρενοχλητικές επιχειρήσεις, εφόσον δεν είχε ακόμα οργανωμένο τακτικό στρατό. Ειδικά απέναντι στους Έλληνες ακολούθησε τακτική υποχώρησης ώσπου ο εχθρός να εξαντληθεί, οπότε μια αντεπίθεση εύκολα θα τον ανατρέψει.

3. Αναζήτηση συμμαχιών, με βάση τα αμοιβαία συμφέροντα και με υπομονετική εκμετάλλευση των αντιθέσεων των άλλων μεταξύ τους. Προηγουμένως είχε ήδη προσεγγίσει την «νεαρή» Σοβιετική Ένωση και είχε συνάψει σύμφωνο φιλίας και συνεργασίας, πήρε μερίδιο από την Αρμενία, ενώ αργότερα, πρόθυμα θα προωθούσε συμβιβασμό με τους Γάλλους και τους Ιταλούς, προσφέροντάς τους οικονομικά προνόμια προκειμένου να εξασφαλίσει απ' αυτούς πολεμοφόδια.

Το πρώτο κείμενο-διακήρυξη της αντίστασης του τουρκικού λαού στις συμμαχικές αποφάσεις μπορεί να θεωρηθεί το πρωτόκολλο της σύσκεψης της στρατιωτικής ηγεσίας στην Αμάσεια τον Ιούνιο του 1919. Εκεί αποφασίζεται η σύγκληση Εθνικού Συνεδρίου στη Σεβάστεια, ενώ παίρνονται στρατιωτικές αποφάσεις για τη μεθόδευση αντιστασιακού αγώνα. Το κίνημα του Μουσταφά Κεμάλ, η «Εθνική Άμυνα», ήταν πλέον γεγονός και ο ίδιος καλούσε να ενταχθούν σε αυτό προσωπικότητες της πρωτεύουσας. Ο Κεμάλ περιοδεύοντας στην Ανατολία καλεί τους Τούρκους σε αγώνα κατά των ξένων. Παρουσιάζει τον εαυτό του πιστό στο σουλτάνο, τον οποίο θεωρεί αιχμάλωτο των ξένων στην Κωνσταντινούπολη και αδύναμο να αντιδράσει χωρίς τη δραστηριοποίηση του λαού του. Το κήρυγμα αντίστασης ενάντια στους ξένους είχε βρει πλατιά απήχηση.

Οι Βρετανοί απαίτησαν την αποπομπή του από το στρατό λόγω της επαναστατικής του δραστηριότητας. Ο Κεμάλ υπέβαλε ο ίδιος την παραίτησή του και πήγε στο Ερζερούμ, όπου έγινε το Συνέδριο που οργάνωσε η «Εταιρεία για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων της Ανατολίας» στα τέλη του Ιουλίου του 1919. Εκεί, από τις 23 Ιουλίου ως τις 7 Αυγούστου 1919, οι εθνικιστές οπαδοί του Μουσταφά Κεμάλ υπό την προεδρία του, διατύπωσαν τις αρχές του κινήματός τους, περίπου ως εξής: διαφύλαξη της εθνικής ενότητας και ανεξαρτησίας, ενδεχομένως και με βίαιο παραμερισμό της κυβέρνησης του σουλτάνου, που ελέγχονταν από τους ξένους στην Κωνσταντινούπολη.

Σύντομα, το πρώτο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου 1919, ακολούθησε δεύτερο συνέδριο των εθνικιστών στην Σεβάστεια (Σίβας), πιο αντιπροσωπευτικό, «για την προάσπιση των δικαιωμάτων της Ανατολίας και της Ρούμελης» (δηλαδή, της Μικράς Ασίας και των ευρωπαϊκών επαρχιών). Εκεί επιβεβαίωσαν οι εθνικιστές την απόφασή τους να αγωνιστούν ενάντια στην προσάρτηση ανατολικών ή δυτικών επαρχιών στην Αρμενία ή στην Ελλάδα. Διακηρύχτηκε επιπλέον ότι δε θα γινόταν δεκτή η δημιουργία ελληνικού κράτους στην περιοχή του Αϊδινίου, της Μαγνησίας και του Μπαλικεσέρ. Έγινε επίσης δεκτή η πρόταση του Κεμάλ να παρουσιαστούν στο «Συνέδριο της Ειρήνης» του Λονδίνου, ως έθνος και όχι ως

αυτοκρατορία και να στηρίξουν τις διεκδικήσεις τους στο διακηρυγμένο δικαίωμα για αυτοδιάθεση. Επίσης επεξεργάστηκαν στην Σεβάστεια, θεμελιώδεις ή βασικές αρχές, ενός εθνικού συμφώνου, που θα το πρότειναν ως βάση συνεννόησης στην αντίπαλη παράταξη, την σουλτανική ή φιλοανταντική. έτσι υπήρχαν ουσιαστικά δύο εξουσίες τότε στην Τουρκία: μία στην Κωνσταντινούπολη, νόμιμη για τους Συμμάχους και μία στην Ανατολία, δεκτή απ' τον λαό.

Η σουλτανική κυβέρνηση, που είχε διαλύσει το Κοινοβούλιο (την Εθνική Συνέλευση), ύστερα από την ανακωχή του Μούδρου, το φθινόπωρο του 1918, αντέδρασε στις διακηρύξεις του Κεμάλ στέλνοντας εναντίον του κουρδικά στρατεύματα που αποκρούστηκαν. Κάτω από την πίεση της νέας πραγματικότητας, υποχρεώθηκε να προκηρύξει εκλογές για νέο Κοινοβούλιο (7.11.1919) και διόρισε φιλοκεμαλικό μεγάλο βεζύρη. Αυτό άρχισε τις εργασίες του στην Κωνσταντινούπολη στα μέσα του Ιανουαρίου του 1920 και στις 28 του ίδιου μήνα ψήφισε ένα εθνικό σύμφωνο με 6 άρθρα που βασίζονταν στις αρχές των δύο προηγούμενων (των αντάρτικων δηλαδή): του Ερζερούμ και της Σεβάστειας. Οι εθνικιστές θριάμβευαν. Ο ίδιος ο Κεμάλ είχε εκλεγεί βουλευτής, αλλά δεν εμφανίστηκε στην Κωνσταντινούπολη. Εγκαταστάθηκε στην Άγκυρα, που επρόκειτο να γίνει νέα πρωτεύουσα του κράτους και επιδόθηκε στην οργάνωση εθνικού λαϊκού στρατού.

Οι Άγγλοι, ανήσυχoi από τις εξελίξεις στην Κωνσταντινούπολη και την Άγκυρα, πήραν πρωτοβουλία για δυναμικές λύσεις: στις 3/16.3.1920 αγγλικός στρατός κατέλαβε την Πόλη και διέλυσε το Κοινοβούλιο κηρύσσοντας στρατιωτικό νόμο. Οι κινήσεις όμως αυτές των Άγγλων κατέστησαν τους ισχυρισμούς του Κεμάλ περί αιχμαλωσίας του σουλτάνου απολύτως πιστευτούς και έλκυσαν περισσότερους οπαδούς στο κεμαλικό κίνημα. Οι εθνικιστές συγκάλεσαν στην Άγκυρα πια, την Α' Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, που άρχισε τις εργασίες τις στις Στις 10/23 Απριλίου 1920 και προχώρησαν στον σχηματισμό προσωρινής κυβέρνησης με πρόεδρο τον Κεμάλ. Δημιουργήθηκε στην ουσία μια επαναστατική εξουσία, χωρίς να καταργηθεί τυπικά ο σουλτάνος, που θεωρήθηκε αιχμάλωτος στην Πόλη. Δεν υπήρχε υπουργικό συμβούλιο ούτε υπουργοί, αλλά επίτροποι, που εκλέχτηκαν (πρώτη φορά στις 3 Μαΐου 1920) από την Εθνοσυνέλευση και ήταν υπόλογοι σ' αυτήν. Με το σχηματισμό της κυβέρνησης στην Άγκυρα η Τουρκία διχάζεται και τυπικά σε δυο στρατόπεδα. Η κατάσταση εξελίχτηκε σε εμφύλιο πόλεμο, καθώς εκδηλώθηκαν φιλοσουλτανικά κινήματα με την υποκίνηση των συμμάχων ή χωρίς αυτήν προκαλώντας την αντίδραση των εθνικιστών.

Η συνθήκη των Σεβρών - «Εύθραυστος όσο και οι πορσελάνες των Σεβρών»

✖ Ύστερα από μακρές διαπραγματεύσεις (που είχαν ξεκινήσει από την υποβολή των υπομνημάτων των ενδιαφερομένων προς το Συμβούλιο των 4 Μεγάλων) υπογράφηκε στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920, στο δημαρχείο των Σεβρών (Sèvres), προάστειο του Παρισιού, η Συνθήκη των Σεβρών, που θα τερμάτιζε συμβατικά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, φέρνοντας την «ειρήνη» ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις Συμμαχικές και σχετιζόμενες Δυνάμεις.

Η συνθήκη άφηνε πολλές εκκρεμότητες (όπως τα ακριβή όρια της Αρμενίας και του Κουρδιστάν) για να λυθούν με νέες διαπραγματεύσεις ή με την δύναμη των όπλων. Αμέσως μετά την υπογραφή της, πολλοί από εκείνους που την επέγραψαν, επιδίωκαν για διαφορετικούς λόγους ο καθένας την αναθεώρησή της. Γιατί η συνθήκη αυτή, υπαγορευμένη από την πίεση ισχυρών συμφερόντων που συνθλίβουν τις αδύναμες αρχές, δημιούργησε περισσότερα προβλήματα, από εκείνα που υποθετικά έλυσε, αν και για την Ελλάδα αποτελούσε διπλωματικό θρίαμβο (έναν χρόνο πριν είχε πραγματοποιηθεί και διμερής «μυστική» συμφωνία μεταξύ Ελλάδος και Ιταλίας, γνωστή ως «Συμφωνία Βενιζέλου-Τιττόνι»). Εκ μέρους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγινε αποδεκτή από τον σουλτάνο Μεχμέτ ΣΤ' ο οποίος προσπαθούσε να σώσει τον θρόνο του, αλλά απορρίφθηκε από το ανεξάρτητο κίνημα των Νεότουρκων. Το κίνημα υπό την ηγεσία του Μουσταφά Κεμάλ χρησιμοποίησε αυτή τη διένεξη για να αυτοανακηρυχθεί κυβέρνηση και να καταργήσει την μοναρχία.

Οι βασικοί όροι της συνθήκης ήταν:

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία παρέδιδε την κυριαρχία της Μεσοποταμίας (Ιράκ), της Παλαιστίνης και της Υπεριορδανίας στην Βρετανία ως προτεκτοράτα της Κοινωνίας των Εθνών, την Συρία και τον Λίβανο στην Γαλλία επίσης ως προτεκτοράτα. Η Χετζάζ (μέρος της σημερινής Σαουδικής Αραβίας) το Κουρδιστάν και η Αρμενία θα γίνονταν ανεξάρτητα κράτη.

Η Βόρεια Ήπειρος ενσωματωνόταν στο ιδρυόμενο αλβανικό κράτος, ουσιαστικά προτεκτοράτο της Ιταλίας. Τα Δωδεκάνησα παραδόθηκαν στην Ιταλία η οποία συμφώνησε να τα δώσει εκτός από την Ρόδο και το Καστελλόριζο στην Ελλάδα (προηγήθηκε ελληνοϊταλική συμφωνία), και αν η Βρετανία έδινε την Κύπρο στην Ελλάδα (οι Τούρκοι αναγνώρισαν την προσάρτησή της στην Αγγλία), τότε (μετά από δημοψήφισμα) θα έδιναν κι αυτά τα νησιά (η συμφωνία ακυρώθηκε από την Ιταλία το 1922).

Στην Ελλάδα παραχωρούνταν τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος, και η Θράκη από την οποία η Βουλγαρία παραιτούνταν οριστικά από κάθε δικαίωμά της σε αυτή. Η περιοχή της Σμύρνης έμενε υπό την ονομαστική επικυριαρχία του Σουλτάνου αλλά θα διοικούνταν από Έλληνα Αρμοστή ως εντολοδόχο των Συμμάχων, και θα μπορούσε να προσαρτηθεί στην Ελλάδα μετά από πέντε χρόνια με δημοψήφισμα.

Τα στενά των Δαρδανελίων και η θάλασσα του Μαρμαρά αποστρατικοποιήθηκαν και έγιναν διεθνής περιοχή, οι Σύμμαχοι απέκτησαν τον οικονομικό έλεγχο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τέλος, καθορίζονταν η ισότητα και τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Ο στρατός της Τουρκίας θα περιοριζόταν σε 50.000 άντρες.

Η Σοβιετική Ένωση δεν συμμετείχε και έκανε ξεχωριστή συνθήκη με τους Οθωμανούς.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, περιχαρής γι' αυτή την τεράστια διπλωματική επιτυχία (έστω και πρόσκαιρα, όπως απεδείχθη εκ των υστέρων, είχε συντελέσει στην δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας των 2 ηπείρων και των 5 θαλασσών), αμέσως μετά την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών, την ανακοίνωσε από το Παρίσι με το ακόλουθο τηλεγράφημα:

«Προς τον Ελληνικόν λαόν.

Είμαι ευτυχής αγγέλων προς υμάς ότι σήμερον εβδόμην επέτειον της υπογραφής του Βουκουρεστίου υπεγράφη η συνθήκη ειρήνης μετά της Τουρκίας, η συνθήκη δι' ης αι κυριότεραι σύμμαχοι δυνάμεις μεταβιβάζουσιν εις την Ελλάδα την κυριαρχίαν επί της Δυτικής Θράκης, ήτις είχε παραχωρηθή προας αυτάς υπό της Βουλγαρίας δια της συνθήκης του Νεϊγύ, και η συνθήκη μετά Ιταλίας, δι' ης αύτη μεταβιβάζει εις ημάς τα Δωδεκάνησα. Καθ' ην στιγμήν το έργον, όπερ διεξάγομεν εν μέσω τοσούτων δυσχερειών, στεφανούται δια τοιαύτης επιτυχίας, αισθάνομαι το καθήκον να εκφράσω προς τας συμπολίτας μου την βαθείαν ευγνωμοσύνην μου δια την σταθεράν εμπιστοσύνην με την οποίαν με περιέβαλον επί τόσα έτη, κατεστήσαντες ούτω δυνατούς τους εθνικούς θριάμβους, τους οποίους πανηγυρίζομεν σήμερον. Η αυταπάρνησις, η εθελοθυσία, η ανδρεία, η καρτερία δ' επί πάσι του λαού όπως αντιμετώπιση πάντα κίνδυνον μάλλον ή να αθετήση τον δοθέντα λόγον του και απιστήση προς τας εθνικάς παραδόσεις, προσθέσουσιν εις την μακράν μας εθνικήν ιστορίαν λαμπροτάτας σελίδας, δια τας οποίας η σημερινή γενεά δικαιούται να είναι υπερήφανος. Η δική μου υπερηφάνεια είναι ότι είχαν την τιμήν να ηγηθώ τοιούτου λαού εγκλείοντος ζώπηρα αισθήματα, ως και

ικανού να διαπράξει έργα τοσούτον μεγαλοφυά, εάν μόνον καλώς οδηγείται».

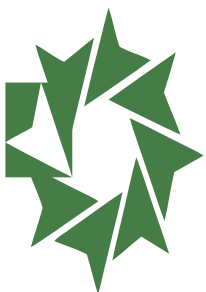
Η συνθήκη όμως αυτή, που περιόριζε σημαντικά το κράτος της Τουρκίας, όπως προαναφέρθηκε, είχε την υπογραφή μόνο της σουλτανικής κυβέρνησης και οι Σύμμαχοι της Αντάντ δεν είχαν χερσαίες δυνάμεις για να επιβάλλουν τους όρους της συνθήκης στους κεμαλικούς, παρά μόνο από τα δυτικά το ελληνικό στρατό, όσο θα ήταν σε θέση να απομακρύνεται από τα παράλια προς τα αφιλόξενα ενδότερα της Ανατολίας.

Αμέσως μετά λοιπόν την υπογραφή της συνθήκης:

- Οι Τούρκοι του Κεμάλ αρνήθηκαν να την εφαρμόσουν και πολέμησαν επίμονα για να την ανατρέψουν.
- Μερικοί από τους δημιουργούς της συνθήκης, μιλούσαν για αναθεώρηση, ανάλογα με τα συμφέροντά τους.
- Οι Έλληνες αγωνίζονταν για να επιβάλλουν τους όρους που τους αφορούσαν, αλλά στην πράξη εξυπηρετούσαν του Συμμάχους, απασχολώντας αυτοί, οι Έλληνες, με δικές τους θυσίες τους Τούρκους εθνικιστές. Επιπλέον, η ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές, 3 μήνες αργότερα και η αλλαγή της διαχείρισης της εξωτερικής πολιτικής, είχε βαρύτατες επιπτώσεις.

Γενικά, η συνθήκη των Σεβρών υπήρξε η πιο βραχύβια από όσες σφράγισαν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και αποδείχτηκε «πιο εύθραυστη από τις πορσελάνες των Σεβρών», σύμφωνα με μια φράση ενός Γάλλου πολιτικού που βοήθησε στον θρυμματισμό της.

Η επόμενη μέρα στην Ελλάδα - Απόπειρα δολοφονίας του Ελευθέριου Βενιζέλου, δολοφονία του Ίωνα Δραγούμη, οδυνηρές πολιτικές εσωστρέφειες και εκλογές

Τρεις ημέρες μετά την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών, στις 30 Ιουλίου 1920, κατά την επιστροφή του στην Αθήνα, στο σταθμό της Λυών του Παρισιού, λίγο πριν επιβιβασθεί στο τρένο «Οριάν Εξπρές», ο Ελευθέριος Βενιζέλος δέχθηκε δολοφονική απόπειρα εναντίον του, με δέκα πυροβολισμούς, από δύο απότακτους βασιλόφρονες αξιωματικούς, τους Απόστολο Τσερέπη (υποπλοίαρχος) και Γεώργιο Κυριακή (υπολοχαγός). Κορύφωση του φανατισμού την κορυφαία στιγμή του θριάμβου.

Τα πάθη του Εθνικού Διχασμού διατηρούνταν έντονα από την εποχή της

σύγκρουσης βασιλιά και πρωθυπουργού το 1915-1917 κι απ' τις δυο πλευρές, είτε από ανώτατα είτε από κατώτατα όργανα των δυο παρατάξεων. Η δολοφονική απόπειρα κατά του Βενιζέλου (τραυματίστηκε ελαφρά στο δεξί του χέρι), έδωσε αφορμή για νέα έξαρση του πολιτικού φανατισμού στην Αθήνα. Οι φήμες ότι ο Βενιζέλος είναι νεκρός κυκλοφορούν στην Αθήνα. Διάφορες παρακρατικές ομάδες τότε, επιτέθηκαν και κατέστρεψαν γραφεία αντιπολιτευόμενων εφημερίδων (Καθημερινή και Ριζοσπάστης), ενώ στόχος έγιναν και σπίτια στελεχών της αντιπολίτευσης. Δυστυχώς όμως, οι βενιζελικοί δεν περιορίστηκαν στις καταστροφές.

Το απόγευμα της επομένης της δολοφονικής απόπειρας κατά του Βενιζέλου, ο βουλευτής και μακεδονολάτρης Ίων Δραγούμης, μια από τις πιο σεβαστές μορφές του αντιβενιζελισμού (εκφραστής και υπέρμαχος μιας άλλης ιδεολογίας ως προς την εσωτερική και εξωτερική πολιτική, κατ' αρχή εξίσου σεβαστής ιδεολογίας όσο κι εκείνης των βενιζελικών), την ώρα που πήγαινε από το σπίτι της Μαρίκας Κοτοπούλη (ήταν ερωμένη του) στην Κηφισιά στα γραφεία του περιοδικού του «Πολιτική Επιθεώρηση», συλλαμβάνεται από τα βενιζελικά τάγματα χωροφυλακής του Γρυπάρη και εκτελείται στην συμβολή των οδών Βασιλίσσης Σοφίας και Παπαδιαμαντοπούλου.

Ο Ίων Δραγούμης πίστευε στο ιδανικό της απελευθέρωσης των σκλαβωμένων τμημάτων του Ελληνισμού και θεωρείται ως ένας εκ των κυριώτερων εκπροσώπων του ελληνικού εθνικισμού. Έλεγε χαρακτηριστικά:

«Οι Ελλαδίτες πολιτικοί κατάντησαν να συναντήσουν με το νου τους κράτος και έθνος ή καλλίτερα μη μπορώντας να φτάσουν στην γενικότητα του «έθνους» έκαμαν την ανικανότητά τους θεωρία. Το κράτος δεν ήταν πιο πρόσκαιρο, δεν είχε δημιουργηθεί για να περιμαζέψει το έθνος γύρω του δεν ήταν σταθμός παρά τέλος. Συνέβηκε τούτο το παράδοξο, τούτοι, οι εξωμερίτες, περίμεναν την Ελλάδα να τους γλιτώσει και η Ελλάδα περίμενε μήπως τύχη και σηκωθούν μοναχοί τους να γλιτώσουν τον εαυτό τους».

Οργανώνοντας τον αγώνα στην Μακεδονία, έγραφε:

«Ο καθένας πρέπει να φαντάζεται πως αυτός πρέπει να σώσει το έθνος του. Πρέπει να φαντάζομαι πως από μένα μόνον εξαρτάται η σωτηρία του έθνους. Να μην κοιτάζω τι κάνουν οι άλλοι και να φαντάζομαι πως εγώ έχω το μεγάλο χρέος της σωτηρίας».

Και προσθέτει:

«Δουλεύω για τον ελληνισμό. Δουλεύοντας για τον Ελληνισμό δουλεύω για τον

εαυτό μου. Γιατί μήπως είμαι εγώ διαφορετικός από τον ελληνισμό μου;».

Και εκφράζοντας την απέχθεια για τις γραικυλικές κυβερνήσεις:

«Δεν δουλεύω την κυβέρνηση, δουλεύω για τον Ελληνισμό. Σιχαίνομαι την κυβέρνηση, δεν σιχαίνομαι τον Ελληνισμό. Άμα συλλογίζομαι την κυβέρνηση πέφτω, σηκώνομαι όταν νοιώθω τον Ελληνισμό. Οι ενεργητικοί άνθρωποι δεν μπορεί παρά να είναι εθνικισταί».

Ο Δραγούμης από την θέση του ως πρέσβης της Ελλάδος στην Πετρούπολη της Ρωσίας, υποστήριξε την έξοδο της Ελλάδας από την ουδετερότητα στο πλευρό της Αντάντ, αλλά με συμφωνίες και συμβάσεις που θα καθόριζαν σαφέστατα τα ανταλλάγματα που θα έπαιρνε η Ελλάδα και θα παρείχαν σαφείς και γερές εγγυήσεις ότι θα τα κρατούσε κιάλας.

Ο Δραγούμης είχε κατηγορηθεί ως «φιλογερμανός» (παρ' ότι όταν κατελήφθη από Γερμανοβουλγάρους το οχυρό Ρούπελ, τον Μάιο του 1916, στην συζήτηση που έγινε στην Βουλή, ο Ίων Δραγούμης υπήρξε καταπέλτης κατά των Γερμανών σε μια αξέχαστη αγόρευση), καθώς ήταν αντίθετος στην εξορία του βασιλιά Κωνσταντίνου, έπειτα από επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων (πιο συγκεκριμένα της Γαλλίας), ενώ υποστήριζε ότι το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα, δεν μπορεί να βρίσκεται επ' άπειρον στην Μικρά Ασία κι ότι θα ήταν ευάλωτο σε ένα τελικό συγκεντρωτικό κεμαλικό χτύπημα (όπως και συνέβη τελικά). Λόγω αυτών του των θέσεων, ο Δραγούμης είχε εξοριστεί από τον Βενιζέλο, αρχικά στην Κορσική και στην συνέχεια στην Σκόπελο.

Η δολοφονία του Δραγούμη κηλίδωσε την πολιτική ζωή της χώρας, όσο και η δολοφονική απόπειρα κατά του Βενιζέλου κι έμειναν στην ιστορία ως «Ιουλιανά». Και τα δυο περιστατικά, έδωσαν αφορμή να ακουστούν δυσμενή σχόλια για την χώρα μας από εχθρούς και φίλους.

✖ Ύστερα από ολιγοήμερη θεραπεία στο Παρίσι, ο Βενιζέλος γύρισε θριαμβευτής στην Αθήνα (25 Αυγούστου/7 Σεπτεμβρίου) και εμφανίστηκε στη Βουλή για να παρουσιάσει τα αποτελέσματα της πολιτικής του. Ταυτόχρονα κατέθεσε στη Βουλή νομοσχέδιο για την κύρωση της συνθήκης των Σεβρών και των συνοδευτικών επιμέρους συμφωνιών. Έκανε όμως και την δήλωση ότι την κύρωση του νομοσχεδίου έπρεπε να κάνει η επόμενη βουλή, που θα έβγαινε από νέες εκλογές, γιατί ο χρόνος θητείας είχε λήξει για την τότε παρούσα βουλή, που έμεινε γνωστή στην κοινοβουλευτική ιστορία, ως «η Βουλή των Λαζάρων». Πάντως η Βουλή εκείνη, που είχε την πιο περιπετειώδη και ένδοξη ιστορία στον

κοινοβουλευτικό βίο της χώρας, τίμησε τον Βενιζέλο για τις υπηρεσίες του στην πατρίδα και τερμάτισε την θητεία της σε ατμόσφαιρα πανηγυρική. Προκηρύχτηκαν εκλογές για τις 25 Οκτωβρίου 1920 και η χώρα μπήκε σε προεκλογική περίοδο, κάτω απ' το φως θριάμβων και την σκιά δολοφονικών ενεργειών.

Ένα τυχαίο περιστατικό, ο θάνατος του βασιλιά Αλέξανδρου (που είχε διαδεχτεί τον πατέρα του Κωνσταντίνο, όταν αυτός υποχρεώθηκε να εγκαταλήψει την χώρα το 1917), έκανε αναγκαία μια μικρή αναβολή των εκλογών για την 1η/14η Νοεμβρίου 1920. Προσκλήθηκε στον θρόνο άλλος γόνος της εξόριστης βασιλικής οικογένειας, αλλά δεν αποδέχτηκε κανείς. Έτσι, ορκίστηκε αντιβασιλιάς ο ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης.

Οι εκλογές πήραν πολιτειακό χαρακτήρα. Κατέβηκαν στον προεκλογικό στίβο δύο παρατάξεις: οι βενιζελικοί με το Κόμμα των Φιλελευθέρων (που για την περίπτωση αυτή θεωρήθηκαν από τους αντιπάλους συλλήβδην αντιβασιλικοί) και η Ηνωμένη Αντιπολίτευσις (που για την ίδια περίπτωση ταυτίστηκε με τους βασιλόφρονες), ένας συνασπισμός αντιβενιζελικών κομμάτων με κυριότερο το Λαϊκό Κόμμα του Δημητρίου Γούναρη.

Οι βενιζελικοί αισιοδοξούσαν ότι θα κέρδιζαν τις εκλογές, λόγω των πολεμικών και διπλωματικών θριάμβων που παρουσίαζαν. Είχαν δημιουργήσει την Μεγάλη Ελλάδα των δύο ηπείρων (Ευρώπη, Ασία) και των πέντε θαλασσών (Ιόνιο, Αιγαίο, Προποντίδα, Εύξεινος, Κρητικό πέλαγος). Φαίνεται όμως ότι δεν υποπεύονταν στην συνείδηση των ψηφοφόρων το γεγονός ότι για τους πολεμικούς εκείνους θριάμβους, η χώρα ήταν σε συναγερμός για ένατο χρόνο κι ότι ο μικρασιατικός στρατός συνέχιζε τον αγώνα (κυνηγώντας έστω άτακτους, αντάρτες) χωρίς ευδιάκριτη στον ορίζοντα απαγκίστρωση. Επιπλέον, κατά την τετραετία 1917-1920 (για την μισή χώρα, όπου είχε επικρατήσει το Κίνημα της Θεσσαλονίκης, από το 1916) είχαν γίνει αυθαιρεσίες από κατώτερα κυρίως στελέχη της βενιζελικής παράταξης σε βάρος αντιφρονούντων.

Η Ηνωμένη Αντιπολίτευση λοιπόν εύρισκε πρόσφορο έδαφος κριτικής για το παρελθόν και υπόσχεσης για το μέλλον.

Η πρώτη σοβαρή πολιτική σύγκρουση μεταξύ Βενιζέλου και Γούναρη είχε πραγματοποιηθεί τον Φεβρουάριο του 1913 με κύριο θέμα τους χειρισμούς της κυβέρνησης Βενιζέλου στην εξωτερική πολιτική που αφορούσαν τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο. Αφορμή στάθηκε η δήλωση Βενιζέλου, κατόπιν συναντήσεως με την

επιτροπή κατοίκων Ανατολικής Μακεδονίας, οι οποίοι διαμαρτύρονταν για βάνανυση συμπεριφορά Βουλγάρων στρατιωτών εναντίον τους, ότι «Εάν οι Έλληνες εκ των υποδούλων περιέλθουν υπό την κυριαρχίαν τινός των συμμάχων κρατών όπως κατ' ανάγκην θα περιέλθωσιν, η κυβέρνησις θα πράξει ό,τι είναι δυνατόν να περιέλθωσιν λιγότερον». Ο Γούναρης κατηγόρησε τον Βενιζέλο ότι είχε αφήσει ανενημέρωτη την εθνική αντιπροσωπεία σχετικά με την πορεία των εξωτερικών πραγμάτων και ότι δεν είχε εξασφαλίσει τα δικαιώματα της Ελλάδας, και συγκεκριμένα των Ελλήνων κατοίκων της υπόδουλης Μακεδονίας, απέναντι στις επεκτατικές βλέψεις της τότε συμμάχου Βουλγαρίας.

Άφηνε η Ηνωμένη Αντιπολίτευσις να κυκλοφορεί η ελπίδα ότι θα τερμάτιζε τον πόλεμο και θα γύριζαν οι στρατευμένοι από το μικρασιατικό μέτωπο, υιοθετώντας το σύνθημα «της μικράς πλην εντίμου Ελλάδος». Η προσδοκία αυτή είχε απήχηση στην εκλογική απόφαση γονέων, αδερφών κι άλλων προσφιλών προσώπων των στρατιωτών. Έτσι, παρ' όλες τις ευοίωνες προβλέψεις των επιτελών του Κόμματος των Φιλελευθέρων, ο θριαμβευτής των Σεβρών, έχασε τις εκλογές. Η αντιβενιζελική παράταξη βέβαια, ευνοήθηκε κι απ' το εκλογικό σύστημα που ήταν πλειοψηφικό με ευρεία περιφέρεια. Πήρε λιγότερους ψήφους από τους βενιζελικούς, αλλά διπλάσια κοινοβουλευτική δύναμη (Φιλελεύθεροι: 375.803 ψήφους και 118 έδρες. Ενωμένη Αντιπολίτευση: 368.678 ψήφους και 251 έδρες).

Αμέσως μετά την άνοδό τους στην εξουσία οι ηγέτες της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης με προεξάρχοντα τον Δημήτριο Γούναρη (ο οποίος είχε εξοριστεί στο παρελθόν από τον Βενιζέλο στην Κορσική) του Λαϊκού Κόμματος (είχε αποσπάσει 75 έδρες), ο οποίος προτίμησε όμως να κινηθεί σε παρασκηνιακό επίπεδο, δεχόμενος την πρωθυπουργία να την αναλάβει ο Δημήτριος Ράλλης κι ο ίδιος να αναλάβει το υπουργείο στρατιωτικών, δήλωσαν ότι θα συνέχιζαν την ίδια εξωτερική πολιτική του προκατόχου τους, δηλαδή και την μικρασιατική εκστρατεία. Μια από τις πρώτες κινήσεις της νέας φιλοβασιλικής κυβέρνησης ήταν η διενέργεια δημοψηφίσματος για την επαναφορά του Βασιλιά Κωνσταντίνου Α', παρά τις έντονες αντιδράσεις του αρχηγού των Φιλελευθέρων, Παναγιώτη Δαγκλή, ο οποίος είχε αντικαταστήσει τον Βενιζέλο με τη σύμφωνη γνώμη του δεύτερου, και των ξένων δυνάμεων. Απέκρυσαν όμως από τον λαό την διακοίνωση των συμμάχων, στην οποία προειδοποιούσαν την ελληνική κυβέρνηση για οικονομικό αποκλεισμό στην περίπτωση επαναφοράς του Κωνσταντίνου στο θρόνο. Η κυβέρνηση επανέφερε τον Κωνσταντίνο με ένα πρωτοφανές σε παμψηφία (σχεδόν) δημοψήφισμα (Ναι: 999.960 και Όχι: 10.383), ο οικονομικός αποκλεισμός

πραγματοποιήθηκε και οι σύμμαχοι με το πρόσχημα αυτό, φοβούμενοι τον φιλογερμανό Κωνσταντίνο, άρχισαν να κρατούν αποστάσεις. Παρατηρήθηκε τότε μια μεταστροφή πολιτικής των συμμάχων υπέρ των Τούρκων, τους οποίους ενίσχυσαν πολλές φορές με πολεμικό υλικό.

Η αρνητική αυτή εξέλιξη μετά τις εκλογές συνοδεύεται και από την άρνηση να αναγνωρίσουν στην Ελλάδα τα δικαιώματα του εμπολέμου, καθώς και το δικαίωμα νηοψίας στα εμπορικά πλοία (αγγλικά, γαλλικά, αμερικανικά κλπ.), που εφοδίαζαν τον Κεμάλ, κυρίως με πολεμικό υλικό.

Η Γαλλία πρωταγωνιστεί, εκμεταλλευόμενη τη χλιαρή στάση του Λονδίνου, οι σύμμαχοί μας να αρνηθούν στην Ελλάδα και τη χρήση της Κωνσταντινούπολης ως ναυτικής βάσης.. Τη στάση της Γαλλίας ακολουθεί και η Ιταλία.

Επιπλέον, η κυβέρνηση Ράλλη φρόντισε να επαναφέρει 3.000 απόστρατους φιλοβασιλικούς αξιωματικούς και να αντικαταστήσει τους βενιζελικούς αξιωματικούς με αυτούς, παρ' όλη την κρίσιμη χρονική στιγμή, με αποτέλεσμα άπειροι, πάνω στα θέματα της Μικρασιατικής εκστρατείας, και ανέτοιμοι αξιωματικοί να αναλάβουν υψηλές και καίριες, για την εξέλιξη της εκστρατείας, θέσεις.

Ο διάσημος Αμερικανός συγγραφέας Έρνεστ Μίλλερ Χέμινγκγουεϊ (Ernest Miller Hemingway), που εκείνη την εποχή κάλυπτε δημοσιογραφικά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο με σημαντικές ανταποκρίσεις για την καταστροφή της Σμύρνης, έγραψε χαρακτηριστικά:

«Οι Έλληνες ήταν πρώτης τάξεως πολεμιστές και σίγουρα, κάμποσα σκαλοπάτια παραπάνω από τον στρατό του Κεμάλ. Αυτή είναι η άποψη του Γουίτταλ. Πιστεύει ότι οι τσολιάδες θα είχαν καταλάβει την Άγκυρα και θα είχαν τελειώσει τον πόλεμο αν δεν είχαν προδοθεί. Όταν ο Κωνσταντίνος ήρθε στην εξουσία όλοι οι Έλληνες αξιωματικοί που ήταν σε επιτελικές θέσεις υποβαθμίστηκαν αμέσως σε χαμηλότερες θέσεις. Πολλοί απ' αυτούς είχαν πάρει τα γαλόνια τους με ανδραγαθήματα στο πεδίο της μάχης. Ήταν έξοχοι πολεμιστές και σπουδαίοι ηγέτες. Αυτό δεν εμπόδισε το κόμμα του Κωνσταντίνου να τους διώξει και να τους αντικαταστήσει με αξιωματικούς που δεν είχαν ακούσει ποτέ τους να πέφτει ούτε μια τουφεκιά. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να σπάσει το μέτωπο».

Η καταδίωξη των οπαδών του Βενιζέλου συνεχίζεται με κορύφωση τη δολοφονία εκδότη της προσκείμενης στο Κόμμα των Φιλελευθέρων εφημερίδας «Ελεύθερος Τύπος», Ανδρέα Καβαφάκη.

Οι απεγνωσμένες προσπάθειες της νέας αυτής κυβέρνησης να επιτύχει πιο ευνοϊκό κλίμα, διπλωματικό και οικονομικό, από την πλευρά της Αντάντ, έμειναν άκαρπες. Οι «Σύμμαχοί» μας δεν συγκινούνταν, γιατί έβλεπαν αλλιώς τα συμφέροντά τους πλέον και η διπλωματία όπως και η γεωγραφία δεν έχουν συναισθήματα. Τον Φεβρουάριο μάλιστα του 1921, καλούσαν τον Κεμάλ (χωριστά απ' τον σουλτάνο) να στείλει αντιπρόσωπο στην συνδιάσκεψη που οργάνωσαν στο Λονδίνο για επίλυση του μικρασιατικού προβλήματος. Έτσι αναγνώριζαν, εκ των πραγμάτων, το εθνικοπολιτικό κίνημα του Κεμάλ. Ωστόσο τους ήταν χρήσιμο, για τους δικούς τους χειρισμούς, η Ελλάδα να συνεχίσει τον πόλεμο, με δικές της δυνάμεις, για να απασχολεί τον τουρκικό εθνικισμό. Φθορά βέβαιη και για τους δυο σύνοικους λαούς, κέρδος για τους ξένους διαιτητές. Αργότερα οι Σύμμαχοι θα προσφέρουν και την μεσολάβησή τους για την ειρήνευση στο μικρασιατικό μέτωπο, αλλά πάντα σε βάρος των ελληνικών διεκδικήσεων και προσδοκιών.

Στις 22 Ιανουαρίου του 1921 ο Δημήτριος Ράλλης, κατόπιν διαφωνίας με τον Γούναρη, υπέβαλε την παραίτηση του και αντικαταστάθηκε από τον Νικόλαο Καλογερόπουλο. Και σε αυτή την κυβέρνηση ο Γούναρης ανέλαβε το υπουργείο των στρατιωτικών. Στις 24 Φεβρουαρίου του 1921 έφτασε στο Λονδίνο μαζί με τον πρωθυπουργό Καλογερόπουλο και διαφόρους κυβερνητικούς συμβούλους για να συναντηθεί με τον Άγγλο πρωθυπουργό Τζορτζ στα πλαίσια της Διασυμμαχικής Συνδιάσκεψης που συγκλήθηκε εκεί. Η συνάντηση δεν ήταν ιδιαίτερα ωφέλιμη, με τον Δημήτριο Μάξιμο, τότε διοικητή της εθνικής τράπεζας, να επιμένει να εγκαταλειφθεί η Μικρά Ασία από τα ελληνικά στρατεύματα, άποψη που δεν την συμμεριζόταν ούτε ο Καλογερόπουλος αλλά ούτε ο ίδιος ο Γούναρης. Με την επιστροφή του στην Αθήνα, ο Καλογερόπουλος παραιτήθηκε από το πρωθυπουργικό αξίωμα. Οι κύκλοι του Λονδίνου εναντιώνονταν όλο και πιο ανοιχτά στην κατά τη γνώμη τους φιλελληνική πολιτική του Λούντ Τζορτζ. Η Γαλλία επανεξέταζε την ανατολική πολιτική της. Η Ιταλία εκδήλωνε απροκάλυπτα τη γνωστή αντίθεσή της στην ελληνική επέκταση, ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες αποσύρθηκαν επιστρέφοντας στην πολιτική του απομονωτισμού.

Σ' αυτήν την Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη, η Ελλάδα διαπίστωσε την υπαναχώρηση των Συμμάχων της στο μικρασιατικό ζήτημα. Η προσπάθειά της για υποβολή κοινού συμμαχικού σχεδίου που περιφρουρούσε την ελληνική κυριαρχία στις επιδικασμένες περιοχές προσέκρουε στην αδιάλλακτη αντίθεση των τούρκων εθνικιστών, που απαιτούσαν την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από τη Μικρά Ασία και την ανατολική Θράκη και την άρση των οικονομικών όρων της

συνθήκης των Σεβρών, για να συγκατατεθούν στην έναρξη ουσιαστικών διαπραγματεύσεων. Η Συνδιάσκεψη όμως κυρίως θα αποκαλύψει τη διάσταση που υπήρχε ανάμεσα στις σύμμαχες δυνάμεις. Η Αγγλία ενέμενε στη σε γενικές γραμμές διατήρηση του πλαισίου της συνθήκης των Σεβρών, ενώ η Γαλλία και η Ιταλία προσανατολίζονταν πλέον στην επίτευξη συμφωνιών με τον Κεμάλ και στην ενίσχυσή του, προκειμένου να αντισταθεί στα διαβήματα των Συμμάχων.

Ύστερα από την παραίτηση του Καλογερόπουλου σχηματίστηκε κυβέρνηση από τον Γούναρη, ο οποίος διατήρησε και το υπουργείο δικαιοσύνης. Το κλίμα δυσφορίας που είχε αρχίσει να δημιουργείται στο λαό, κυρίως λόγω της μη τήρησης των υποσχέσεων περί απόσυρσης των ελληνικών στρατευμάτων, είχε αρχίσει να μεταδίδεται και στους στρατιώτες. Προς τόνωση λοιπόν του ηθικού, ο Γούναρης μαζί με τον βασιλιά επισκέφθηκαν τα στρατεύματα στη Σμύρνη ενώ παράλληλα ενίσχυσε το στρατό με καινούρια αυτοκίνητα, όπλα κ.λπ.

Από την άλλη πλευρά, η οικονομική κατάσταση της χώρας ήταν δραματική. Χαρακτηριστικό είναι ότι το μέσο ημερήσιο κόστος της εκστρατείας είχε φτάσει τα 8 εκατομμύρια δραχμές. Ο υπουργός οικονομικών Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης αναγκάστηκε να διχοτομήσει το χαρτονόμισμα, δηλαδή να προβεί σε μια πράξη δανεισμού κόβοντας στη κυριολεξία σε δύο μέρη το χαρτονόμισμα. Το ένα κομμάτι διατήρησε την μισή αξία του χαρτονομίσματος και το άλλο μετατράπηκε σε έντοκο δάνειο, εικοσαετούς διάρκειας. Ο Γούναρης, προσπαθώντας να λάβει οικονομική αλλά και διπλωματική ενίσχυση, αναχώρησε για τη Βιέννη, όπου συναντήθηκε στο περιθώριο της διάσκεψης για τα μέτρα της οικονομικής ανόρθωσης της Ευρώπης με ξένους ομολόγους του χωρίς όμως να καταφέρει κάτι το ουσιαστικό.

Το σκηνικό στη Μικρά Ασία ήταν δραματικό. Ο στρατός ανοργάνωτος και με χαμηλό ηθικό, η Ελλάδα παρατημένη από τους συμμάχους ενώ από την αντίθετη πλευρά οι Τούρκοι με την υποστήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων οργάνωνε αντεπίθεση.

Οι εξελίξεις στην Τουρκία - Οι διπλωματικές επαφές του Κεμάλ με τους «Σύμμαχους»

Η υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών από την σουλτανική κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης απογύμνωσε ηθικά την σουλτανική παράταξη στα μάτια του τουρκικού λαού και ενίσχυε τον Κεμάλ που συνέχιζε την οργάνωση λαϊκού τακτικού στρατού και μεθόδευε τις δικές του επιχειρήσεις προς τα διάφορα

μέτωπα. Η προσπάθεια των Άγγλων να προκαλέσουν εμφύλιο, από την άνοιξη ακόμα του 1920, ανάμεσα στην σουλτανική και την κεμαλική παράταξη, δεν πέτυχε. Ο λαός της Ανατολίας ακολουθούσε τους εθνικιστές της Άγκυρας και όχι την αιχμάλωτη σουλτανική κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης.

Προς το τέλος του 1920, οι κεμαλικοί είχαν κερδίσει τον πόλεμο στην Αρμενία και τους πρώτους μήνες του 1921, αφού ρύθμισαν τις συνοριακές διαφορές τους, προχώρησαν σε σύμφωνο φιλίας με την Σοβιετική Ένωση, που η συμπαράστασή της, τους ήταν πολύτιμη και για διπλωματικούς λόγους και για την προμήθεια στρατιωτικού υλικού.

Τον Μάρτιο του 1921, οι Γάλλοι και οι Ιταλοί προτίμησαν (με οικονομικά ανταλλάγματα που δόθηκαν σε γαλλικές και ιταλικές επιχειρήσεις) να υπογράψουν συμφωνίες αποχώρησης από την νοτιοανατολική και νοτιοδυτική Μικρά Ασία αντίστοιχα. Οι σχετικές συμφωνίες, υπογράφηκαν στις 9 και 13 Μαρτίου αντίστοιχα, δηλαδή λίγες μέρες μετά από το σύμφωνο φιλίας με τους Σοβιετικούς. Η Σοβιετική Ένωση προέκρινε την κεμαλική Τουρκία ως μέσο ανάσχεσης της βρετανικής επιρροής και προχώρησε σε συμφωνίες με τον Κεμάλ, γεγονός που θορύβησε τους Δυτικούς κάνοντάς τους όλο και πιο διαλλακτικούς απέναντι στη νέα τουρκική ηγεσία. Ο Κεμάλ δεν έβλεπε λόγο να μην έχει φιλία και προς τις δυο πλευρές, αφού αυτό εξυπηρετούσε τη χώρα του. Αυτό είναι το πρακτικό νόημα της ενεργητικής ουδετεροφιλίας, που αντιδιαστέλλεται προς την παθητική ουδετερότητα.

Πραγματικά αποσύρθηκαν τα γαλλικά και τα ιταλικά στρατεύματα από την Μικρά Ασία το καλοκαίρι του 1921, αφήνοντας στους Τούρκους όλο το στρατιωτικό υλικό τους και ανοιχτά τα λιμάνια του νότου για γενικότερο ανεφοδιασμό. Μάλιστα τον Οκτώβριο του 1921, η Γαλλία υπόγραψε νεότερο, ειδικό σύμφωνο οικονομικής συνεργασίας με τον

Κεμάλ (το σύμφωνο Franklin-Buillon). Με αυτό το σύμφωνο (από το όνομα του Γάλλου διαπραγματευτή) που υπογράφηκε στην Άγκυρα στις 7/20 Οκτωβρίου 1921, φαινομενικά ρυθμίζονταν οι τελευταίες λεπτομέρειες απαγκίστρωσης των Γάλλων από την Κιλικία. Όμως με το να μην μνημονεύει πουθενά την σουλτανική κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης, αναγνώριζε στην πραγματικότητα (de facto) ως μόνη κυβέρνηση της Τουρκίας, εκείνη που έδρευε στην Άγκυρα, δηλαδή του

Κεμάλ. Επιπλέον, ο Τούρκος υπουργός εξωτερικών (Γιουσούφ Κεμάλ μπέη) στην επίσημη επιστολή που συνόδευε το κείμενο του συμφώνου, διατύπωνε την ευχή, οι Γάλλοι να δείξουν και στο μέλλον την ίδια κατανόηση για όλα τα θέματα που αφορούσαν την τουρκική ανεξαρτησία. Επίσης καλούσε Γάλλους καθηγητές να εργαστούν στην τουρκική εκπαίδευση και κεφαλαιούχους να αναπτύξουν οικονομικές σχέσεις με την κεμαλική Τουρκία.

Αυτό το σύμφωνο αποτέλεσε βαρύ διπλωματικό πλήγμα για τους Έλληνες και θορύβησε ακόμα και τους Άγγλους (για οικονομικούς λόγους). Η βρετανική διπλωματία υποπτεύθηκε ότι το σύμφωνο που ανακοινώθηκε, ήταν μέρος μόνο (το αθώότερο ίσως) μιας ευρύτερης γαλλοκεμαλικής συμφωνίας, που προέβλεπε εφοδιασμό του κεμαλικού στρατού με πολεμικό υλικό και πρόσφερε ως αντάλλαγμα προνομιακή μεταχείριση Γάλλων επιχειρηματιών στην κεμαλική Τουρκία.

Σχεδόν ταυτόχρονα (13.10.1921) υπογράφηκε σύμφωνο συνεργασίας ανάμεσα στην κεμαλική Τουρκία και τις 3 σοβιετικές δημοκρατίες του Καυκάσου (Γεωργία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν).

Έτσι ο Κεμάλ καθάριζε τα δευτερεύοντα μέτωπα, άνοιγε δρόμους άνετου ανεφοδιασμού και προλείαινε διπλωματικά το έδαφος, για να συγκεντρώσει τις προσπάθειές του προς τον πιο επικίνδυνο αντίπαλο, τους Έλληνες, που ως τότε, αντιμετωπίζοντας έναν ενοχλητικό ανταρτοπόλεμο, προχωρούσαν όλο και πιο βαθιά στο μικρασιατικό έδαφος, κάνοντας ταυτόχρονα πιο δύσκολο τον δικό τους ανεφοδιασμό και πιο ευαίσθητα τα πλευρά του πολεμικού μετώπου τους και άρα πιο πιθανή μια τελική κατάρρευση.

Αυτές οι διπλωματικές (οικονομικοστρατιωτικές στην ουσία) εξελίξεις θορύβησαν και την ελληνική πολιτική ηγεσία, που ήταν όμως σταθερά προσανατολισμένη προς την διασπασμένη Αντάντ και ουσιαστικά εξαρτημένη απ' την Αγγλία μόνο.

Η κατάσταση στο μικρασιατικό μέτωπο - Συμπλοκές και έκτροπα

Από την πρώτη μέρα που αποβιβάστηκε ο ελληνικός στρατός στη Σμύρνη (15 Μαΐου 1919) άρχισαν να αποκαλύπτονται και οι δυμενείς πτυχές της επιχείρησης: εντάθηκαν οι πιέσεις των Τούρκων εθνικιστών σε βάρος των ελληνικών πληθυσμών σ' όλη την Ανατολία, εκδηλώθηκαν προστριβές (συμπλοκές, κακοποιήσεις, ανταρτοπόλεμος) ανάμεσα στους Έλληνες και στους Τούρκους στην κατεχόμενη περιοχή της Σμύρνης, παρ' όλο που ο Έλληνας στρατιωτικός

διοικητής είχε υποδείξει στους στρατιώτες του και τους άλλους Έλληνες της περιοχής να αποφεύγουν κάθε προκλητική ενέργεια και είχε διαβεβαιώσει όλον τον «σύνοικο» πληθυσμό, ότι σκοπός του ελληνικού στρατού ήταν να τηρηθεί η τάξη και να περιφρουρηθεί η ασφάλεια για όλους, ανεξάρτητα από φυλή ή θρήσκευμα.

Τα έκτροπα που σημειώθηκαν τις πρώτες μέρες και οι συμπλοκές που ακολούθησαν (π.χ. στο Αϊδίνιο και την Πέργαμο) ίσως ήταν σκόπιμα σκηνοθετημένα για να προκαλέσουν από την αρχή έξαψη των πνευμάτων, ένταση στις σχέσεις Ελλήνων Τούρκων και δυσμενή σχόλια σε βάρος της Ελλάδος στο εξωτερικό. Σε ορισμένες περιπτώσεις (στις νότιες παρυφές της ελληνικής ζώνης κατοχής, όπου γειτνίαζε με την ιταλική) επισημάνθηκε συνέργεια ή ανοχή των ιταλικών δυνάμεων, που είχαν ενοχληθεί από την ελληνική παρουσία στην Σμύρνη και την περιοχή της.

Το γεγονός της απόβασης του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη εξερέθισε τον τουρκικό φανατισμό. Την ημέρα της απόβασης σημειώθηκαν συμπλοκές μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων με νεκρούς και τραυματίες. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος μαθαίνοντας τα επεισόδια παρενέβη με αυστηρότητα κι έστειλε επείγοντως στη Σμύρνη τον Εμμανουήλ Ρέπουλη να επιληφθεί της κατάστασης. Την ίδια κιόλας μέρα άρχισαν ανακρίσεις και την επομένη λειτούργησε στρατοδικείο που καταδίκασε σε θάνατο δύο Έλληνες που κρίθηκαν ένοχοι.

Τα επεισόδια αυτά στοίχισαν σημαντικά στη θέση της Ελλάδας στις διαπραγματεύσεις της ειρήνης, ειδικά μετά την έκδοση του πορίσματος της Διασυμμαχικής Ανακριτικής Επιτροπής τον Οκτώβριο που έριξε μεγάλο μέρος των ευθυνών στην Ελλάδα. Το Νοέμβριο το Ανώτατο Συμβούλιο συνιστούσε στην Ελλάδα προσοχή, θυμίζοντάς της πως η κατοχή ήταν προσωρινή. Ελληνικοί πληθυσμοί που είχαν υποφέρει για αιώνες απ' τους Τούρκους και τα τελευταία χρόνια απ' τους Νεότουρκους, ήταν πιθανό να παρασυρθούν σε κάποια ανταπόδοση, όταν ένιωσαν ισχυροί από την παρουσία του ελληνικού στρατού κατοχής τον Μάιο του 1919. Η ελληνική αντίδραση εκφράστηκε με επιστολή του Βενιζέλου στον Κλεμανσώ, εισηγητή της απόφασης, και του Χρυσοστόμου Σμύρνης εκ μέρους του μικρασιατικού Ελληνισμού.

Το ερώτημα εδώ, που σίγουρα θα προβάλλει για τον ελληνικό στρατό, είναι: Οι Έλληνες δεν προέβαιναν σε παρόμοιες ή ανάλογες ανήκουστες πράξεις όπως αυτές των Νεότουρκων του Κεμάλ (καταστροφές, δολοφονίες, εμπρησμοί, βιασμοί

κ.ά.);

Η απάντηση είναι: Ναι, προέβαιναν. Δεν υπήρχε όμως ένα σχέδιο γενικής συστηματικής εξολόθρευσης και ούτε υπήρχε τέτοια «γραμμή» από την ελληνική ηγεσία ή ανάλογες εντολές από την στρατιωτική ηγεσία. Τέτοια έκτροπα γίνονταν μόνο κατ' εξαίρεση. Τέτοια κρούσματα ήταν μεμονωμένα και γίνονταν από πρωτοβουλία κατώτερων οργάνων, στρατιωτών, υπαξιωματικών και σπανιότερα αξιωματικών. Υπήρχαν μονάδες του στρατού που σε όλη την διάρκεια της κατοχής της Μικράς Ασίας δεν παρουσίασαν κανένα κρούσμα βαρβαρότητας, έστω και σαν αντεκδίκηση ωμοτήτων που διέπρατταν οι Τσέτες σε βάρος Ελλήνων στρατιωτών ή ελληνικών πληθυσμών.

Κατά τις περίφημες συναντήσεις των Γούναρη, Πρωτοπαπαδάκη και του συνταγματάρχη Αθανάσιου Εξαδάκτυλου με τον Μεταξά, διαμείφθηκε ο ακόλουθος διάλογος, όταν ο Μεταξάς πρότεινε την δημιουργία αυτόνομου καθεστώτος στην Σμύρνη και φιλική σύμπραξη με την Τουρκία:

Εξαδάκτυλος: Αυτοί μας σφάζουν.

Μεταξάς: Μας σφάζουν, εφ' όσον εθέσαμεν ως πρόγραμμά μας την κατάκτησίν των εν Μικρά Ασία. Αφ' ότου ηξεύρουν, ότι την φιλίαν μας δεν θα την έχουν ποτέ, ότι την έχθραν μας δεν την μεταβάλλει τίποτε, και συνεπώς τίποτε δεν έχουν να κερδίσουν από ημάς. Βέβαια αυτά δεν δικαιολογούν τας σφαγάς. Αλλά δεν σφάζομεν και ημείς;

Εξαδάκτυλος: Σφάζομεν. Βέβαια, θέλομεν και πρέπει να τους εξοντώσωμεν. Ο Τούρκος δεν εννοεί αλλιώς.

Αν και ο Εξαδάκτυλος ήταν συνήγορος των ωμοτήτων και του «οφθαλμόν αντί οφθαλμού», δεν σημαίνει ότι την άποψή του την συμμερίζονταν όλοι οι Έλληνες πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες. Ο Βενιζέλος άλλωστε, προηγουμένως, στο περίφημο διάγγελμά του προς τους Έλληνες της Ιωνίας συνιστούσε την εκδήλωση αδερφικών αισθημάτων προς τους «σύνοικους πληθυσμούς» και διακήρυσσε ότο «η ελληνική ελευθερία θα φέρη προς όλους, ανεξαρτήτως φυλής και θρησκείας, την ισότητα και την δικαιοσύνην». Συνιστούσε δε, ψυχραιμία στις ελληνικές αρχές και αυστηρότατα άκρα στον καταλογισμό ευθυνών. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, καταλληλότερος θεωρήθηκε ο Αριστείδης Στεργιάδης, μια αμφιλεγόμενη και σίγουρα λαομίσητη (από τους Μικρασιάτες) προσωπικότητα, ο οποίος διορίστηκε στην Σμύρνη ως Ύπατος Αρμοστής (υπουργός Ιωνίας). Ο Στεργιάδης συχνά παραφέρονταν σε βάρος των Ελλήνων και δημιουργούσε προστριβές αρμοδιότητας με την στρατιωτική ηγεσία. Η μεροληπτική του στάση έφτανε ως

την επέμβαση στα δικαστήρια, από τα οποία αξίωνε να αθωνώνονται ή να κρίνονται με επιείκεια οι Τούρκοι, ενώ οι Έλληνες να κρίνονται όσο το δυνατόν αυστηρά. Χαρακτηρίστηκε δε, φυσιολογικά αινιγματική ακόμη και από ανθρώπους του περιβάλλοντός του. Στην κοινή γνώμη το όνομα του Αριστείδα Στεργιάδη έγινε συνώνυμο της προδοσίας, αν και δεν είχε ουδεμία σχέση με τα του ελληνικού στρατού και συνεπώς με την κατάρρευση του μετώπου που ακολούθησε αργότερα.

Οι ελληνικές στρατιωτικές επιχειρήσεις στο μέτωπο - Πορεία προς το αδιέξοδο

Ο ελληνικός στρατός, άλλοτε με πρόσκληση των κατοίκων, άλλοτε από τις προκλήσεις των Τούρκων Τσετών, που έκαναν παρενοχλητικό κλεφτοπόλεμο, κινήθηκε για την κατάληψη της ζώνης που είχε ορίσει η συμμαχική απόφαση (Μάιος 1919) και κατέλαβε στρατιωτικά το Αϊδίνιο, το Νύμφαιο, την Μαινεμένη, τις Κυδωνίες (Αϊβαλί), την Πέργαμο, την περιοχή που εκτείνεται από τα νοτιοανατολικά της Σμύρνης ως τα βορειοανατολικά των Κυδωνιών. Όταν αντιμετώπιζε παρενοχλήσεις από τούρκικες αντάρτικες ομάδες, τότε επιχειρούσε και εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε βάθος 3 χιλιομέτρων, αργότερα και σε μεγαλύτερο βάθος, αλλά πάντα με την άδεια του συμμαχικού στρατηγείου.

Σοβαρότερες επιχειρήσεις έγιναν το 1920. Τον Μάιο ο ελληνικός στρατός, με συμμαχική έγκριση (όταν οι Άγγλοι κατέλαβαν στρατιωτικά την Κωνσταντινούπολη), κατέλαβε στρατιωτικά την ανατολική Θράκη, ύστερα από αυτονομιστική κίνηση που είχαν οργανώσει οι Τούρκοι (υπό την ηγεσία του Τζαφέρ Ταγιάρ) στην Ανδριανούπολη. Τον Ιούνιο άρχισαν επιχειρήσεις προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Η ημερήσια διαταγή του αρχιστράτηγου Λεωνίδα Παρασκευόπουλου έλεγε προς τους στρατιώτες: *«Εἰς τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν ἔλαχεν ὁ ωραῖος κλῆρος νὰ ἐπιβάλλει τὰς θελήσεις τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ»*. Συναφής προκήρυξη προς τον πληθυσμό στην ζώνη των επιχειρήσεων βεβαίωνε ότι: *«Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία παντός κατοίκου, εἰς οἰανδήποτε φυλὴν καὶ ἀν ἀνήκειν οὗτος καὶ οἰανδήποτε θρήσκευμα καὶ ἀν πρεσβεύει, θα εἶναι δι' ἡμᾶς ιερὰ»*.

Τον Ιούνιο του 1920 οι Έλληνες πραγματοποίησαν απόβαση στην Αρτάκη και την Πάνορμο (στην νότια ακτή της Προποντίδας) και στις 25 του μήνα αυτού κατέλαβαν την Προύσα. Έτσι όταν υπογράφηκε η συνθήκη των Σεβρών (28.7/10.8.1920) ο ελληνικός στρατός είχε προωθηθεί σε γραμμή πολύ πιο ανατολικά από εκείνη που όριζε η συνθήκη, την οποία όμως έτσι κι αλλιώς δεν αναγνώριζε ο Κεμάλ, όπως προαναφέρθηκε.

Είχε λοιπόν δημιουργηθεί για την ελληνική στρατιωτική και πολιτική ηγεσία το δίλλημα: άμυνα στην γραμμή της συνθήκης ή προέλαση στο εσωτερικό, για να υποχρεωθεί ο αντίπαλος να αποδεχτεί την συνθήκη;

Το δίλλημα ήταν πολιτικό, γιατί η ελληνική ηγεσία επιθυμούσε να αποδείξει στους Συμμάχους ότι ήταν σε θέση να επιβάλλει τους όρους της συνθήκης. Αυτή η προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης εξυπηρετούσε τους Συμμάχους, ειδικά τους Άγγλους, γιατί έτσι κρατούσαν μπλεγμένη την Ελλάδα και απασχολημένο και ταπεινωμένο τον Κεμάλ. Επιπλέον ο ελληνικός στρατός, προωθημένος ως την Φιλαδέλφεια και την Προύσα, κάλυπταν τους Βρετανούς που κατείχαν το Τσανάκαλε (αρχαία Τρωάδα). Έτσι οι Άγγλοι μπορούσαν ήσυχοι να ελέγχουν τα Στενά.

Το δίλλημα ήταν και στρατιωτικό, γιατί η άμυνα αφήνει την πρωτοβουλία στον αντίπαλο, φέρνει τελμάτωση και πτώση του ηθικού, ενώ η επίθεση θεωρείται ότι είναι η καλύτερη άμυνα. Επίθεση όμως, στην συγκεκριμένη περίπτωση, σημαίνει διαρκώς δυσμενέστερες συνθήκες για τον επιτιθέμενο, γιατί διαρκώς απομακρύνεται από τις βάσεις του ανεφοδιασμού του και διαρκώς διευρύνει το μέτωπό του και γίνεται έτσι πιο ευπαθής σε μια αιφνιδιαστική αντεπίθεση του εχθρού.

Μετά την αλλαγή της ελληνικής ηγεσίας και την αποτυχία για την Ελλάδα της Συνδιάσκεψης του Λονδίνου, τον Φεβρουάριο του 1921, το δίλλημα τίθεται εκ νέου: προέλαση στο εσωτερικό ως την Άγκυρα, προκειμένου να πληγεί ο Κεμάλ στην εστία του ή άμυνα στη γραμμή της συνθήκης;

Τελικά προκρίθηκε η επιθετική πολεμική τακτική για λόγους πολιτικούς. Τον Μάιο του 1921 μετέβη στη Σμύρνη ο βασιλιάς Κωνσταντίνος με το επιτελείο του. Τον Ιούνιο έγινε σύσκεψη στο Κορδελιό που ρύθμισε τις τελευταίες λεπτομέρειες της επίθεσης, την ίδια εποχή που οι Σύμμαχοι πρότειναν αναστολή των επιχειρήσεων, πρόταση που απορρίφθηκε από την ελληνική πλευρά.

Οι Σύμμαχοι θορυβημένοι ίσως από τις τουρκοσοβιετικές επαφές που είχαν προηγηθεί και το σύμφωνο φιλίας (3/16.3.1921), ίσως και για άλλους λόγους, σύστησαν στην ελληνική κυβέρνηση (στις 8.6.1921) αναστολή των επιχειρήσεων, αλλά η σύστασή τους δεν έγινε δεκτή (12.6.1921).

Έτσι, το καλοκαίρι του 1921 άρχισε η ελληνική επίθεση από τέσσερα σημεία με απώτερο στόχο την κατάληψη της Άγκυρας. Ο ελληνικός στρατός θα προχωρήσει ως την Κιουτάχεια, με την ελπίδα να περικυκλώσει εκεί τον τουρκικό στρατό που

αποσύρθηκε στα ενδότερα. Η σύσκεψη στην Κιουτάχεια (16.7.1921) υπό την προεδρία του Κωνσταντίνου και με συμμετοχή της πολιτικής ηγεσίας, αφού ακούστηκαν σοβαροί ενδοιασμοί για την σκοπιμότητα και την δυνατότητα της παραπέρα προέλασης, καθώς και για τις δυσχέρειες ανεφοδιασμού, θα αποφασίσει περαιτέρω προέλαση παρά τις αντίθετες υποδείξεις και συστάσεις. Ο ελληνικός στρατός θα προχωρήσει και θα φτάσει ως το Σαγγάριο ποταμό. Η πολύνεκρη μάχη του Σαγγαρίου ανέκοψε οριστικά την επιθετική πορεία του ελληνικού στρατού, ο οποίος τελικά συμπύχθηκε στη γραμμή Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχεια-Αφιόν Καραχισάρ, όπου και θα καθηλωθεί για ένα χρόνο, κατέχοντας μια ζώνη 100.000 περίπου τετραγωνικών χιλιομέτρων (όπως δήλωνε στη Βουλή ο Γούναρης τον Οκτώβριο του 1921). Ο Κεμάλ είχε καταφέρει να παρασύρει τους Έλληνες μακριά από τις πηγές ανεφοδιασμού τους κάνοντας όλο και πιο εύθραυστο το μέτωπό τους σε περίπτωση επίθεσης, ενώ το ηθικό του στρατού, καθηλωμένου στον άξενο τόπο, ήταν προφανές ότι θα αποδυναμωνόταν. Οι Τούρκοι γιόρτασαν το γεγονός ως μεγάλη νίκη. Αν δεν ήταν νίκη, ήταν πάντως απαρχή αντιστροφής των πολεμικών επιχειρήσεων. Είχε αρχίσει να αποδίδει υπέρ των Τούρκων ο παράγοντας γεωγραφία, τοπογραφία, απόσταση, δυσχέρεια επιμελητείας των Ελλήνων.

Αντίστροφη μέτρηση - Ο Κεμάλ κυρίαρχος του παιχνιδιού

Τον Οκτώβριο του 1921 ο Δημήτριος Γούναρης ξεκινά περιοδεία στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες με σκοπό να εξασφαλίσει τη σύναψη δανείου και να συμβάλει στη σύγκληση συνδιάσκεψης, προκειμένου να εξευρεθεί πλέον ειρηνικός διακανονισμός. Η Γαλλία είναι ολοένα και περισσότερο αντίθετη με κάθε ελληνική προσπάθεια, η Αγγλία απλώς πιο συναινετική.

Ο ίδιος ο Κεμάλ, σε θέση ισχύος πια, προτείνει τη σύναψη ειρήνης αλλά μόνο με τους όρους να αποδοθεί η Σμύρνη στην Τουρκία, να αποκτήσει η Θράκη τοπική αυτονομία και να καταβληθεί πολεμική αποζημίωση. Η ελληνική κυβέρνηση απορρίπτει τους όρους αυτούς και ο πόλεμος συνεχίζεται.

Παρ' ότι ο κίνδυνος της κατάρρευσης είναι πλέον ορατός, εν τούτοις στην Ελλάδα κανείς δεν τολμούσε να υποδείξει ευθέως την υποχώρηση από την Μικρά Ασία, ούτε να μιλήσει για αποπροσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής. Μόνο οι κομμουνιστές, αν και ολιγάριθμοι εκείνη την εποχή, είχαν δηλώσει εξ αρχής ιδεολογική αντίθεση για την μικρασιατική εκστρατεία, θεωρώντας την ως έναν πόλεμο κατακτητικό από μέρους της Ελλάδος. Είχαν εξάλλου δυσανεχθεί από

την συμμετοχή ελληνικής στρατιωτικής δύναμης στην ουκρανική εκστρατεία που οργάνωσαν οι Αγγλογάλλοι ενάντια στην επικράτηση των Μπολσεβίκων, το 1919.

Τις έντονες ανησυχίες τους εξέφρασαν ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου (βουλευτής του κόμματος των Φιλελευθέρων) και έξι συνεργάτες του, δημοσιεύοντας στις 12 Φεβρουαρίου 1922 το «Δημοκρατικό Μανιφέστο», δηλώνοντας άμεσα ή έμμεσα ότι τα πράγματα της χώρας εξελίσσονταν δυσάρεστα αφ' ότου οι πολιτικές κυβερνήσεις (ύστερα από τις εκλογές του 1920) συναγωνίζονταν για την βασιλική εύνοια και χαρίζονταν στον βασιλιά και ουσιαστικά κυβερνιούνταν από την βασιλική «αυλή». Ο Παπαναστασίου και οι συνεργάτες του παραπέμφθηκαν σε δίκη, δικάστηκαν στην Λαμία και φυλακίστηκαν ως την απομάκρυνση του βασιλιά, τον Σεπτέμβριο του 1922.

Το Μάρτιο του 1922 συγκλήθηκε νέα Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη στο Παρίσι, όπου δεν έγινε άλλο από το να συμπληρωθεί το ήδη σαφές στρατιωτικό αδιέξοδο του Μικρασιατικού Ζητήματος και με διπλωματικό. Οι αντιπρόσωποι των Συμμάχων πρότειναν και στις δυο πλευρές όρους, προκειμένου να οδηγηθεί το όλο ζήτημα σε οριστική διευθέτηση και σύγκληση συνδιάσκεψης για τους όρους της ειρήνης. Οι προτάσεις των Συμμάχων αφαιρούσαν στην ουσία από την Ελλάδα όλα τα κέρδη της συνθήκης των Σεβρών, ενώ η τύχη των ελληνικών πληθυσμών της Μικρασίας έμοιαζε επισφαλής. Σε κάθε περίπτωση η άρνηση του Κεμάλ ακόμα και για τη διαδικασία της μεσολάβησης έλυσε το όποιο δίλημμα αποδοχής των συμμαχικών προτάσεων για την ελληνική κυβέρνηση.

Το καλοκαίρι πλέον του 1922 η ελληνική πλευρά θα προσανατολιστεί σε δύο απεγνωσμένες πρωτοβουλίες:

Η πρώτη στόχευε στη δημιουργία υπό την υψηλή τουρκική επικυριαρχία αυτόνομου μικρασιατικού κράτους με κέντρο τη Σμύρνη, εδραιωμένου στη βάση της ισότιμης συνεργασίας χριστιανών και μουσουλμάνων. Ήταν όμως πλέον αργά. Η δεύτερη ήταν πρόταση κατάληψης της Κωνσταντινούπολης ως μέσου πίεσης στην Άγκυρα. Η δεύτερη πρόταση συνάντησε την κατηγορηματική άρνηση των Συμμάχων. Η γαλλική μάλιστα κυβέρνηση αρνήθηκε και επισήμανε ότι δόθηκαν εντολές στα συμμαχικά στρατεύματα κατοχής στην Κωνσταντινούπολη και την Μ. Ασία να εμποδίσουν κάθε ελληνική κίνηση για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης.

Ο Κεμάλ, ήταν πια κυρίαρχος του παιχνιδιού και προσανατολιζόταν σε επίθεση που θα κατατρόπωνε τον ελληνικό στρατό.

Η αντεπίθεση των Τούρκων - Η κατάρρευση του ελληνικού μετώπου

Η γραμμή του ελληνικού στρατού παρέμεινε στα όρια σύμπτυξης του 1921: Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχεια-Αφιόν Καρα Χισάρ. Δεν ήταν πια μέτωπο επίθεσης, αλλά άμυνας. Το ηθικό του στρατού, η αυτοπεποίθηση και η προσδοκία της νίκης, είχαν αλλάξει στρατόπεδο.

Αριθμητικά ο ελληνικός στρατός είχε μειωθεί με την μεταφορά μονάδων στην Θράκη, όπως προαναφέρθηκε, για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, που τελικά δεν έγινε. Επιπλέον, ο αρχιστράτηγος Αναστάσιος Παπούλας είχε αντικατασταθεί από τα τέλη Μαΐου, από τον Γεώργιο Χατζηανέστη, που δεν είχε πολεμική πείρα από τον καιρό των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913 και ο οποίος διέπραξε ένα μοιραίο λάθος, υπάγοντας απ' ευθείας στη στρατιά τα τρία σώματα στρατού. Η πρωτοβουλία είχε περιέλθει πια στον Κεμάλ, που ετοιμαζόταν για την τελική αναμέτρηση.

Οι Τούρκοι άρχισαν να αντιμετωπίζουν την περίπτωση επίθεσης στο μέτωπο του ελληνικού στρατού από το Μάιο του 1922, γνωρίζοντας πλέον την κατάσταση του ηθικού του ελληνικού στρατού. Σε αντίθεση με τους Έλληνες αξιωματικούς, οι οποίοι βρίσκονταν σε μια μεγάλη πλάνη, ο Κεμάλ Ατατούρκ γνώριζε πολύ καλά τις δυνάμεις του στρατού αλλά και τις μαχητικές ικανότητες του αντιπάλου στρατοπέδου. Ο τουρκικός στρατός, στις επιχειρήσεις του 1921 στο Σαγγάριο και μπροστά από την Άγκυρα, αφού κατόρθωσε και απέφυγε την ήττα και την καταστροφή, μπόρεσε και κατήγαγε μια καθαρή αμυντική νίκη, υποχρεώνοντας τις ελληνικές δυνάμεις να υποχωρήσουν. Το ηθικό του τουρκικού στρατού είναι υψηλό και οι προσπάθειες ενίσχύσεώς του, με άνδρες και υλικά είναι συνεχείς.

Η Στρατιά της Μ. Ασίας, την 21η Ιουλίου 1922, υπολογίζει τη δύναμή του σε 127.015 αξιωματικούς και στρατιώτες, 17.180 ιππείς με 686-692 πολυβόλα και 210-224 πυροβόλα. Όλες οι ανωτέρω δυνάμεις βρίσκονται μπροστά από το ελληνικό μέτωπο. Στα άλλα μέτωπα, Καυκάσου, Μεσοποταμίας και Ευξείνου Πόντου βρίσκονται άλλες 21.000 περίπου άνδρες. Την ίδια εποχή η Στρατιά έχει δύναμη 210.000 περίπου ανδρών. Από αυτούς λιγότεροι από τους μισούς, περίπου 100.000 άνδρες, 1.819 ιππείς και 400 περίπου πυροβόλα επανδρώνουν τη γραμμή αμύνης. Όλοι οι υπόλοιποι βρίσκονται σε υπηρεσίες και φρουρές των μετόπισθεν και σε καταδιωκτικά αποσπάσματα των ανταρτών και των ληστών.

Σε αντίθεση με τους Έλληνες αξιωματικούς, οι οποίοι είχαν κερδίσει αξιώματα χωρίς να έχουν πολεμήσει σε πεδία μαχών, οι Τούρκοι αξιωματικοί είχαν λάβει μέρος σε πολλές δύσκολες μάχες και είχαν κερδίσει επάξια τον βαθμό τους.

Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και το ιππικό του Κεμάλ του οποίου ο σκοπός ήταν να ανακόψει τον εφοδιασμό των Ελλήνων και ταυτόχρονα να ξεσηκώσει τους πληθυσμούς των υπό κατοχή περιοχών σε εξέγερση. Από την άλλη πλευρά ο ελληνικός στρατός, ταλαιπωρημένος από τις μάχες, ήταν δυσκίνητος και ανοργάνωτος. Ο πολεμικός εξοπλισμός ήταν αρχαϊκός ενώ η τροφοδοσία των ενόπλων δυνάμεων δυσλειτουργούσε. Το σοβαρότερο λάθος όμως ήταν η, πραγματικά εγκληματική, άγνοια της ποιότητας των αντιπάλων.

Τον Ιούλιο, οι πληροφορίες για μεταφορά στρατευμάτων στη Θράκη και οι φήμες για ενδεχόμενη σύμπτυξη του ελληνικού στρατού στη ζώνη της συνθήκης των Σεβρών, προσανατόλισαν τον Κεμάλ και τους συμβούλους του στην επίσπευση της επίθεσης, η οποία γρήγορα καθορίστηκε για τις 13 Αυγούστου.

Πράγματι, ύστερα από μια σειρά παραπλανητικών επιθετικών ενεργειών στις 6 και 11 Αυγούστου κι ενώ η ελληνική Διοίκηση, υποτιμώντας τις πληροφορίες που είχε για τη σχεδιαζόμενη επίθεση, δεν έλαβε τα κατάλληλα μέτρα, την αυγή της 13ης Αυγούστου του 1922, άρχισε η τουρκική επίθεση. Στις 04:00 της 13ης Αυγούστου ο Κεμάλ μεταβαίνει στο παρατηρητήριό του, στο Κοτζά Τεπέ. Από εκεί μπορεί, χωρίς καν κιάλια, να παρατηρεί τις ελληνικές θέσεις και τις κινήσεις των τμημάτων ενισχύσεως. Στις 04:30 το τουρκικό πυροβολικό αρχίζει να βάλλει. Η βολή είναι κυρίως βολή καταστροφής των συρματοπλεγμάτων και των άλλων οργανώσεων εδάφους των αμυνομένων. Παραλλήλως πλήττονται και θέσεις, εκ των προτέρων αναγνωρισμένες, των ελληνικών εφεδρειών και πεδινού πυροβολικού. Στις 06:00 το τουρκικό πυροβολικό μεταφέρει τη βολή του στο εσωτερικό της τοποθεσίας και το τουρκικό πεζικό εξορμά.

Η επίθεση των Τούρκων, την οποία διεύθυνε ο ίδιος ο Κεμάλ, ήταν αναμενόμενη παρ' όλα αυτά αιφνιδίασε με την ποιότητα της την ηγεσία του Ελληνικού στρατού που περίμενε να αντιμετωπίσει άτακτα σώματα στρατού. Το πυροβολικό σε συνεργασία με το ιππικό συνέτριψαν σε ελάχιστο χρόνο την 1η και 4η μεραρχία στρατού. Οι ενισχύσεις δεν κατάφεραν να φτάσουν σύντομα, λόγω της ανασφάλειας που υπήρχε στο στράτευμα αφού η κατάλυση του νότιου μετώπου είχε ήδη διαδοθεί. Σημαντική αιτία αποδιοργάνωσης ήταν και η στρατολόγηση γεωργών και γενικά αμάχων χριστιανών οι οποίοι, εξαιτίας της απειρίας τους και του φόβου τους, αποσυντόνισαν πλήρως τα τακτικά σώματα στρατού. Παράλληλα η διακοπή κάθε μορφής επικοινωνίας, δηλαδή τηλεφώνου και τηλεγράφου, παγίδευσε τον ελληνικό στρατό σε μια εξ' ολοκλήρου εχθρική περιοχή.

✖ Από την ελληνική πλευρά δεν είχε καν εκπονηθεί ένα σχέδιο σύμπτυξης, μολονότι υπήρχαν πολλές ενδείξεις ότι τα γεγονότα οδηγούσαν προς αυτή την έκβαση και σχετικές υποδείξεις γίνονταν προς την ελληνική ηγεσία. Η γραμμή του μετώπου γρήγορα διασπάστηκε και άρχισε υποχώρηση που μεταβλήθηκε σε φυγή προς δύο κύριες κατευθύνσεις: προς την Προποντίδα και προς τις δυτικές ακτές. Τον στρατό ακολουθούσαν οι ελληνικοί πληθυσμοί και οι Αρμένιοι από τις περιοχές που εγκαταλείπονταν στα χέρια των Τούρκων.

Το κύριο μέρος του στρατού, συνταγμένο ή αποδιοργανωμένο, κινήθηκε προς τα λιμάνια του Αιγαίου και της Προποντίδας. Μερικές μεγάλες μονάδες κυκλώθηκαν από τον εχθρό και αιχμαλωτίστηκαν.

Ο Κεμάλ διέταξε την καταδίωξη των Ελλήνων κατά οπισθοχώρησή τους, τα στρατεύματά του όμως αντιμετώπισαν δυσχέρειες, καθώς οι Έλληνες χρησιμοποίησαν την τακτική της «καμμένης γη», για να δυσκολεύσουν την καταδίωξή τους από τους Τούρκους.

Δύο μέρες αργότερα ο ελληνικός στρατός είχε αυτοκαταστραφεί. Στον νότο είχαν σχηματιστεί δύο σώματα στρατού, του Αθανασίου Φράγκου και του Νικόλαου Τρικούπη. Στις 17 Αυγούστου ο στρατός του Νικολάου Τρικούπη περικυκλώθηκε από τους Τούρκους και σταδιακά διασπάστηκε με αποτέλεσμα στις 20 Αυγούστου ο Τρικούπης και η φάλαγγα του, η οποία συμπεριλάμβανε δύο στρατηγούς διοικητές Σωμάτων, ένα μέραρχο, 190 αξιωματικούς και 4.500 οπλίτες, να παραδοθούν.

Την ίδια μέρα, ο Ύπατος Αρμοστής της Σμύρνης στέλνει επείγον τηλεγράφημα στην Αθήνα: «Αποστείλατε τάχιστα πλοία προς παραλαβήν στρατού μετά υλικού πολέμου και του πληθυσμού».

Η απάντηση του Δημητρίου Γούναρη φτάνει την επόμενη μέρα: «Αποφύγετε δημιουργία προσφυγικού ζητήματος».

Στις 24 Αυγούστου η στρατιωτική ηγεσία συγκεντρώθηκε στη Σμύρνη και εξέδωσε διαταγές. Όμως οι διαταγές δεν είχαν ουσιαστικό αποδέκτη αφού όχι μόνο οι επικοινωνίες είχαν διακοπεί αλλά και οι στρατιώτες δεν υπάκουαν. Η αμυντική τακτική ήταν αδύνατη αφού πολλά σώματα στρατού είχαν αποκοπεί και κατευθύνονταν στα παράλια της Μικράς Ασίας.

Οι μεραρχίες του Α' και Β' Σώματος Στρατού έφτασαν άλλες ασύντακτες και άλλες συνταγμένες στον Τσεσμέ, από όπου επιβιβάστηκαν προς τα νησιά μέχρι τις

3 Σεπτεμβρίου. Ως οπισθοφυλακή όλων ορίστηκε το απόσπασμα του Νικόλαου Πλαστήρα, ενισχυμένο από το 3ο Σύνταγμα Ιππικού, εντεταλμένο να επιβραδύνει την προέλαση του εχθρού.

Στο Βορρά, το Γ' σώμα στρατού δεν είχε ιδιαίτερες απώλειες επειδή το κύριο βάρος της τουρκικής επίθεσης το είχαν δεχτεί οι μεραρχίες του νότου. Στις 24 Αυγούστου έφτασε με όλα τους τα πολεμοφόδια στην Προύσα και συνέχισε την πορεία του προς τα παράλια και κατάφερε να φτάσει στα λιμάνια της Πανόρμου και της Κυζίκου και να επιβιβαστεί με τάξη.

Πολλοί ήταν οι νεκροί της Εκστρατείας, ενώ τραγική τύχη περίμενε τους στρατιώτες που έπεσαν ως αιχμάλωτοι στα χέρια των Τούρκων.

Βέβαια υπήρξαν περιστατικά διάλυσης, όπως η αποκοπή και η αιχμαλώτιση της 11ης μεραρχίας από τους Τούρκους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα πειθαρχίας επέδειξε η Ανεξάρτητη Μεραρχία υπό τον Δημήτριο Θεοτόκη. Η Ανεξάρτητη Μεραρχία πραγματοποίησε έναν εξαιρετικό άθλο, διανύοντας σε 15 μέρες 600 χιλιόμετρα σε χώρα εχθρική κι ενώ βαλλόταν συνεχώς από το τουρκικό ιππικό και τους κατοίκους. Έφτασε όμως στο Δικελί σώζοντας τους Έλληνες και τους Αρμένιους της περιοχής και στις 31 Αυγούστου είχε περάσει στη Μυτιλήνη. Ο κύριος λόγος της επιτυχίας της μεραρχίας ήταν η ειλικρίνεια που έδειξαν οι αξιωματικοί της απέναντι στους στρατιώτες για τις δυσκολίες της κατάστασης που αντιμετώπιζαν, γεγονός που επέδρασε σημαντικά στην ψυχολογία των στρατιωτών και τους συσπείρωσε.

Εν τω μεταξύ η ελληνική ηγεσία βρισκόταν σε πλήρη άγνοια της κατάστασης αφού την ίδια στιγμή ο αρχιστράτηγος Γεώργιος Χατζανέστης βρισκόταν στην Αθήνα και κατέστρωνε σχέδιο κατάληψης της Κωνσταντινούπολης.

Οι Άγγλοι που διατηρούσαν στρατό και στόλο στην περιοχή των Στενών και που ήταν επίσημα σύμμαχοι με τους Έλληνες, δεν κινήθηκαν να βοηθήσουν κάπως την υποχώρηση ή αποχώρηση του ελληνικού στρατού.

Στις 5 Σεπτεμβρίου τα τελευταία τμήματα του Γ' Σώματος Στρατού εγκατέλειψαν την Μικρά Ασία από το λιμάνι της Αρτάκης. Τέσσερις μέρες αργότερα η κυβέρνηση Πρωτοπαπαδάκη παραιτείται και ύστερα από προσπάθειες της Αυλής σχηματίζεται κυβέρνηση υπό τον Ν. Τριανταφυλλάκο.

Ο απολογισμός σε απώλειες έμψυχου στρατιωτικού υλικού ήταν περίπου 50.000

νεκροί και 75.000 τραυματίες στρατιώτες.

Η πυρπόληση και καταστροφή της Σμύρνης - Η μεγάλη σφαγή

Μετά την κατάρρευση του μετώπου, την ευθύνη του οποίου έφερε ο τότε Διοικητής του Α' Σώματος Στρατού Νικόλαος Τρικούπης και την άτακτη υποχώρηση και αναδίπλωση του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος από το Αφιόν Καραχισάρ, (στα μέσα Αυγούστου του 1922), άρχισε και ο ξεριζωμός ενός μεγάλου μέρους του χριστιανικού πληθυσμού (Ελλήνων και Αρμενίων) προς τη Μικρασιατική ακτή που κατά τους υπολογισμούς του Οικουμενικού Πατριαρχείου έφτανε τις 250.000. Επίσης στη Σμύρνη είχαν βρει καταφύγιο και 15.000 Αρμένιοι που συνωστίζονταν στα διάφορα ιδρύματα και σπίτια της Αρμενικής Κοινότητας.

Η αδιάκοπη όμως άφιξη των τρένων που μετέφεραν στρατιωτικά υπολείμματα και δεκάδες πρόσφυγες στη Σμύρνη, καθώς και οι έντονες φήμες της γενικής κατάρρευσης του μετώπου μεγάλωναν την ένταση και την ανησυχία του πληθυσμού, ενώ η προετοιμασία της ελληνικής διοίκησης για αναχώρηση δεν άφηναν πλέον τις παραμικρές αμφιβολίες για τη μετέπειτα εξέλιξη.

Την 21η Αυγούστου/3η Σεπτεμβρίου 1922 σε μία συζήτηση με τους Δυτικούς προξένους, τους παρεκάλεσε ο Χατζηανέστης, να επιδιώξουν σε συνομιλία με το Κεμάλ για την συγκατάθεση μίας ελεύθερης αποχώρησης για τον ελληνικό στρατό. Οι συμμαχικές Δυνάμεις το απορρίπτουν, έστειλαν όμως πολεμικά πλοία στο λιμάνι της Σμύρνης για να προφυλάξουν τους δικούς τους υπηκόους: 11 αγγλικά, 5 γαλλικά και 3 αμερικάνικα. Την ίδια στιγμή, στα λιμάνια της Χίου και της Μυτιλήνης, 50 ελληνικά εμπορικά πλοία ήταν καθηλωμένα, καθώς η ελληνική κυβέρνηση δεν επέτρεπε να πάνε να βοηθήσουν τη Σμύρνη.

Στις 24 Αυγούστου/6 Σεπτεμβρίου αναχωρεί και το τελευταίο ελληνικό στρατιωτικό τμήμα. Την επομένη οι χιλιάδες των προσφύγων Έλληνες και Αρμένιοι που κατέκλυζαν όλο το μήκος της περίφημης προκυμαίας «Κε» της Σμύρνης μάταια περίμεναν πλέον τα επιταγμένα ελληνικά πλοία για τη μεταφορά τους στα γειτονικά ελληνικά νησιά. Μετά όμως από έντονη παρέμβαση του Αμερικανού Προξένου Τζορτζ Χόρτον, (G. Horton), στάλθηκαν δύο αμερικανικά αντιτορπιλικά για την εξυπηρέτηση των προσφύγων. Την επομένη, 26 Αυγούστου/8 Σεπτεμβρίου (1922), αναχωρούν οι ελληνικές Αρχές Σμύρνης. Ο μέχρι τότε Έλληνας Υπάτος Αρμοστής της Σμύρνης Αρ. Στεργιάδης επιβιβάστηκε σε αγγλικό πολεμικό πλοίο που του διατέθηκε με προορισμό την Κωνσταντινούπολη.

Η αντίστροφη μέτρηση για την πόλη της Σμύρνης είχε πλέον φθάσει.

Ήταν πρωί του Σαββάτου, 27 Αυγούστου/9 Σεπτεμβρίου, περίπου 10:30, όταν οι πρώτοι έφιπποι Τσέτες (άτακτοι Τούρκοι πολεμιστές) μπήκαν στη Σμύρνη (οι Τούρκοι την έλεγαν «Γκιαούρ Ιζμίρ», δηλ. πόλη των απίστων εξαιτίας του μεγάλου πλειοψηφικού χριστιανικού κυρίως ελληνικού πληθυσμού που την κατοικούσε). Ο λαός της Σμύρνης έβλεπε τις κυρίως ελληνικές δυνάμεις (τη μόνη άμυνα τους έναντι των Τούρκων) να προσπερνούν την πόλη και να επιβιβάζονται στον Τσεσμέ, για την επιστροφή τους στην Ελλάδα.

✘ Την διοίκηση της πόλης ανέλαβε ο γνωστός κι ως «χασάπης της Σμύρνης» Νουρεντίν πασάς και εγκαταστάθηκε στο σπίτι του Στεργιάδη. Η πρώτη επίσημη διαταγή του Νουρεντίν που εξεδόθη, έλεγε:

«Α. Όλοι οι Έλληνες και οι Αρμένιοι από του 18ου έτους μέχρι του 45ου, οι ευρισκόμενοι εις τα απελευθερωθέντα εδάφη από τον στρατόν μας, καθώς και οι Έλληνες και οι Αρμένιοι οι μεταφερθέντες από τον ελληνικόν στρατόν εις τα παράλια προς επιβίβασιν και εγκαταλειφθέντες κατόπιν της ακατασχέτου καταδιώξεως του στρατού μας πρέπει να παραδοθούν πάραυτα. Θα κρατηθούν ως αιχμάλωτοι μέχρι πέρατος των εχθροπραξιών. Το μέτρον τούτο λαμβάνεται εναντίον των διότι έλαβον επισήμως τα όπλα εναντίον της πατρίδος, διότι κατετάγησαν εις των εχθρικόν στρατόν, διότι τελευταίως ακόμη επυρπόλησαν πόλεις και χωριά και διέπραξαν ανηκούστους ωμότητες εναντίον του ειρηνικού πληθυσμού και δια να μην προσέλθουν, εάν αφεθούν ελεύθεροι, να ενισχύσουν τον εχθρικόν στρατόν.

Β. Όλοι εκείνοι τους οποίους δεν αφορά το πρώτον άρθρον και γενικώς όλοι αι σμυρναίικαι οικογένειαι ή Έλληνες ή Αρμένιοι πρόσφυγες, δύνανται να μεταναστεύσουν μέχρι της 30ης Σεπτεμβρίου 1338 (σ.σ. τουρκική ημερομηνία). Όσοι, παρελθούσης της προθεσμίας ταύτης, δεν έχουν εγκαταλείψει την χώραν και θα κριθούν ύποπτοι απειλής κατά της ασφαλείας του στρατού και της δημοσίας τάξεως, θα οδηγηθούν εκτός της πολεμικής ζώνης.

Γ. Επειδή η Μεγάλη Εθνοσυνέλευσις έλαβε μέτρα δια την εκκαθάρισιν από τα λείψανα του ελληνικού στρατού και εκμηδένισιν των καταστρεπτικών οργανώσεων του εχθρού, όλοι οι κάτοικοι, άνευ διακρίσεως φυλής και θρησκευματος, οφείλουν να επιστρέψουν εις τας εστίαν των και επαναλάβουν τας ειρηνικάς εργασίας των.

Ο διοικητής του στρατού ΝΟΥΡΕΝΤΙΝ».

Από το ίδιο βράδυ άρχισαν να γίνονται λεηλασίες και φόνοι. Ο Έλληνας μητροπολίτης της Σμύρνης, Χρυσόστομος, δολοφονήθηκε και κατακρεουργήθηκε μπροστά στα μάτια του στρατηγού Νουρεντίν, ο οποίος τον παρέδωσε στον τουρκικό όχλο. Την επομένη ημέρα και ενώ άρχισαν να καταφθάνουν στην πόλη τουρκικές τακτικές δυνάμεις οι σφαγές και οι λεηλασίες άρχισαν να συστηματοποιούνται στις ελληνικές και στην αρμενική συνοικία. Οι Τούρκοι ξεχώριζαν τους Αρμενίους συστηματικά από τους πρόσφυγες και τους δολοφονούσαν. Και όμως ακόμα και τώρα στην συγκεκριμένη περίπτωση αρνούνταν οι αρχηγοί των συμμαχικών πλοίων να επέμβουν για χάρη των χριστιανών. Τα πλοία που ευρίσκοντο κοντά στην προκυμαία δεν εδέχοντο πρόσφυγες. Οι Σμυρνιοί, άλλοι μένουν κλεισμένοι στα σπίτια τους και άλλοι σπεύδουν να βρουν προστασία σε νεκροταφεία και εκκλησίες.

 Την 29η Αυγούστου/11η Σεπτεμβρίου 1922 παρουσιάστηκε ο Κεμάλ στη Σμύρνη, ώστε να αφήσει να γιορταστεί ως νικητής. Αν και προηγουμένως είχε διαβεβαιώσει στους συμμάχους, ότι οι μειονότητες δεν θα πάθουν τίποτε, άρχισαν αυτή την ημέρα τα έκτροπα. Το αρμενικό τετράγωνο είχε κλαπεί συστηματικά, οι άνδρες δολοφονήθηκαν και οι γυναίκες και τα κορίτσια βιάστηκαν. Συγχρόνως άρχισε ο στρατός, να βάζει συστηματικά φωτιά στο αρμενικό τετράγωνο. Το απόγευμα επενέβησαν οι Αμερικανοί και αξίωσαν από τον Νουρεντίν, να αφήσουν να επιστρέψουν στα χωριά τους οι πρόσφυγες, αλλιώς απειλείται να ξεσπάσουν επιδημίες. Ο Νουρεντίν το απέρριψε και απαίτησε να μεταφερθούν οι πρόσφυγες στα πλοία και να αποπλεύσουν.

Την ίδια ημέρα είχε εκδηλωθεί κίνημα στη Χίο και στη Μυτιλήνη. Τούτο είχε ως συνέπεια όλος σχεδόν ο ελληνικός στόλος με το σύνολο των επίτακτων πλοίων να τεθεί υπό τους κινηματίες για τη μεταγωγή του ελληνικού στρατού προς το Λαύριο προκειμένου να επικρατήσει η επανάσταση στην Αθήνα. Μάλιστα δε, το ελληνικό θωρηκτό «Κιλκίς» που ναυλοχούσε και είχε ως βάση τη Σμύρνη, με την έκρηξη του κινήματος και υπό τον κυβερνήτη πλοίαρχο Δεμέστιχα μετέβη στη Σάμο όπου και παρέμεινε εκεί προκειμένου να επιβάλει την επανάσταση, παρότι οι καπνοί της καταστροφής (κατά την ημέρα), και το φέγγος της πυρκαγιάς (κατά τη νύχτα), ήταν ορατοί τόσο από την Χίο όσο και από την Σάμο.

Στις 30 Αυγούστου/12 Σεπτεμβρίου, προς το ξημέρωμα της Τετάρτης, πολλοί Χριστιανοί έφυγαν προς το Κορδελιό εξαιτίας φημών για πλοία που θα τους έσωζαν. Στο δρόμο προς το Κορδελιό συνάντησαν τούρκικο ιππικό και Τσέτες ιππείς. Βιαιοπραγούσαν στους άντρες, έκλεβαν τα κοσμήματα των γυναικών και

βίαζαν τις κοπέλες. Όσοι κατάφεραν να προχωρήσουν στα μισά του δρόμου συνάντησαν τους χριστιανούς του Κορδελιού, που τους είχαν διώξει ήδη οι Τούρκοι για να μη σωθούν με τα πλοία. Μια ομάδα νεαρών γυναικών που τις κυνηγούσαν οι Τσέτες, προτίμησαν να πέσουν στα βράχια σαν άλλες γυναίκες του Ζαλόγγου, προκειμένου να μην τις βιάσουν. Το βράδυ της Τετάρτης η αρμενική συνοικία είχε πλήρως ισοπεδωθεί και ο τούρκικος στρατός έστρεψε την πλήρη προσοχή του στους Έλληνες. Όπως είχαν κάνει στους Αρμένιους, πάλι έσπαγαν τις πόρτες σπιτιών. Τους άντρες τους σκότωναν. Οι νεαρές κοπέλες ήταν ο στόχος των Τούρκων, τις άρπαζαν, τις βίαζαν, τις ατίμαζαν. Οι κοπέλες έφτασαν στο σημείο και μεταμφιέζονταν σε γριές για να σώσουν την τιμή τους.

Στις 31 Αυγούστου/13 Σεπτεμβρίου οι Τούρκοι στρατιώτες του Νουρεντίν, βάση σχεδίου που τους παρέδωσαν οι τουρκικές αρχές, άρχισαν να ανάβουν φωτιές στην πόλη. Με πετρέλαιο άναψαν φωτιά πρώτα στην αρμενική συνοικία. Από τη πρώτη αυτή εκδήλωση άρχισαν να καίγονται το αρμενικό νοσοκομείο, η αρμενική μητρόπολη και η αρμενική εκκλησία του Αγίου Στεφάνου μαζί με τους πρόσφυγες που είχαν καταφύγει εκεί. Στη συνέχεια άρχισαν να σημειώνονται νέες πυρκαγιές στις ελληνικές συνοικίες. Χαρακτηριστικό υπήρξε το γεγονός ότι από τα πρώτα κτίρια που καταστράφηκαν ήταν και το κτίριο του πυροσβεστικού σταθμού Σμύρνης, ενώ βρέθηκε να είχαν επιμελώς απομονωθεί οι υδραγωγοί Χαλκά Βουνάρ που υδροδοτούσαν τη πόλη και χρησίμευαν στην πυροπροστασία της.

Το αεράκι που διευκόλυνε την φωτιά να απλωθεί από σπίτι σε σπίτι που επεκτάθηκε σε έκταση τρεισήμισι χιλιομέτρων. Ορισμένα κτήρια του παραλιακού δρόμου τους έδωσαν εντολή να μην τα πειράξουν. Οι Τούρκοι στρατιώτες ανατίναξαν όλα τα υπόλοιπα με δυναμίτη. Η φωτιά εμαίνετο όλη την νύχτα και σάρωσε όλη σχεδόν την πόλη. Τούρκοι στρατιώτες ήταν παρατεταγμένοι σε στρατηγικά σημεία της πόλης και σκότωναν όσους χριστιανούς προσπαθούσαν να γλιτώσουν από τις φλόγες.

Το απόγευμα της ίδιας ημέρας ολοκληρώνεται η εκκένωση της πόλης από ξένους υπηκόους που επιβιβάστηκαν υπό την προστασία αγημάτων των πολεμικών πλοίων των χωρών τους που είχαν διατεθεί ειδικά και ναυλοχούσαν στο κόλπο της Σμύρνης

Δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία, ότι ο εμπρησμός αυτής ήταν προμελετημένος και καλώς οργανωμένος, καθ' όσον Τούρκοι στρατιώτες μετέφεραν δοχεία με πετρέλαιο ή έριχναν εμπρηστικές βόμβες, κάτι το οποίο επιβεβαίωσαν και Αμερικανοί αυτόπτες μάρτυρες. Όλες οι αξιόπιστες μαρτυρίες των ξένων

παρατηρητών συμπιπτουν στο ότι το πυρ τέθηκε υπό των Τούρκων εκ προμελέτης και κατά προδιαγεγραμμένο σχέδιο.

Εν τω μεταξύ, στην προκυμαία της Σμύρνης εξελίσσονται οι τελευταίες σκηνές της μικρασιατικής τραγωδίας.

Όταν έφθασε η είδηση της βάρβαρης ενέργειας του τουρκικού στρατού εναντίον των Αρμενίων, όλοι όσοι εγκατέλειψαν τα καιόμενα σπίτια και χιλιάδες άλλοι πρόσφυγες από τις εσωτερικές περιοχές που ακολουθούσαν τον αποχωρούντα ελληνικό στρατό και είχαν καταλήξει στην Σμύρνη, κατέφυγαν στην προκυμαία αναζητώντας κάποιο πλεούμενο ή κολυμπώντας προσπαθούσαν να πλησιάσουν και να ανέβουν στα ξένα πλοία (Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας) που περίμεναν στο λιμάνι. Πάνω από 300.000 άνθρωποι στο στενό χώρο της προκυμαίας, ανάμεσα στις φλόγες και στο λιμάνι της σωτηρίας που ελπίζουν. Η φοβερή καταστροφή έφτασε και στα σπίτια της παραλίας και αποτέφρωσε όλες τις συνοικίες της Σμύρνης, την αρμενική, την ελληνική, την εμπορική και την ευρωπαϊκή, πλην της τουρκικής και της εβραϊκής (κάποιοι Εβραίοι μάλιστα, είχαν βρει μια προσοδοφόρα «εργασία»: πουλούσαν σημαιάκια της Τουρκίας στους Έλληνες τάχα για να τους «σώσουν»). Ήτανε μία των μεγαλυτέρων πυρκαγιών της ιστορίας και θύμιζε την Πομπηία...

Μάλιστα κατά τις ενδιάμεσες νύχτες, όταν κάτοικοι έντρομοι από τις σημειούμενες εκρήξεις εξέρχονταν στους δρόμους αντιμετώπιζαν τις περιπόλους που τους καλούσαν να επιστρέψουν σπίτια τους και στη συνέχεια τους πυροβολούσαν για παράβαση του περιοριστικού μέτρου

Οι πανικόβλητοι Μικρασιάτες που συγκεντρώθηκαν στην προκυμαία, προσπαθούσαν απεγνωσμένα να επιβιβαστούν στα πλοία που ήταν συγκεντρωμένα στο λιμάνι της Σμύρνης και που εκείνες τις τραγικές στιγμές ήταν η μοναδική σανίδα σωτηρίας που υπήρχε.. Αλλά οι ξένοι ναύτες τους εμποδίζαν με κάθε τρόπο και τους έσπρωχναν στη θάλασσα, με αποτέλεσμα να πνιγούν. Οι ναύαρχοι των πλοίων απωθούσαν ακόμα και τον άμαχο πληθυσμό που έφθανε με τις βάρκες στα πλοία για να σωθεί, μόνο και μόνο γιατί δεν ήθελαν τη δυσαρέσκεια με τον Κεμάλ. Οι λίγοι δημοσιογράφοι, που βρισκότανε εκεί σιωπούσαν στις ανταποκρίσεις τους, εξαιτίας της απαίτησης συγκράτησης, που αξίωναν οι διπλωματικοί τους αντιπρόσωποι. Επιπλέον οι Τούρκοι στρατιώτες επέπεσαν πάνω στο πανικόβλητο πλήθος για να το απομακρύνουν από την παραλία, να το απωθήσουν προς τα πίσω, και ταυτόχρονα αποσπούσαν τις νταντάδες και τις

γυναίκες για να τις βιάσουν και τελικώς να τις σκοτώσουν. Όπως καταμαρτυρείται, «Οι Σύμμαχοι, και ιδιαιτέρως οι Άγγλοι, επέδειξαν, κατά τας τραγικάς εκείνας στιγμές, ανήκουστον αναισθησίαν. Τα πληρώματα των εν Σμύρνη ναυλαχούντων πολεμικών των, απέκοπτον τας χείρας και εύθραυον τας κεφαλάς των δυστυχών εκείνων Ελλήνων, που ενόμισαν ότι ημπορούσαν, αποφεύγοντες την τουρκικήν μάχαιραν, να εύρουν άσυλον και προσωρινήν φιλοξενίαν εις τα πολεμικά σκάφη. Έστρεψαν, μάλιστα, και τους προβολείς των πλοίων των επί της προκυμαίας της Σμύρνης, δια να απολαύσουν το μακάβριον και ανατριχιαστικόν θέαμα της ομαδικής σφαγής των Ελλήνων. Και όμως θα ήρκουν τότε ελάχιστοι κανονιοβολισμοί των αγγλικών πλοίων δια να σωθή τουλάχιστον η πόλις και δια να προληφθούν αι σφαγαί και τα μαρτύρια τους πληθυσμού της, ως και του εις αυτής καταφυγόντως ελληνικού μικρασιατικού πληθυσμού. Αφ' ετέρου οι Γάλλοι, εις τα Μουδιανιά, έρριψαν ζεματιστό νερό εις όσους απειράθθησαν να ανέβουν επί των πλοίων των! Τέλος, ο Αμερικανός πρόξενος εν Σμύρνη, όταν πήγε τότε εις γεύμα όπου ήτο προσκεκλημένος και ο Γάλλος πρόξενος, τον ήκουσε να δικαιολογεί με απερίγραπτον κυνισμόν της επινράδυνσιν της αφίξεώς του: η λέμβος που τον έφερεν από το γαλλικόν πλοίον, προσέκρουσεν εις πτώματα Ελληνίδων γυναικών που έπλεον εις την παραλίαν!». Κι όπως χαρακτηριστικά περιγράφεται σε άλλη μαρτυρία, «τόσα πολλά ήταν τα πτώματα που επέπλεαν στην παραλία, ώστε μπορούσες να περπατήσεις πάνω τους».

Την εικόνα αυτής της μακάβριας εικόνας συμπλήρωσε και ο Γάλλος συγγραφέας Εντουάρ Ντριο γράφοντας:

«Χιλιάδες δυστυχείς υπάρξεις συσσωρευμένες κατά μήκος της προκυμαίας ρίχτηκαν στην θάλασσα. Σε μεγάλο μήκος του λιμανιού εκατοντάδες πτωμάτων είχαν γεμίσει την θάλασσα ώστε να μπορεί κανείς να βαδίσει πάνω σε αυτά.

Τους επιπλέοντες τους αποτελείωναν οι Τούρκοι με σπαθιά και ξύλα. Αναρίθμητες οι υπάρξεις, προπαντός γυναίκες, παιδιά και γέροντες, εσφάγησαν μέσα σε αίσχιστες θηριωδίες...».

Η Διδώ Σωτηρίου, μέσα από τα «Ματωμένα χώματα», είναι το ίδιο γλαφυρή για την απάνθρωπη συμπεριφορά των «Συμμάχων»:

«Η θάλασσα δεν είναι πια εμπόδιο. Χιλιάδες άνθρωποι πέφτουνε και πνίγονται. Τα κορμιά σκεπάζουνε τα νερά σαν νά 'ναι μόλος. Οι δρόμοι γεμίζουνε κι αδειάζουνε και ξαναγεμίζουνε. Νέοι, γέροι, γυναίκες, παιδιά ποδοπατιούνται, στριμώχνονται, λιποθυμούνε, ξεψυχούνε. Τούς τρελαίνουν οι χαντζάρες, οι ξιφολόγχες, οι σφαίρες των Τσέτηδων!

- Βούρ, κεραταλάρ! (Χτυπάτε τους τούς κερατάδες!).

Το βράδυ το μονοφώνι κορυφώνεται. Η σφαγή δε σταματά. Μόνο όταν τα πλοία ρίχνουνε προβολείς γίνεται μια πρόσκαιρη ησυχία. Μερικοί που καταφέρανε να φτάσουνε ζωντανοί ίσαμε τη μαούνα, μας ιστορούνε το τι γίνεται όξω, στις γειτονιές. Οι Τσέτες του Μπεχλιβάν και οι στρατιώτες τού Νουρεντίν τρώνε ανθρώπινο κρέας. Σπάζουνε, πλιατσικολογούνε σπίτια και μαγαζιά. Όπου βρούνε ζωντανούς, τούς τραβούνε όξω και τούς βασανίζουνε. Σταυρώνουνε παπάδες στις εκκλησιές, ξαπλώνουνε μισοπεθαμένα κορίτσια κι αγόρια πάνω στις Άγιες Τράπεζες και τ' ατιμάζουνε. Απ' τον Άι Κωνσταντίνο και το Ταραγάτς ίσαμε το Μπαλτσόβα το τούρκικο μαχαίρι θερίζει».

«Όποια γλώσσα κι αν μιλάς, λόγια δε θα βρεις να τότε περιγράψεις τι κάνουν, λοιπόν, οι προστάτες μας; Τι κάνουν οι ναυάρχοι με τα χρυσά σιρίτια, οι διπλωμάτες κι οι πρόξενοι τής Αντάντ;

Στήσανε κινηματογραφικές μηχανές στα καράβια τους και τραβούσανε ταινίες τη σφαγή και τον ξολοθρεμό μας!

Μέσα στα πολεμικά οι μπάντες τους παίζανε εμβατήρια και τραγούδια τής χαράς για να μη φτάνουν ίσαμε τ' αφτιά των πληρωμάτων οι κραυγές της οδύνης και οι επικλήσεις του κόσμου. Και να ξέρει κανείς πώς μια, μόνο μια κανονιά, μια διαταγή, έφτανε για να διαλύσει όλα κείνα τα μαινόμενα στίφη. Κι η κανονιά δε ρίχτηκε κι η εντολή δε δόθηκε!».

Επισήμως κανένα από τα αγκυροβολημένα πλοία των Συμμάχων δεν βοήθησε τους Έλληνες. Ο διεθνής, αλλά και ο τούρκικος τύπος υποβάθμισαν το γεγονός της καταστροφής και τις φρικαλεότητες των Τούρκων. Οι ξένοι έδειξαν μια κατ' ουσίαν εχθρική στάση σε σημείο που να λένε ότι...«Οι Έλληνες πυρπόλησαν την Σμύρνη», ένα επιχείρημα το οποίο υποστηρίζουν μέχρι και σήμερα οι Τούρκοι (δίπλα στους Έλληνες «εμπρηστές» βάζουν και τους Αρμένιους).

✖ Ένα δε, τηλεγράφημα του αρχηγού του στρατού Φεβζί (Τσακμάκ) πασά που δημοσίευσε η «Hakimiyet-i Milliye» στις 18 Σεπτεμβρίου μιλάει για «άγρια συνωμοσία που διαπράχθηκε αναμφίβολα από κάποιους αχρείους συνεργαζόμενους με τον ελληνικό στρατό για να αμαυρώσουν τη νίκη μας και να προκαλέσουν ξένη επέμβαση». Ο Τύπος υιοθετεί αυτόν τον υπαινιγμό και από τις 19 Σεπτεμβρίου μπαίνει στον όλο και ενισχυόμενο χορό τού «οι Έλληνες έβαλαν φωτιά στη Σμύρνη πριν από την αναχώρησή τους», παρ' ότι ο ελληνικός είχε ήδη αποχωρήσει την Σμύρνη όταν αυτή πυρπολήθηκε (οι Τούρκοι αντί του όρου «Πυρπόληση της Σμύρνης», χρησιμοποιούν τον σχετικά πιο ουδέτερο όρο «Πυρκαγιά της Σμύρνης» (Izmir yangini)).

Χάριν ιστορικής αληθείας πάντως, θα πρέπει να αναφερθεί, ότι οι Ιταλοί που σε όλο του προηγούμενο διάστημα υπονόμευαν τους Έλληνες, δέχθηκαν στα πλοία τους όποιον κατέφευγε εκεί για να σωθεί.

Την ίδια ημέρα, το θωρηκτό «Κιλκίς» απέπλευσε και ενώθηκε με το θωρηκτό «Αβέρωφ», μεταξύ Χίου και Σάμου, που κατέρχονταν ολοταχώς το Αιγαίο προς Πειραιά, προερχόμενο από Κωνσταντινούπολη, αφού προηγουμένως είχε σημειωθεί ανταρσία και είχε αποχωρήσει από τη Διασυμαχική Ανταντική ναυτική δύναμη, που ναυλοχούσε στο Βόσπορο, (στην οποία είχε ενταχθεί μετά την υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου), υπό τον κινηματία κυβερνήτη Αντιπλοίαρχο Γ. Χατζηκυριάκο.

Όλοι οι δρόμοι της Σμύρνης γεμάτοι πτώματα Ελλήνων και Αρμένιων. Γεμάτη άψυχα κουφάρια κι η θάλασσα της Σμύρνης από την πόλη και τα τριγύρω χωριά.

Στις 17/30 Σεπτεμβρίου ήταν η τελευταία μέρα που μπορούσαν να φύγουν οι Έλληνες σύμφωνα με το τελεσίγραφο του Νουρεντίν. Εν τούτοις οι Τούρκοι έκαναν ελέγχους στους επιβιβαζόμενους σε πλοία και συλλαμβάνανε πολλούς. Σχημάτιζαν φάλαγγες για να τους εκτοπίσουν μα εκτελούσαν εν ψυχρώ τους περισσότερους. Πολλοί ακόμη πέθαναν από επιδημίες τύφου και εντερίτιδας. Όσοι τυχόν είχαν συλληφθεί και δεν τους είχαν σκοτώσει, οδηγήθηκαν στην ενδοχώρα.

Ξένοι πολίτες έκαναν διπλωματικές κινήσεις υπό τον Αμερικανό Jennings και επιτράπηκε σε ελληνικά πλοία να παραλάβουν τους πρόσφυγες. Στις 11/24 Σεπτεμβρίου 15.000 πρόσφυγες στα πλοία, στις 13/26 Σεπτεμβρίου 43.000.

Έως τις 18/31 Σεπτεμβρίου είχαν μεταφερθεί από την Σμύρνη στην Μυτιλήνη 180.000 πρόσφυγες. Για να εισέλθουν στα πλοία περνούσαν από τρεις πύλες με αυστηρούς ελέγχους, αφού τους είχαν κάθε φορά κυριολεκτικά κατακλέψει. Οι άνδρες κάτω από 45 ετών συλλαμβάνονταν και προωθούνταν στην ενδοχώρα... Αφού οι Τούρκοι παρέτειναν την εκκένωση, μπόρεσαν συνολικά να σωθούν πάνω από 250.000 πρόσφυγες.

Από την πυρκαγιά και τις επιθέσεις των Τούρκων κατά του τρομοκρατημένου πλήθους στους δρόμους της Σμύρνης για 3-4 ημέρες περίπου γύρω στους 12.000 ανθρώπους, από τους οποίους οι 10.000 Έλληνες έχασαν την ζωή τους. Από τους 18.000 Αρμένιους της Σμύρνης μόλις 2.000 σώθηκαν ως πρόσφυγες.

Κάηκαν 55.000 σπίτια από τα οποία τα 43.000 ήταν ελληνικά, τα 10.000 αρμενικά και 2.000 ξένων υπηκόων. Αποτεφρώθηκαν 117 σχολεία κοινοτικά και ιδιωτικά,

ελληνικά και αρμενικά, όλα τα νοσοκομεία, 2 μουσεία και πολλά ιδρύματα. Από τις εκκλησίες οι 43 από τις 46.

Οι σκηνές του πανικού που εκτυλίχθηκαν, στοίχησαν τη ζωή σε εκατοντάδες που πνίγηκαν μόλις 50 μέτρα από τη στεριά, κάτω από τα αδιάφορα μάτια των πληρωμάτων των συμμαχικών πλοίων. Όσοι Έλληνες συνελήφθησαν στην προκυμαία της Σμύρνης, εστάλησαν από τους Τούρκους στα ενδότερα και ελάχιστοι από αυτούς επιβίωσαν. Το τελευταίο πλοίο που εγκατέλειψε τη Σμύρνη ήταν το «Έλλη», ενώ το πλήθος απελπισμένο στην προκυμαία έβλεπε να εγκαταλείπεται κυριολεκτικά πλέον στην τύχη του και να επαφίεται στην καλή διάθεση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Παρ' ότι είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια ο αριθμός των νεκρών από τη γενοκτονία των Ελλήνων Μικρασιατών (ξεκινά από 300.000 και φτάνει ως 1.000.000), σύμφωνα με τις εκτιμήσεις Ελλήνων και ξένων συγγραφέων, τουλάχιστον 500.000 (εκτός των Ποντίων) Μικρασιάτες έχασαν τη ζωή κάτω από βασανιστικές και απάνθρωπες συνθήκες. Οι σχεδιασμένοι και ανελέητοι αυτοί διωγμοί είχαν δύο επιδιώξεις. Πρώτη ήταν η εξόντωση των εθνικών μειονοτήτων στην Τουρκία για να επιτευχθεί ο πλήρης εκτουρκισμός, εξισλαμισμός της χώρας, αλλιώς να επιτευχθεί η εθνοκάθαρση στην οποία επέβλεπε η εθνική ιδεολογία των Νεότουρκων – Κεμαλιστών. Η δεύτερη επιδίωξη ήταν η οικονομική και κοινωνική αποδυνάμωση, εξουδετέρωση των Ελλήνων, στα χέρια των οποίων είχαν περιέλθει το εμπόριο, το τραπεζικό σύστημα, η βιομηχανία και το επιστημονικό δυναμικό της Τουρκίας. Για αυτό οι Έλληνες στις μεγάλες πόλεις αποτελούσαν το ανώτερο κοινωνικό στρώμα, ήταν η αστική τάξη.

Η ανακωχή των Μουδανιών και ο ξεριζωμός του ελληνισμού της ανατολικής Θράκης

Το τέλος της μικρασιατικής εκστρατείας δημιούργησε μια έκρυθμη κατάσταση στην Ελλάδα. Μέσα στη γενική εκείνη σύγχυση ήλθε να προστεθεί ότι το χειρότερο, διοικητές των στρατιωτικών τμημάτων της Χίου και της Μυτιλήνης επαναστατούν κατά της νομίμου κυβέρνησης στρέφοντας τα όπλα κατά της Αθήνας. Την ηγεσία αναλαμβάνουν οι συνταγματάρχες Νικόλαος Πλαστήρας και Στυλιανός Γονατάς καθώς και ο αντιπλοίαρχος Δημήτρης Φωκάς. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος Α΄ αναγκάζεται προ της τελείας διάλυσης του κράτους σε παραίτηση υπέρ του διαδόχου Γεωργίου και καταφεύγει στην Ιταλία, όπου και πεθαίνει από καρδιακό επεισόδιο.

Στην Αθήνα, με σύντομες διαδικασίες οι θεωρούμενοι ως πρωταίτιοι της Μικρασιατικής Καταστροφής θα οδηγηθούν ενώπιον Στρατοδικείου. Από τους οκτώ κατηγορούμενους οι έξι (Δ. Γούναρης, Ν. Στράτος, Π. Πρωτοπαπαδάκης, Ν. Θεοτόκης, Γ. Μπαλτατζής και ο αρχιστράτηγος Γ. Χατζηανέστης) θα καταδικασθούν σε θάνατο με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Η εκτέλεσή των θα πραγματοποιηθεί στις 15 Νοεμβρίου 1922. Η δίκη που ήταν ουσιαστικά μία πράξη ικανοποίησης της λαϊκής οργής και αποκατάστασης του γοήτρου του στρατού, πέρασε στην ιστορία, ως «Δίκη των έξι».

Ένα άμεσο πρόβλημα που προέκυψε μετά την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου και της καταστροφής που επακολούθησε, ήταν η κατάπαυση των εχθροπραξιών. Την πρωτοβουλία για την σύναψη ανακωχής είχαν οι Άγγλοι, που ένιωθαν τώρα άμεσα στο Τσανάκαλε την πίεση του κεμαλικού στρατού, καθώς έλειπε πια η προστατευτική, για τους Άγγλους, ελληνική παρουσία στα ενδότερα.

Η ανακωχή υπογράφηκε στα Μουδανιά στις 28 Σεπτεμβρίου 1922, χωρίς την σύμπραξη της ελληνικής αντιπροσωπείας. Οι Σύμμαχοι εξασφάλισαν τον έλεγχο των Στενών που τους ενδιέφερε και αποδέχτηκαν την αποχώρηση των Ελλήνων, όχι μόνο από την μικρασιατική ζώνη (η οποία έτσι κι αλλιώς ήταν μια θλιβερή πραγματικότητα), αλλά κι από την ανατολική Θράκη, όπου όμως υπήρχαν ισχυρές ελληνικές δυνάμεις και μπορούσαν την κρατήσουν, αλλά και συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί. Καθώς όμως για τους Σύμμαχους προείχε να ρυθμίσουν ευνοϊκά τα ζητήματα που τους αφορούσαν, επέστρεψαν στους Τούρκους την ανατολική Θράκη προβλέποντας μάλιστα και την άμεση αποχώρηση του ελληνικού στρατού.

Η ελληνική επαναστατική κυβέρνηση δυσκολεύτηκε πολύ να αποδεχτεί αυτή τη ρήτρα αποχώρησης από την ανατολική Θράκη, αλλά τελικά αναγκάστηκε να υποκύψει και να αποδεχτεί την ανακωχή των Μουδανιών στις 30 Σεπτεμβρίου/13 Οκτωβρίου 1922. Την επόμενη κιόλας ημέρα, άρχισε η υποχώρηση του ελληνικού στρατού, που τον ακολούθησαν και

250.000 άμαχοι Έλληνες.

Έτσι ξεριζώθηκε και ο ελληνισμός της ανατολικής Θράκης και πύκνωσε το ρεύμα της προσφυγιάς. Με πλοία μεταφέρθηκαν οι περισσότεροι από τους Έλληνες και της ανατολικής Θράκης, ενώ άλλοι χρησιμοποίησαν το οδικό δίκτυο των διαβάσεων του Έβρου, μεταφέροντας με υποζύγια και βοϊδάμαξες ό,τι μπορούσαν

από την κινητή περιουσία τους. Λίγες μέρες αργότερα ακολούθησαν και οι Έλληνες της χερσονήσου της Καλλίπολης.

Στις 12/25 Νοεμβρίου 1922, οι Έλληνες παρέδωσαν στους Σύμμαχους (ως μεσολαβητές) την διοίκηση της ανατολικής Θράκης κι εκείνοι την μεταβίβασαν αυθημερόν στους Τούρκους.

Είναι φανερό ότι κάτω από τις παραπάνω διαμορφωμένες καταστάσεις στο εσωτερικό και εξωτερικό μέτωπο η Ελλάδα «οδηγείται» σε μια νέα διάσκεψη της ειρήνης με στόχο να περισωθεί ό,τι πλέον της απέμεινε.

Η συνθήκη της Λωζάνης - Η ταφόπλακα της Μεγάλης Ελλάδας

Λίγο πριν τη σύναψη της νέας συνθήκης, το πρώτο θέμα που απασχόλησε τις ενδιαφερόμενες πλευρές ήταν το ποιες χώρες θα προσκαλούνταν στις διαπραγματεύσεις, που είχαν προγραμματισθεί για την Λωζάνη.

Το δύσκολο έργο της εκπροσώπησης της Ελλάδας, η ελληνική επαναστατική κυβέρνηση το αναθέτει στον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος βλέπει την κρισιμότητα των περιστάσεων και δέχεται να τεθεί επικεφαλής της ελληνικής διπλωματικής αποστολής στη Λωζάνη προκειμένου να συναφθεί «έντιμος ειρήνη». Ρόλος τραγικός για τον οραματιστή της Μεγάλης Ιδέας, τον θριαμβευτή της συνθήκης των Σεβρών και δημιουργό της Μεγάλης Ελλάδας, να διαπραγματεύεται τον ακρωτηριασμό της.

Στο μεταξύ, από τις 28 Οκτωβρίου 1922, έχει εγκατασταθεί στην Ιταλία το φασιστικό καθεστώς του Μπενίτο Μουσολίνι, που με δήλωσή του προς στον Έλληνα υπουργό Αλεξανδρή, που βρισκόταν στη Ρώμη, εκθέτει με σαφήνεια τις ιταλικές προθέσεις για προσάρτηση της Δωδεκανήσου.

Από την άλλη πλευρά η Τουρκία, αν και ηττημένη του ευρωπαϊκού πολέμου, μετά τη μικρασιατική καταστροφή υπαγορεύει τους όρους της στη διάσκεψη της ειρήνης και διαπραγματεύεται από θέση ισχύος, ερήμην των πρώτων νικητών, που έχουν εγκαταλειφθεί από τους συμμάχους της.

Η Ελλάδα είναι περισσότερο παρά ποτέ μόνη.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες διαβίβασαν με τη διπλωματική διαδικασία, στις κυβερνήσεις της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας ότι όφειλαν στις νέες ρυθμίσεις να λάβουν υπόψη τους και τα αμερικανικά συμφέροντα, που ταυτιζόταν

με την συνέχιση της πολιτικής των «ανοιχτών θυρών», για περαιτέρω οικονομική διείσδυση στη νέα Τουρκία, θέματα που τέθηκαν παράλληλα και από τους ίδιους τους Αμερικανούς, σε απευθείας επαφές με την νέα κεμαλική ηγεσία. Τελικά οι Η.Π.Α πήραν μέρος στη Διάσκεψη Ειρήνης στη Λωζάνη, ως παρατηρητές, με αντιπροσώπους τον αμερικανό πρεσβευτή τον ναύαρχο Bristol ύπατο αρμοστή στην Κωνσταντινούπολη, τον ειδικό για ανατολικά θέματα Grew που αργότερα θα δηλώσει ότι «οι Έλληνες υπήρξαν αρκετά ενοχλητικοί στη Λωζάννη», ένα στέλεχος της Standard Oil και τον Lewis Heck που ασχολούταν τη αγορά πετρελαίων στην Κωνσταντινούπολη.

Οι δυνάμεις της Αντάντ στην προετοιμασία της διάσκεψης ειρήνης, δεν επιθυμούσαν την παρουσία αντιπροσώπων της Σοβιετικής Ένωσης, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων που ενδεχόμενα θα υποστήριζαν, από αντιιμπεριαλιστικό ζήλο και άλλους δικούς τους λόγους τα τουρκικά συμφέροντα και συμφώνησαν να προσκαλέσουν τη σοβιετική αντιπροσωπεία, μόνο όταν θα συζητούσαν το πρόβλημα των Στενών, καθώς είχαν συμφέροντα εκεί.

Στις 8 /20 Νοεμβρίου 1922, αρχίζει η διάσκεψη της Λωζάνης στην Ελβετία -εκείνη την εποχή ζούσαν ακόμη στη Μικρά Ασία 400.000 Έλληνες, την Κωνσταντινούπολη 300.000 και στον Πόντο 100.000 εκτός τους κρυπτοχριστιανούς- και την 1η Δεκεμβρίου θα φτάσει στη Λωζάνη κι ο Σοβιετικός υπουργός των εξωτερικών, Chicherin για να παραβρεθεί στη συνεδρίαση, για το ζήτημα των Στενών. Η διάσκεψη διακόπηκε μετά από έντονες διαμάχες (κυρίως λόγω τουρκικών ενστάσεων) στις 4 Φεβρουαρίου 1923 για να ξαναρχίσει στις 23 Απριλίου. Το τελικό κείμενο υπογράφηκε στις 24 Ιουλίου μετά από 8 μήνες διαβουλεύσεων.

✘ Αντιπρόσωποι της Ελλάδας στη διάσκεψη της Λωζάνης ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Δημήτριος Κακλαμάνος, πληρεξούσιος υπουργός στο Λονδίνο.

Αντιπρόσωποι από κεμαλικής πλευράς ήταν ο Ισμέτ πασάς, υπουργός των Εξωτερικών και βουλευτής Αδριανουπόλεως, ο πρώην βουλευτής Τραπεζούντας Χασάν μπέης και ο Ριζά Νουρ μπέης, υπουργός της Υγιεινής και Κοινωνικής Περιθάλψεως και βουλευτής Σινώπης, για τον οποίο μαρτυρίες ανέφεραν ότι πήρε μέρος στους διωγμούς εναντίον των χριστιανικών πληθυσμών της Ιωνίας και του Πόντου.

Οι κεμαλικοί που ήταν πλέον η μοναδική και αδιαμφισβήτητη δύναμη εξουσίας

στην πρώην οθωμανική επικράτεια και ο de facto, συνομιλητής στη Λωζάνη αντιτάξανε το σύνθημα «η Τουρκία στους Τούρκους», συνεχίζοντας , την εθνικιστική δυναμική που είχε αναπτυχθεί με το Κίνημα των Νεότουρκων (1908). Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν ερχόταν στη Λωζάνη για να υπογράψει μια συμφωνία που θα την υπαγόρευαν οι Μεγάλες Δυνάμεις ,αλλά να διαπραγματευτεί μια συνθήκη ειρήνης πάνω στην αρχή του νέου εθνικού κεμαλικού τουρκικού κράτους και την εδραίωση του τουρκισμού εις βάρος των μειονοτήτων της πρώην οθωμανικής αυτοκρατορίας . Η νέα εθνικιστική Τουρκία είχε βγει ενισχυμένη από τον πόλεμο και αποφασισμένη να διεκδικήσει με όλες τις δυνάμεις την εκπλήρωση των εθνικών της στόχων .

Από αγγλικής πλευράς επικεφαλής ήταν ο υπουργός των Εξωτερικών λόρδος Κόρζον που ήταν και ο πρόεδρος της διάσκεψης , «λόρδος των πετρελαίων της Μοσούλης» όπως ονομάστηκε και συνέχισε να είναι αντιπρόσωπος της Βρετανίας ακόμη και μετά την πτώση της κυβέρνησης συνασπισμού του Λόιντ Τζορτζ, της ιταλικής ο Μπενίτο Μουσολίνι, ο οποίος πλησίασε τους Έλληνες αντιπροσώπους στηρίζοντας για δικούς τους λόγους το εγχείρημα προέλασης του ελληνικού στρατού στην ανατολική Θράκη και μετά τη διακοπή των εργασιών της διάσκεψης, παραχώρησε τη θέση του στο μαρκήσιο Γκαρόνι και της γαλλικής ο πρωθυπουργός Πουανκαρέ, στον οποίο ο Βενιζέλος είπε κατά τη διάρκεια των συζητήσεων ότι, «η Γαλλία πρόδωσε την Ελλάδα».

Οι αξιώσεις των Τούρκων απέναντι στην Ελλάδα στη διάσκεψη, όπου ο Ελβετός πρόεδρος Χαμπ ευχήθηκε «όπως ο ελληνοτουρκικός πόλεμος είναι ο τελευταίος εν τη ιστορία της ανθρωπότητας» ήταν: πολεμικές αποζημιώσεις , παραχώρηση της Δυτικής Θράκης, κατάργηση του ελληνικού στόλου, απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, πλήρη έξωση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης και των υπολοίπων, που ζούσαν στη Μικρά Ασία. Όταν άρχισε η συζήτηση του Θρακικού ζητήματος στις εργασίες της Συνθήκης της Λωζάνης ο Ισμέτ πασάς ζήτησε να επιστραφούν στην Τουρκία όλες εκείνες οι περιοχές της Δυτικής Θράκης,που σύμφωνα με τη συνθήκη της Κωνσταντινούπολης ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ο Ισμέτ, και μετέπειτα Ινονού, τόνισε ότι οι συμφωνίες της Σόφιας και του Βερολίνου που πρόβλεπαν την παραχώρηση τους στην Βουλγαρία δεν είχαν επικυρωθεί ποτέ από τη σουλτανική κυβέρνηση. Για το θέμα παραχώρησης της περιοχής του Karagats , ο ίδιος επικαλέστηκε ως λόγους παραχώρησής τους, στην Τουρκία το σιδηροδρομικό σταθμό της Αδριανούπολης και την αμυντική ασφάλειά

της πόλης , με το σκεπτικό ότι δεν ήταν λογικό να έχει η Ελλάδα τη δυνατότητα του εμπορικού και στρατιωτικού αποκλεισμού, της πρωτεύουσας της ανατολικής Θράκης.

Το αίτημα αυτό αντικρούστηκε από τον Βρετανό αντιπρόσωπο λόρδο Κόρζον και ο Βενιζέλος δείχνοντας με τις στατιστικές ότι η πόλη του Karagats ήταν αποκλειστικά ελληνική, πρότεινε να δοθεί στην Τουρκία, μικρή περιοχή της δεξιάς όχθης του Έβρου για την κατασκευή σιδηροδρομικού σταθμού.

Η εδαφική και στρατιωτική Επιτροπή του Συνεδρίου της Λωζάννης ξεκίνησε στις 22 Νοεμβρίου 1992 , τη συζήτηση για τα σύνορα της Θράκης και η επιλογή του Κόρτσον να ξεκινήσει μ' αυτό ήθελε να φέρει σε δύσκολη θέση την Τουρκία και να καταδείξει την σύμπνοια των Συμμάχων. Στη συζήτηση αυτή ο Βενιζέλος επισήμαινε ότι στην Ελλάδα έχει γίνει επανάσταση και ο στρατός αναδιοργανώθηκε για να σώσει την Ανατολική Θράκη, αυτήν που είχε ζητήσει να θυσιαστεί για να τεθεί επικεφαλής της Ελληνικής αντιπροσωπείας ,πιστεύοντας ότι αν γινόταν αυτή η παραχώρηση δε θα υπήρχαν άλλα αιτήματα.

Η Τουρκία όμως επανήλθε ζητώντας τμήμα της δεξιάς πλευράς του Έβρου και δημοψήφισμα για τη δυτική Θράκη, χωρίς όμως να προσδιορίζει με σαφήνεια τα όρια της περιοχής στην οποία αναφερόταν. Ο Ισμέτ πασάς, τόνισε ότι δε ζητούσε την επιστροφή της δυτικής Θράκης αλλά ήθελε να προστατεύσει τους τουρκικούς πληθυσμούς που βρισκόταν εκεί.

Στις 10 Ιανουαρίου 1923 η διάσκεψη ασχολήθηκε με το αίτημα της Τουρκίας να απομακρυνθεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Όλες οι αντιπροσωπείες αρνήθηκαν αυτήν την αξίωση της Τουρκίας, οι ΗΠΑ πιο συγκεκριμένα, σκεπτόντουσαν να το χρησιμοποιήσουν για τις επεμβάσεις τους στη Σοβιετική Ρωσία και στην Εγγύς Ανατολή, ο Βενιζέλος είπε ότι κάτι τέτοιο θα επέφερε πολιτική, οικονομική και κοινωνική καταστροφή, πανικό στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και η Ελλάδα δεν άντεχε νέο κύμα προσφύγων. Ο Λόρδος Κόρζον επισήμανε κάτι τέτοιο θα ήταν προσβολή του θρησκευτικού συναισθήματος όλου του χριστιανικού κόσμου, «αλλά θα επέφερε και σημαντικότερη οικονομική ζημία στην Κωνσταντινούπολη».

Ο Ιταλός αντιπρόσωπος Μοντάνια και πρόεδρος της υποεπιτροπής ανταλλαγής πληθυσμών υποστήριξε το δικαίωμα της Τουρκίας να απομακρύνει μονομερώς το Πατριαρχείο, κάτι που εξυπηρετούσε απ' ότι φαίνεται την ιταλική πολιτική και το Βατικανό, που δεν θα είχε κάποιο συγκεκριμένο πρόβλημα με αυτήν την ιδέα.

Οι Τούρκοι αντιπρόσωποι αρκέστηκαν τελικά με προφορική διαβεβαίωση του Ισμέτ πασά, να συμβιβαστούν στην πρόταση του λόρδου Κόρζον να παραμείνει το Πατριαρχείο ως καθαρό θρησκευτικό ίδρυμα χωρίς πολιτικές, διοικητικές και μη εκκλησιαστικές εξουσίες και αρμοδιότητες. Κάτι που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Στις 18 Ιανουαρίου 1923, το τελικό σχέδιο που είχε καταρτισθεί από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων καθόριζε ως ελληνοτουρκική μεθόριο, τη βουλγαροτουρκική του 1916 (επί του Έβρου), με το Karagats, αρχικά να παραμένει στην Ελλάδα.

Η νέα συνθήκη υπογράφηκε τελικά στη Λωζάνη, στις 24 Ιουλίου 1923 από την Ελλάδα, την Τουρκία και τις άλλες χώρες που πολέμησαν στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και την Μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922) και συμμετείχαν στην Συνθήκη των Σεβρών συμπεριλαμβανομένης και της ΕΣΣΔ (που δεν συμμετείχε στην προηγούμενη συνθήκη).

Η συνθήκη της Λωζάνης κατήργησε την Συνθήκη των Σεβρών που δεν είχε γίνει αποδεκτή από την νέα κυβέρνηση της Τουρκίας που διαδέχθηκε τον Σουλτάνο της Κωνσταντινούπολης. Μετά την εκδίωξη από την Μικρά Ασία του Ελληνικού στρατού από τον Τουρκικό υπό την ηγεσία του Κεμάλ Ατατούρκ, εμφανίστηκε η ανάγκη για αναπροσαρμογή της συνθήκης των Σεβρών.

Η Τουρκία ανέκτησε την Ανατολική Θράκη, κάποια νησιά του Αιγαίου, μια λωρίδα γης κατά μήκος των συνόρων με την Συρία, την περιοχή της Σμύρνης και της Διεθνοποιημένης Ζώνης των Στενών η οποία όμως θα έμενε αποστρατικοποιημένη και αντικείμενο νέας διεθνούς διάσκεψης. Παραχώρησε τα Δωδεκάνησα στην Ιταλία, όπως προέβλεπε και η συνθήκη των Σεβρών, αλλά χωρίς πρόβλεψη για δυνατότητα αυτοδιάθεσης. Ανέκτησε πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα σε όλη της την επικράτεια και απέκτησε δικαιώματα στρατιωτικών εγκαταστάσεων σε όλη την επικράτειά της εκτός της ζώνης των στενών. Η Τουρκία αναγνώρισε ρητά την ελληνική κυριότητα στη Λήμνο, στη Σαμοθράκη, στη Μυτιλήνη, στη Χίο, στη Σάμο και στην Ικαρία. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 15 *«Η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας παντός δικαιώματος και τίτλου επί των κάτωθι απαριθμούμενων νήσων, τουτέστιν, της Αστυπαλαίας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψών, Σύμης και Κω, των κατεχομένων νυν υπό της Ιταλίας και των νησίδων των εξ αυτών εξαρτωμένων, ως και της νήσου Καστελλορίζου».*

Η Ελλάδα υποχρεώθηκε να πληρώσει σε είδος (ελλείψει χρημάτων) τις πολεμικές

επανορθώσεις. Η αποπληρωμή έγινε με επέκταση των τουρκικών εδαφών της Ανατολικής Θράκης πέρα από τα όρια της συμφωνίας. Τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος παραχωρήθηκαν στην Τουρκία με τον όρο ότι θα διοικούνταν με ευνοϊκούς όρους για τους Έλληνες. Με την ίδια συνθήκη ορίζεται ο ποταμός Έβρος ως χερσαίο σύνορο Ελλάδας Τουρκίας. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης έχασε την ιδιότητα του Εθνάρχη και το Πατριαρχείο τέθηκε υπό ειδικό διεθνές νομικό καθεστώς.

Σε αντάλλαγμα, η Τουρκία παραιτήθηκε από όλες τις διεκδικήσεις για της παλιές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εκτός των συνόρων της και εγγυήθηκε τα δικαιώματα των μειονοτήτων στην Τουρκία. Με ξεχωριστή συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αποφασίστηκε η υποχρεωτική ανταλλαγή μειονοτήτων από τις δύο χώρες και η αποστρατικοποίηση κάποιων νησιών του Αιγαίου.

Ο Βρετανός πολιτικός και πρωθυπουργός Λόιντ Τζορτζ με σφοδρότητα κατήγγειλε τη συνθήκη: *«ως κορύφωση της αδικίας και μέγιστο κακό για ολόκληρη την ανθρωπότητα»*, και πως *«...ουδείς υποστηρίζει ότι η συνθήκη αυτή αποτελεί έντιμον ειρήνην. Δεν είναι απλώς ειρήνη. Η πυρπόλησις της Σμύρνης και η ψύχραιμος σφαγή δεκάδων χιλιάδων Ελλήνων εν τω εσωτερικώ της Μικράς Ασίας και στον Πόντο αποδεικνύει ότι ο Τούρκος παραμένει πάντοτε ο ίδιος»*.

Ο πρόξενος των ΗΠΑ στη Σμύρνη Τζόρτζ Χόρτον, θα τονίσει ότι *«...την εποχή των συνδιασκέψεων στη Λωζάνη αλλά και μετά την ολοκλήρωσή της σε συμφωνία, υποστήριξα δημοσίως ότι οι αμερικανικές αποστολές στο εξωτερικό έπρεπε να αντιδράσουν σ' σ' αυτήν την άθλια συνθήκη...όσοι συμμετείχαν στη συνδιάσκεψη της Λωζάνης είχαν αποφασίσει να ενεργήσουν με γνώμονα την προτασία των πετρελαικών συμφερόντων τα οποία και πρωταγωνιστούσαν παρασκηνιακά. Πρόθυμα δηλώνω και υποστηρίζω ότι οι εξελίξεις που κατέστησαν δυνατή την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης καθορίστηκαν από τα πετρελαϊκά συμφέροντα. Στον αγώνα δρόμου που έγινε για το ποιος θα εξασφάλιζε πρώτος την εύνοια της Τουρκίας, το νήμα κόπηκε από Αμερικανούς. Αντικείμενο όλων των διαπραγματεύσεων ήταν η Μοσούλη και το δικαίωμα για μια θέση στα πετρέλαια»*. Με τη σειρά του, ο Μουσολίνι θα πει στον Έλληνα υπουργό εξωτερικών Αλεξανδρή όταν ο τελευταίος τον επισκέφτηκε στη Ρώμη ότι, *«...αι αποφάσεις της Λωζάνης είναι άδικοι δια την Ελλάδα»*.

Η ανταλλαγή των πληθυσμών και το προσφυγικό ζήτημα

Στις 30 Ιανουαρίου 1923 υπεγράφη η ελληνοτουρκική σύμβαση και το πρωτόκολλο

«περί ανταλλαγής των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών».

Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο του πρωτοκόλλου από 1ης Μαΐου 1923, θα έπρεπε να γίνει υποχρεωτική ανταλλαγή των χριστιανών Τούρκων υπηκόων με τους μουσουλμάνους ελληνικής υπηκοότητας. Τόσο οι Έλληνες όσο και οι Τούρκοι υπήκοοι δεν θα έχουν το δικαίωμα επιστροφής στους τόπους, που ζούσαν χωρίς την άδεια της τουρκικής και ελληνικής κυβέρνησης.

Πριν και μετά την συνθήκη της Λωζάνης, μετακινήθηκαν ή ανταλλάχθηκαν περίπου 1.500.000 χριστιανοί Τούρκοι υπήκοοι, με 460.000 μουσουλμάνους Έλληνες υπηκόους. Η ανταλλαγή έγινε στη βάση του θρησκειώματος και γι' αυτό και δεν ανταλλάχθηκαν πολλοί Έλληνες του Πόντου που είχαν εξισλαμιστεί βίαια και παραμένουν μέχρι σήμερα στην περιοχή. Εξαιρέθηκαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, που χαρακτηρίστηκαν μη ανταλλάξιμοι που με βάση τα στοιχεία που προσκόμισε στη διάσκεψη ο πρόεδρος της λόρδος Κόρτσον ήταν 390.000 επί συνολικού πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης 1.000.000, όλοι εγκατεστημένοι εκεί πριν την 30/10/1918, οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου (12.000) και οι μουσουλμάνοι της δυτικής Θράκης (περίπου 100.000).

Ο χαρακτηρισμός της μειονότητας της Θράκης ως θρησκευτικής-μουσουλμανικής οφείλεται στην επιμονή του μέλους της τουρκικής αντιπροσωπείας Ριζά Νουρ μπέη, ο οποίος τόνισε: «υπάρχουν μόνο θρησκευτικές μειονότητες, όχι φυλετικές. Γι' αυτό και η τουρκική αντιπροσωπεία δεν παραδέχεται τις αρχές περί προστασίας φυλετικών η γλωσσικών μειονοτήτων».

Η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν υπέρ της αποχώρησης των Ελλήνων, από την Κωνσταντινούπολη, κάτι που προκάλεσε τις αντιδράσεις του Ε. Βενιζέλου, ο οποίος υποστήριξε ότι κάτι αυτό θα σήμαινε καταστροφή για την Ελλάδα, που είχε ήδη δεχθεί πρόσφυγες που ξεπερνούσαν κατά πολύ το 1.300.000.

Ένα από τα πιο βασικά αποτελέσματα της συνθήκης της Λωζάνης που παραδέχονται πολλοί συγγραφείς, υπήρξε η αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών, ο λόρδος Κόρτσον τη θεωρούσε «πολύ κακή και ανήθικη», και πως «οι τουρκικές προτάσεις περί ανταλλαγής πληθυσμών, μία κακή και ελλατωματική λύση, δια την οποίαν ο κόσμος θα έχη να πληρώση εί αιώνα. Είναι τελείως καθάρν,ότι οι Τούρκοι θέλουν ν' απαλλαγώσιν των Ελλήνων ή να καταστήσωσιν την διαμονήν των σκληράν και αδύνατον». Την ίδια στιγμή και οι ΗΠΑ έπαιρναν στάση υπέρ της αναγκαστικής ανταλλαγής των πληθυσμών. Οι εμπειρογνώμονες της ανταλλαγής, επειδή τους ήταν αδύνατο να καθορίσουν ποιος ήταν Έλληνας και ποιος Τούρκος από εθνική άποψη, ακολούθησαν το οθωμανικό κριτήριο που

είχε εφαρμοσθεί για τόσους αιώνες και που ήταν αποκλειστικά θρησκευτικό: «Έλληνας» ήταν αυτός που ανήκε στο χριστιανορθόδοξο Μιλλέτ, «Τούρκος» αυτός που ανήκε στο μουσουλμανοσουννιτικό Μιλλέτ, άσχετα από την μητρική του γλώσσα».

Η βασική παράμετρος της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών είναι η παραμονή των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και Τενέδου με καθεστώς αυτοδιοίκησης -άρθρο 14- και των μουσουλμανικών μειονοτήτων της Θράκης, που χαρακτηρίστηκαν μη ανταλλάξιμοι. Οι ίδιοι οι Τούρκοι είχαν προτείνει τον όρο θρησκευτική μειονότητα και όχι φυλετική, που είχε διαγραφεί μάλιστα κατά τουρκική απαίτηση, όταν διατυπώθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις, μάλιστα είχε προταθεί και ο όρος τουρκική μουσουλμανική μειονότητα, όχι από τους Τούρκους που δεν έγινε δεκτός γιατί υπήρχε ο φόβος ότι υπάρχουν και Αλβανοί μουσουλμάνοι στην Ελλάδα και δεν έπρεπε να χαρακτηρισθούν έτσι.

Μάλιστα ο Βενιζέλος πρότεινε για μείζονα προστασία οι μειονότητες να μη στρατεύονται και να μη έχουν πολιτικά δικαιώματα, να μη εκλέγουν και να μην εκλέγονται. Δεν έχει ξεκαθαρισθεί ποιος ήταν αυτός που πρότεινε την ανταλλαγή των πληθυσμών. Ο Ισμέτ πασάς διατύπωσε την θέση ότι προήλθε από την ελληνική πλευρά, υποστηρίζεται ότι η ανταλλαγή των πληθυσμών δεν ήταν εντελώς νέα λύση στην ελληνοτουρκική διένεξη καθώς «ο Βενιζέλος είχε προτείνει ο ίδιος ένα παρόμοιο μέτρο αν και σε περιορισμένη κλίμακα τις παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου». Η ανταλλαγή σχετίστηκε με τη θέληση του Βενιζέλου, «να ξεφορτωθεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα τους 350.000 περίπου μωαμεθανούς για να ανοίξει χώρο στους Έλληνες πρόσφυγες», γνωρίζοντας όμως ταυτόχρονα, ότι για την Τουρκία, ελάχιστη σημασία είχαν οι συνθήκες και πως οι Έλληνες τελικά θα έφευγαν από εκεί.

Στη Λωζάνη ο Βενιζέλος υποστήριξε ότι η πρόταση ανήκει στον Νορβηγό ύπατο αρμοστή της Κοινωνίας των Εθνών Φρ. Νάνσεν κι ο Νάνσεν μίλησε για πιέσεις από τις Μεγάλες Δυνάμεις που τον παρότρυναν προς αυτήν την κατεύθυνση. Άλλοι θεωρούν ότι με την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, όπου 193.356 Έλληνες άφησαν την Τουρκία για την Ελλάδα αντί 354.647 Τούρκων, που άφησαν την Ελλάδα για την Τουρκία, τελικά, η Σύμβαση της Λωζάννης, ήταν πιο συμφέρουσα για την Ελλάδα παρά για την Τουρκία. Το αποκορύφωμα αυτής της σύμβασης ήταν το ξερίζωμα του ελληνικού στοιχείου υποχρεωτικά από τις πατρογονικές του εστίες.

«Η συνθήκη της Λωζάννης επιβάλλει θυσίας και εις τα δύο κράτη», είχε πει ο Ε.

Βενιζέλος. Ο Γάλλος ιστορικός Ντριό ανεβάζει σε χιλιάδες τους δολοφονημένους Έλληνες από τις τουρκικές διώξεις που επακολούθησαν και θεωρεί την εξαφάνιση των Ελλήνων από την Τουρκία μεγαλύτερη και χειρότερη από τη πτώση της Κωνσταντινούπολης:

«Αποφασίστηκε να γίνει ανταλλαγή των πληθυσμών. Ενάμισι εκατομμύριο πρόσφυγες καταφύγανε στην ευρωπαϊκή Ελλάδα. Ήταν η μεγαλύτερη καταστροφή του σύγχρονου ελληνισμού. Αυτό το δράμα συγκλόνισε βαθιά την ελληνική ψυχή... Το σπουδαιότερο όμως άρθρο της συνθήκης ήταν αυτό που επέβαλε την υποχρεωτικά ανταλλαγή των πληθυσμών, πάνω από ενάμισι εκατομμύριο Έλληνες ήρθαν στην Ελλάδα από την Ασία».

Ο εθνολογικός και πολιτικός χάρτης της Εγγύς Ανατολής τροποποιήθηκε σημαντικά. Όταν οι μωαμεθανοί εγκατέλειψαν τη Μακεδονία, οι κυβερνήσεις των Φιλελευθέρων ενεργώντας αποφασιστικά εγκατέστησαν στα εγκατελελειμένα εδάφη Έλληνες χωρικούς από την ανατολή με αποτέλεσμα την πλήρη επικράτηση του ελληνικού στοιχείου σε μια περιοχή όπου η εθνολογική ετερογένεια είχε δημιουργήσει επανειλημμένα διεθνείς επιπλοκές. Παράλληλα, εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες σχημάτισαν ζώνες αθλιότητας στην περιφέρεια μεγάλων πόλεων όπου η ανεργία, η φτώχεια και η έλλειψη στέγης δημιουργούσαν μόνιμη εστία κοινωνικής και πολιτικής αναταραχής». «Ύστερα ήλθε η Ελληνοτουρκική Σύμβαση που είχε ως αποτέλεσμα να αλλάξει πέρα για πέρα την εθνολογική σύνθεση όλων των χωρών που βρίσκονται τριγύρω από το Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο».

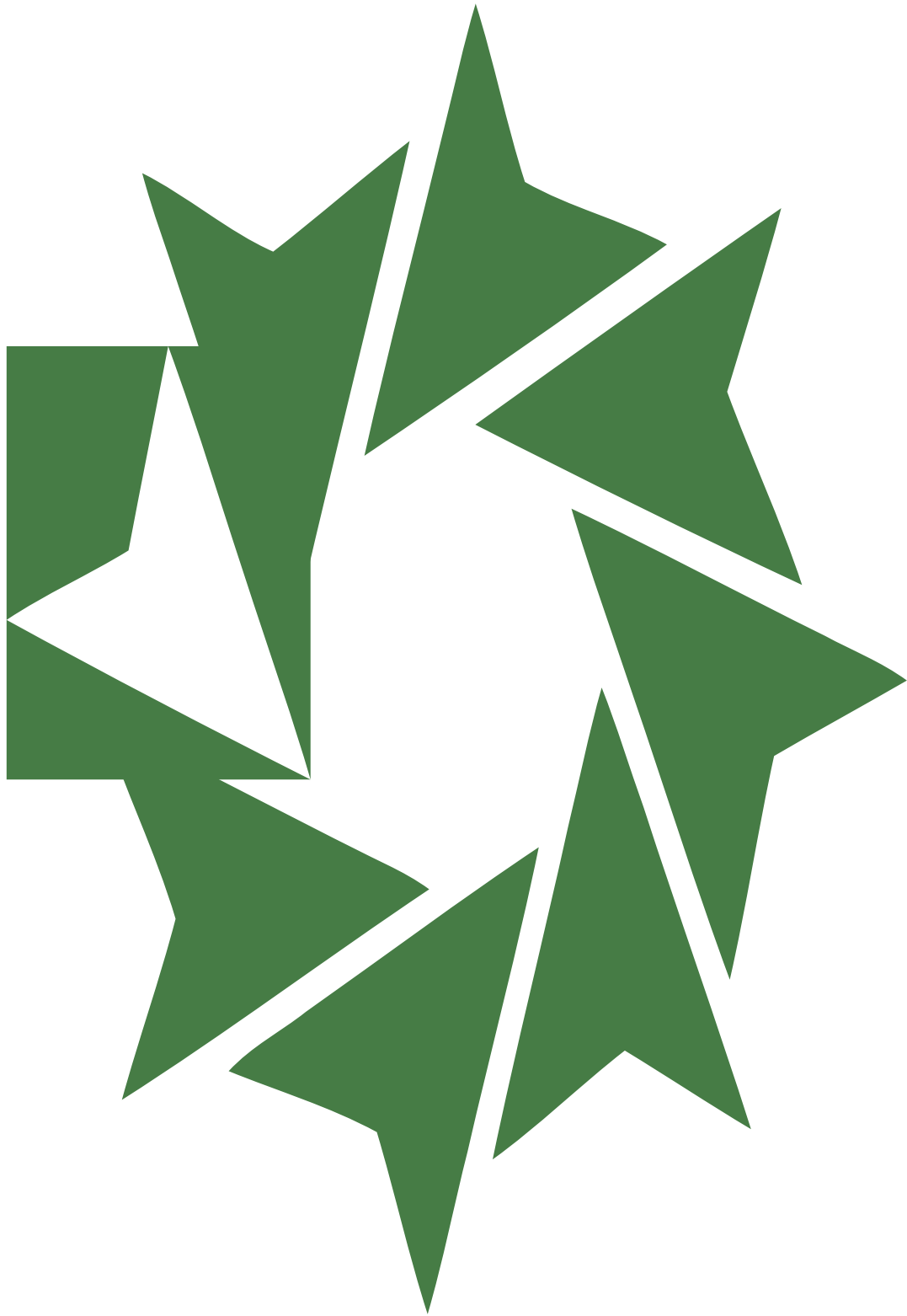
Η συνθήκη της Λωζάνης εγκαινίασε νέα εποχή στο διεθνές δίκαιο , την υποχρεωτική μετανάστευση και ανταλλαγή των πληθυσμών. Χρησίμευσαν έτσι σαν σκεύη χιλιάδες άνθρωποι το πιο ζωντανό κομμάτι του ελληνισμού που με την εκδίωξη και προσφυγοποίησή τους άνοιξαν το δρόμο στην τουρκοποίηση της ανατολικής Θράκης, ενώ άλλοι 900.000 μικρασιάτες πρόσφυγες επέτρεψαν με τον ξεριζωμό τους, τόσο την τουρκοποίηση της δυτικής Μικρασίας , όσο βέβαια και την αξιοποίηση της Μοσούλης από τις μεγάλες δυνάμεις και την TURKIS PETROLEUM».

Η υποχρέωση υποδοχής, περίθαλψης και ένταξης των προσφύγων αναγκάζει την ελληνική κυβέρνηση να ζητήσει βοήθεια από την Κοινωνία των Εθνών με δάνειο 10.000.000 λίρες Αγγλίας και να προσφύγει σε διαρκείς εξωτερικούς δανεισμούς με καταθλιπτικούς για την οικονομία όρους και σκανδαλώδεις ρήτρες, υπεύθυνες τόσο για την εσωτερική κρίση του 1929 -αποτέλεσμα της διεθνούς κρίσης- όσο

και για την πτώχευση του 1932.

Το 1923 ιδρύθηκε αυτόνομος οργανισμός με την επωνυμία «Επιτροπή αποκατάστασης Προσφύγων» (ΕΑΠ), με έδρα την Αθήνα υπό την εποπτεία της ΚτΕ και υπό την προεδρία του Αμερικανού διπλωμάτη Ερρίκου Μοργκεντάου με τετραμελές συμβούλιο, και με σκοπό την οριστική στέγαση και την απασχόληση των προσφύγων. Για την περίθαλψή τους διατέθηκαν πόροι του Ελληνικού κράτους, συνεισέφεραν ιδιωτικές οργανώσεις και βοήθησαν οργανισμοί όπως ο Βρετανικός Ερυθρός Σταυρός, ο Σουηδικός Ερυθρός Σταυρός, ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός, η YMCA κ.ά.

Το ίδιο έτος (5 Οκτωβρίου), με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης περί Ανταλλαγής Πληθυσμών της Λωζάνης αρχίζει στη Κωνσταντινούπολη η λειτουργία της «Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής Πληθυσμών», η οποία ασχολείται και με την εκκαθάριση των περουσιακών στοιχείων των προσφύγων.

Ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια της άφιξής τους οι Μικρασιάτες πρόσφυγες παρουσίασαν μεγάλη κινητικότητα στις μετακινήσεις τους, περιφερόμενοι σε αναζήτηση μόνιμης εγκατάστασης από τις αστικές προς τις αγροτικές περιοχές και τανάπαλιν, παρά τις επιδιώξεις των διαδοχικών κυβερνήσεων για αύξηση της αγροτικής παραγωγής. Η ίδια η ΕΑΠ φρόντισε ώστε οι αστοί στην πλειοψηφία τους πρόσφυγες που προέρχονταν από τον ίδιο οικισμό ή ευρύτερη περιοχή να

εγκαταθίστανται μαζί στο ελληνικό έδαφος ως μικροϊδιοκτήτες και συνεπώς αρνητές του κομμουνιστικού κινδύνου, έτσι όπως τον έβλεπε ο παρεμβατισμός της Κοινωνίας των Εθνών στο έργο της ΕΑΠ και της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Η προσπάθεια μαζικής μετακίνησης προφυγικών πληθυσμών στη μακεδονική γη πέραν της αναπτυξιακής αγροτικής πολιτικής εξυπηρέτησε και τον πολιτικό στόχο της αντικατάστασης των σλαβοφώνων, που μετανάστευαν αναγκαστικά είτε προς τη Βουλγαρία και τη Σερβία, είτε προς τις χώρες του Νέου Κόσμου.

Η προσωρινή στέγαση Μικρασιατών προσφύγων έγινε καταρχήν σε γήπεδα, θέατρα, αυλές εκκλησιών, δημόσια κτήρια, σε παράγκες, σε σκηνές, σε χαμόσπιτα και σε καλύβες που βρίσκονταν σε εγκαταλελειμμένα χωριά, σε οικισμούς αμιγώς προσφυγικούς. Οι συνθήκες διαβίωσης ήταν άθλιες. Δεν υπήρχαν έργα υποδοχής, ούτε δίκτυα ύδρευσης, ηλεκτροφωτισμού και αποχέτευσης. Έλειπαν παντελώς οι χώροι αναψυχής, ενώ μεταδίδονταν εύκολα επιδημικές ασθένειες όπως ο εξανθηματικός τύφος, η γρίπη, η ελονοσία, η φυματίωση και η ευλογιά, παρούσες ήδη στην Ελλάδα και πριν την άφιξη των προσφύγων. Φαίνεται λογικό, λοιπόν, το γεγονός ότι δόθηκε προτεραιότητα στην αντιμετώπιση στοιχειωδών και πιεστικών αναγκών, όπως ήταν η διατροφή που αντιμετωπίστηκε με την οργάνωση συσσιτίων και παροχή τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης, όπως και η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.

Δεδομένης της προσμονής εκμετάλλευσης των γαιών από τους ντόπιους πληθυσμούς, της υπερπροσφοράς εργασίας και των προσπαθειών του κεφαλαίου να την εκμεταλλευτεί, όπως επίσης και των συχνών επιτάξεων κατοικιών, οι πρόσφυγες αντιμετωπίστηκαν εχθρικά τόσο στις αστικές όσο και στις αγροτικές περιοχές. Στον αντίποδα πιθανώς βρίσκεται η βοήθεια μερίδας ντόπιων κατοίκων και πολλοί ιδιωτών, οι οποίοι πρόσφεραν ατομικά ή οργανωμένα με τη διενέργεια εράνων, την οργάνωση πρόχειρων συσσιτίων, τη διανομή ψωμιού, την παροχή ρουχισμού, φαρμάκων κ.ά.

Η άφιξη των προσφύγων στη Ελλάδα προκάλεσε γενική κρίση. Ο αρχικός εκνευρισμός που ένοιωσαν οι ντόπιοι για τους πρόσφυγες πήρε σύντομα τη μορφή εχθρότητας. Οι πρόσφυγες αντιμετώπισαν πραγματικό μίσος από τους ντόπιους. Ο Μάρκος Βαμβακάρης, Σκυριανός στην καταγωγή, περιέγραψε θαυμάσια την κατάσταση αυτή:

«Έμενε ο κόσμος στα βαγόνια των σιδηροδρόμων. Έμενε εκεί που είχε καμιά αποθήκη εγκαταλελειμμένη. Τσαντήρια κάνανε. Καταστροφή, μεγάλη καταστροφή.

Να μην ξαναδούν τα μάτια μας τέτοια πράγματα. Το τι τραβήξαν αυτοί οι άνθρωποι δεν λέγεται. Ατιμαστήκανε. Γίνανε χάλια, χάλια, χάλια. Άσε που ήταν ατιμασμένοι από κει με τους Τούρκους που τους καταδιώκανε. Και κατόπιν εδώ που ήρθανε τα ίδια. Προσπαθήσανε, κάνανε χίλια δυό να βρίσκουνε το ψωμί τους, μέχρι να βρουν ένα σπίτι να κάτσουνε. Αν ένας πατέρας είχε πέντε-έξη παιδιά και κορίτσια, άλλα άρπαγε ο ένας από δω, άλλα ο άλλος από κει. Καταστροφή μάνα μου... Και οι ντόπιοι δεν τους έβλεπαν με καλό μάτι. Αλλά τους βρίζανε. Χίλια δυό. Φύγετε από δω ρε! Πηγαίνετε παρά πέρα. Δεν τους κοιτάζανε. Δεν είχαν την αγάπη να πουν για στάσου, συγγενείς μας είναι, Έλληνες πραγματικοί. Να τους αγκαλιάσουμε. Δεν έγινε αυτό το πράμα, εγώ δηλαδή τι είδα. Μπορεί αλλού. Ήθελαν να τους κλέψουνε οι κλεφταράδες που ήταν εδώ πέρα. Ν' αρπάξουν ό,τι είχαν. Να τους κλέψουνε, να τους γελάσουνε. Απατεώνες...».

Η σύγκρουση ντόπιων και προσφύγων, θέτει τη σφραγίδα της σ' όλη την επόμενη περίοδο. Οι γηγενείς αμφισβητούν την ίδια την ελληνικότητα των προσφύγων. Ο τότε εισαγγελέας Βαζούρας έγραψε: «Η βρισιά τουρκόσπορος μαζί με σωρό ανάλογες βρισιές, όπως σκατοουγλούδες, παληοαούτηδες κ.λπ. ήταν στην ημερήσια διάταξη, από ανώτερα και κατώτερα κυβερνητικά όργανα... Το χάσμα ενισχύθηκε και συντηρήθηκε από τον άγριο οικονομικό ανταγωνισμό. τόσο στην ιδιοποίηση της γης, όσο και στις εμπορικές δραστηριότητες».

Επιβίωση και εξέλιξη αυτής της αρχικής στάσης αποτελούν σήμερα τα λεγόμενα ποντιακά ανέκδοτα, για τα οποία ο Ηλίας Πετρόπουλος έγραψε: «Οι Ελλαδικοί νεοέλληνες δεν συμπαθούν τους πρόσφυγες. Και ακριβώς τα αντιποντιακά ανέκδοτα, που σήμερα κυκλοφορούν, εκφράζουν (σε τελική ανάλυση) την αντιπάθεια των γηγενών κατά της πολυπληθέστερης προσφυγικής ομάδας που εγκαταστάθηκε στη χώρα μας».

Με βάση τα στοιχεία της Κοινωνίας των Εθνών, σε πολλές περιοχές της νέας τους εγκατάστασης κατά τα πρώτα χρόνια πέθανε από τις κακουχίες το 20% των προσφύγων, ενώ αντιστοιχούσε 1 γέννηση σε 3 θανάτους.

Επίλογος

Η Μικρασιατική Καταστροφή, όπως γράφει ο Ακαδημαϊκός Διονύσιος Ζακυθινός, «υπήρξεν η τελευταία φάσις του υπερποντίου Ελληνισμού. Υπό τα ερείπιά της ετάφησαν αι Ιωνικά και Ποντιακά αποικία, αι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, το μέγα εκπολιτιστικόν έργο του Βυζαντίου, η θαυμασία αντίστασις και το αφανές κατόρθωμα των Ελλήνων της Τουρκοκρατίας. Τα κύματα του

Αιγαίου έρριξαν επί των ακτών και των νήσων της Ελλάδος τα ελεεινά λείψανα του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Και αντήχησαν οι αιγιαλοί και τα βουνά από τον γόον των σπαρασσομένων ανθρώπων. Ποίος κάλαμος θα περιγράψει την άφατον τραγωδίαν;».

Η Γενοκτονία των Ελλήνων της Μικράς Ασίας από το Τουρκικό Κράτος, με τον Ν. 2645 της 9/13-10-1998 (ΦΕΚ Α~ 234), που ψήφισε η Βουλή των Ελλήνων, καθιερώθηκε να εορτάζεται την 14η Σεπτεμβρίου εκάστου έτους, ως Ημέρα Εθνικής Μνήμης αυτών, ως μία από τις τραγικότερες συμφορές της ιστορίας του ελληνικού έθνους.

Μαρτυρίες

Συγκλονιστική είναι η μαρτυρία της Ελένης Καραντώνη από το Μπουνάρμπασι, έντεκα χιλιόμετρα βορειανατολικά της Σμύρνης («Έξοδος», Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών):

«Άρχισε ο στρατός μας να φεύγει. Χτυπούσαν τις πόρτες μας και ζητούσαν ρούχα για να βγάλουν το χακί από πάνω τους. Πόσους δεν ντύσαμε! Οι μεγάλοι οι δικοί μας ξεκουμπιστήκαν και φύγανε κι αφήσαν τον κόσμο στο έλεος του Θεού. Έφταναν οι στρατιώτες ξυπόλητοι, γυμνοί, κουρελιασμένοι, πρησμένοι, νηστικοί. Οι Τούρκοι κατεβαίνουν και σφάζαν τους Έλληνες. Το ίδιο έκαναν και οι δικοί μας. Παντού φωτιά και μαχαίρι άκουες και έβλεπες. Από τους κατοίκους του Μπουνάρμπασι έμειναν καμιά δεκαριά οικογένειες...

Μερικοί κατάφεραν να φύγουν, σέρνοντας με την κοιλιά προς το Σικλάρι και από κει στη Σμύρνη. Τους άλλους όλους τους ατιμάσανε, τους σφάξανε, τους κρεμάσανε, τους κάψανε. Κι εκείνους που κατάφεραν από το Σικλάρι να φτάσουν στη Σμύρνη, όταν ήρθε ο Κεμάλ, τους έπιασε και τους έσφαξε.

Εμείς βρισκόμασταν στη Σμύρνη. Πλημύρρα οι μαχαλάδες στο αίμα. Βάλανε φωτιά οι Τούρκοι, μια ώρα μακριά. «Μη φοβάστε είναι μακριά», μας είπε ο νοικοκύρης του σπιτιού που μέναμε. Σ' ένα τέταρτο η φωτιά είχε έρθει σε μας. Ρίχνανε βενζίνη και προχωρούσε. Βγήκαμε στο δρόμο. Φωτιά από τη μια, θάλασσα από την άλλη. Βρισκόμασταν στη μέση. Και οι Τσέτες (σ. σ. οι άτακτοι Τούρκοι) βρίσκονταν στη μέση, και σφάζαν και σκοτώναν.

Τη νύχτα οι Τσέτες έκαναν επίθεση ν' αρπάξουν, να σφάξουν, ν' ατιμάσουν. «Βοήθεια! Βοήθεια!» φώναζε ο κόσμος. Τα εγγλέζικα πλοία ήταν απέναντι. Έριχναν τους προβολείς. Σταματούσαν για λίγο. Τη νύχτα θέλαμε να πάμε προς

νερού μας. Πήγαμε λίγο πιο έξω, φρίκη! Βρεθήκαμε σε μια χαβούζα (σ.τ.σ. μεγάλο ανοιχτό λάκο). Γύρω γύρω, στα χείλια της χαβούζας σπαρταρούσαν κορμιά, και μέσα η χαβούζα ήταν γεμάτη κεφάλια. Έπαιρναν όποιον έπιαναν, τον πήγαιναν στην άκρια της χαβούζας, έκοβαν το κεφάλι και το έριχναν μέσα στην χαβούζα και τα κορμιά τα άφηναν να σπαρταρούν γύρω γύρω. Ήταν φοβερό. Όσοι το είδαν τρελάθηκαν. Το τρελοκομείο γέμισε από τρελούς σαν ήρθαμε. Εκεί σ' αυτό το μέρος χάσαμε και τον πατέρα μου. Τον αδελφό μου τον έσφαξαν στο χωριό. Έβγαλαν, μετά, ιταλικά και ελληνικά πλοία και μας πήραν. Πόσους; Ούτε ένα είκοσι τοις εκατό δεν επήραν. Τέτοια καταστροφή δεν είδαν τα μάτια μου!».

Ο Αλέξης Αλεξίου έζησε την γενοκτονία και θυμάται:

«Τα πρώτα μηνύματα της καταστροφής μας ήρθαν με την οπισθοχώρηση του στρατού μας. Είδα αξιωματικούς στο δρόμο, που ξήλωναν και πετούσαν τα γαλόνια τους και τα παράσημά τους... Τα σημάδια της καταστροφής ήταν ακόμη πιο έντονα, όταν έφθασαν από την πόλη Θείρα συγγενείς μας κατατρεγμένοι και τους φιλοξενήσαμε...

Ένα μεσημέρι έγινε μεγάλη φασαρία και κακό, μαθεύτηκε ότι οι Τούρκοι έβαλαν φωτιά στη συνοικία των Αρμενίων. Είχα ένα προαίσθημα. Μια κατάθλιψη μου βάραινε την ψυχή και δεν μπορούσα να το εξηγήσω. Δεν αργήσαμε να δούμε τους πρώτους καπνούς της φωτιάς... Όλος αυτός ο κόσμος προχωρούσε προς το Κορδελιό, γιατί διαδιδόταν πως στο Κορδελιό αράζουν διάφορα βαποράκια και σώζουν τον κόσμο... Όταν έφεξε η μέρα, άρχισε ο κόσμος να φεύγει από το Μπαϊρακλί με κατεύθυνση προς το Κορδελιό κι έτσι τους ακολουθήσαμε κι εμείς, όπως πηγαίναμε όμως, στ' αριστερά του παραλιακού δρόμου, είδαμε να έρχεται τουρκική καβαλαρία, οπλισμένη με σπαθιά... Πιο πίσω ακολουθούσαν Τσέτες (άτακτος στρατός λίαν φανατισμένος).

Τότε μας βρήκαν τα χειρότερα, οι Τσέτες έπεσαν επάνω στον κόσμο και έκαναν όλων των ειδών τα εγκλήματα. Χτυπούσαν τους άντρες και τους ζητούσαν παράδες και μαλαματικά από τις γυναίκες. Άρπαζαν όποια κοπέλα τους φάνταζε και την ντρόπιαζαν...

...Σε μια στιγμή δεν πιστεύαμε στα μάτια μας. Γυναίκες πολλές, μια σειρά ατελείωτη από το μπουλούκι, που ερχόταν από το Κορδελιό, σπρώχνοντας η μία την άλλη και σκύφτοντας, τραβούσαν κατά τους ψηλούς βράχους, εκεί στα Πετρωτά. Όσπου να καλοκαταλάβεις, πηδούσαν και χάνονταν μέσα στη θάλασσα. Πολλές απ' αυτές κρατούσαν αγκαλιά και τα μωράκια τους. Πλάϊ τους, επάνω από τα κεφάλια τους, ήταν οι Τσέτες, έτοιμοι να τις ντροπιάσουν και ήθελαν να γλυτώσουν από τα χέρια τους, να πέσουν όσο πιο γρήγορα γινόταν στο γκρεμό, να

χαθούνε...».

Ένας άλλος αυτόπτης μάρτυρας της Μικρασιατικής γενοκτονίας αναφέρει:

«...Τότε όσοι ξέραν μπάνιο πέφταν στη θάλασσα. Αν τους έβλεπαν οι Τούρκοι, τους σκότωναν μέσα εκεί. Εάν δεν τους έβλεπαν, έφταναν στα συμμαχικά πολεμικά καράβια, που ήταν αραγμένα και δήθεν υποστήριζαν τους Έλληνες. Τους άφηναν να σκαρφαλώνουν επάνω στα καράβια και μόλις έμπαιναν μέσα, τους ξανάριχναν στη θάλασσα.. Το πρωί συγκεντρωθήκαμε πέντε χιλιάδες αιχμάλωτοι. Περνούσαμε από τους τουρκομαχαλάδες. Περάσαμε και από την εβραϊκή συνοικία. Οι Εβραίοι μας αποδοκίμαζαν χειρότερα από τους Τούρκους. Φτάσαμε στον Άγιο Κωνσταντίνο, στα Χιώτικα, όπου άρχισε η μεγάλη σφαγή... Εμαζεύτηκαν όλοι οι Τούρκοι με σίδερα στα χέρια, με σπαθιά και στάθηκαν από την μια κι από την άλλη άκρη του δρόμου που θα περνούσαμε και ανεβοκατέβαζαν τα σίδερα και τα σπαθιά και όποιος πρόφτανε και έσκυβε, είχε καλώς, όποιος δεν πρόφτανε, τον σκότωναν...».

Η Άννα Καραμπέτσου περιγράφει την απεγνωσμένη προσπάθεια της οικογένειάς της να διαφύγει της καταστροφής:

«...Ήμασταν στην Πούντα. Στέκαμε γραμμή για να μπαρκάρουμε. Ό,τι είχαμε, μπόγους, βαλίτσες, τα πατούσαν για να περάσουν. Πέρασε η μητέρα μου, η αδελφή μου έπεσε κάτω, ο κόσμος την πατούσε, δεν μπορούσε να σηκωθεί. Ένας στρατιώτης, καθώς βάσταγε το μωρό της, το τρύπησε με την ξιφολόγχη. Τι να κάνει; Τό 'βαλε σε μιαν ακρούλα. Ζήσε, κόρη μου, για τα άλλα σου παιδιά, της είπε η μάνα μας. Εγώ ακόμη δεν είχα περάσει τη ζώνη και με τραβά ένας Τουρκαλός από το χέρι και μου λέει: «Ντούρ, μωρή». Βάζω κάτι φωνές, κάτι κλάματα, φωνές και η μάνα μου. Πέρασαν πέντε-έξι, εμένα που να μ' αφήσει να περάσω. «Αχ παιδάκι μου...», λέει η μάνα μου, πέφτει κάτω και λιποθυμά. Στο μεταξύ ο Τούρκος μου δίνει ένα σκαμπίλι, που άτραψε το φως μου. «Τσικάρ Παρά» λέει. Θυμήθηκα το πεντόλιρο, του το έδωσα. Μ' αυτό γλύτωσα...

Οι Γάλλοι έδειξαν βρωμερή στάση. Όσοι κατάφερναν να σκαρφαλώσουν στα καράβια τους, τους ρίχναν πίσω στην θάλασσα. Και παλικάρια, πιο πολύ τα παλικάρια, ξαναρίχναν στο νερό. Σαν τους βλέπαν να ζυγώνουν, τους πετούσαν ζεματιστό νερό, για να μην μπορέσουν ν' ανέβουν...».

Ο Αντώνης Πισσάνος ο οποίος έζησε τις κακουχίες της αιχμαλωσίας, περιγράφει μέσα από το βιβλίο του «Αιχμάλωτοι του Κεμάλ»:

«...Σε λίγο φθάνομε εις την τουρκικήν συνοικίαν. Εκεί οι Τούρκοι πολίται επιπίπτουν επάνω μας και μας κτυπούν με ότι βρίσκουν μπροστά των. Γελούν

απαίσια από ευχαρίστησιν και το γέλιο τους μας ξεσχίζει την καρδιά και μας τρομάζει. Με τους Τούρκους συμπράττουν και οι Εβραίοι...

Καθισμένοι εις τα καφενεία, εχλεύαζον τους χριστιανούς, τους κτυπούσαν, τους παρέδιδον εις τους σφαγείς. Και όταν διήρχοντο τα τάγματα των αιχμαλώτων, έριχναν γυαλιά στους δρόμους δια να ξεσχίζονται τα γυμνά των πόδια, και να υποφέρουν περισσότερον τα θύματα της κεμαλικής θηριωδίας.

Όταν οι Τούρκοι μπήκαν στη Σμύρνη, οι Εβραίοι προσέφερον τας ελεεινάς υπηρεσίας των. Εις τα αστυνομικά τμήματα υπήρχαν προδότες Εβραίοι... Δεν υπήρξεν ευκαιρία που να μην την εξεμεταλλεύθησαν εις βάρος των χριστιανών...

Εις την συνοικία Μπας-Οτουράκ, από όπου διερχόμεθα, οι Εβραίοι ειρωνεύονται με την γνωστήν προφορά των: «Ζήτω Βενιζελός... ζήτω Κωνσταντινός...» και ένας άλλος φωνάζει εις άπταιστον Ελληνική: «Εμπρός με το στέφανον της δόξης προς την Αγιά Σοφιά!». Εν τω μεταξύ οι υποκόπανοι των στρατιωτών ανεβοκατεβαίνουν στα πλευρά των αιχμαλώτων, ενώ οι πολίται Εβραίοι και Τούρκοι χειροκροτούν».

Η Αγλαία Κόντου από την Μαινεμένη κάνει λόγο για την παρουσία του ελληνικού στρατού και την αντίδραση των Τούρκων:

«Άμα είδαμε τους Έλληνες, νομίσαμε πια ότι είδαμε το Θεό. Κάναμε καμάρες και βάζαμε τις φωτογραφίες του βασιλιά και του Βενιζέλου, για να περάσει ο στρατός. Λέγαμε πως θα μείνουν για πάντα εκεί και δεν λογαριάζαμε κανένα. Τα έβλεπαν αυτά οι Τούρκοι και μας έλεγαν: «Γιατί, βρε Έλληνες; Έχετε κανένα παράπονο; Καλά δεν περνάτε; Δικό μας το βασίλειο και δικιά μας η μαχαίρα».

Αυτά κάναμε και τους δυσареστήσαμε. Πήγαιναν οι αξιωματικοί και γλεντάγανε με τις Τουρκαλίτσες στην Πέργαμο. Αλόγατα της Μαινεμένης κουβαλάγανε τρόφιμα για το στρατό και μετά γυρίζανε φορτωμένα χαλιά κι άλλα πράγματα από τουρκόσπιτα».

Μαρτυρία Ευριπίδη Λαφαζάνη από το Χορόσκιοϊ:

«Κάποια ώρα παρουσιάστηκε ο παλιός μου φίλος. Είχε τα χέρια του μέσα στο παλτό του... Είχαν τόσο φόβο οι Παλιότουρκοι τους Νεότουρκους που δεν λέγεται. Όσο μπορούσε πιο κρυφά μου 'βαλε μέσα στο χέρι μου λίγο τσάι και λίγη ζάχαρη κι έφυγε, έκανε τον περαστικό...

Είχα έναν Τούρκο φίλο, με γνώριζε καλά... Τότες μου απάντησε: “Αυτό δεν το αρνείται κανείς. Είστε τιποτένιοι, πρόστυχοι, αλαφρόμυαλοι, ελεεινοί. Βρε συ, εσύ, τι σας έλειψε στο χωριό; Εκκλησία είχατε, παπά είχατε, σχολείο είχατε. Ήρθε ποτέ κανείς να σας ρωτήσει τι κάνετε; Τι θέλετε από μας και σηκώσατε τα όπλα και

μας σκοτώσατε;”».

Η Πολυξένη Καντραντζή από το Γκέλβερι, όντας χήρα με τρία παιδιά (τον άντρα της τον σκότωσε ένας Τούρκος για κτηματικές διαφορές), διηγείται την φυγή απ’ το χωριό της, μετά την ανταλλαγή πληθυσμών:

«Αύγουστος μήνας ήταν όταν βγήκαμε από το χωριό. Μπήκαμε σε αραμπάδες και τραβήξαμε κατά το Άκσεραϊ.

Οι Τούρκοι του Γκέλβερι έκλαιγαν και μας παρακαλούσαν να μην φύγουμε. Στο δρόμο, καθώς πηγαίναμε στο Άκσεραϊ, βγήκαν μπροστά στον αραμπά μας Τούρκοι από τα χωριά, Περίστρεμμα, Κιοστίκ, και Κιζίλκαγια και μας σταμάτησαν. Ο άντρας μου, τους πουλούσε μανιφατούρα βερεσέ και μας χρωστούσαν λεφτά. Ύστερα από τον αλωνισμό ξεπλέρωναν τα χρέη τους δίνοντας καρπό. Τι να το κάνουμε όμως το στάρι αφού φεύγαμε;

Έβαλαν οι Τούρκοι στα στόματα των τρών παιδιών μου μπουκιές από πίτες με τυρί και μέλι και τα παρακαλούσαν:

– Φάτε και πέστε χελάλ. Να χαρείτε, πέστε χελάλ.

Δεν θέλανε να έχουνε βάρος στη συνείδησή τους πως έφαγαν το δίκιο των ορφανών παιδιών μου. Ορμήνεψα τα παιδιά μου να φάνε τις μπουκιές και να πούνε “Χελάλ ολσούν” (ας γίνει χάρισμα).

Σαν το άκουσαν αυτό οι Τούρκοι, μας αγκάλιαζαν και μας φιλούσαν απ’ τη χαρά τους».

Ο στρατηγός Δεμέστιχας αναφέρει χαρακτηριστικά για τις ασχήμιες που διέπραξαν και οι Έλληνες στρατιώτες:

«Τις καταστροφές στις πόλεις και τα χωριά απ’ όπου περάσαμε, τους εμπρησμούς και τις άλλες ασχήμιες, δεν είμαι ικανός να περιγράψω και προτιμώ να μείνουν στη λήθη».

Για την πολιτική των μεγάλων δυνάμεων που παρουσιάζονταν σαν σύμμαχοι της Ελλάδας και ειδικά για την πολιτική της Αγγλίας, χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Χάρολντ Νίκολσον, στελέχους του Φόρεϊν-Οφίς, ο οποίος το Δεκέμβρη του 1920 σε μνημόνιο προς τον υπουργό του, μεταξύ των άλλων ομολογούσε:

«Ο λόγος που μας έσπρωξε στην υποστήριξη της Ελλάδας δεν ήταν συναισθηματική παρόρμηση, αλλά φυσική έκφραση της παραδοσιακής μας πολιτικής, που συνίστατο στην προστασία των Ινδιών και της Διώρυγας του Σουέζ. Για έναν ολόκληρο αιώνα υποστηρίξαμε την Τουρκία, θεωρώντας την ως την πρώτη γραμμή άμυνας στην Ανατολική Μεσόγειο. Όμως αποδείχθηκε

αναξιόπιστος σύμμαχος και έτσι περάσαμε στη δεύτερη γραμμή. Από τη γεωγραφική άποψη, η θέση της Ελλάδας είναι μοναδική για τις επιδιώξεις μας. Πολιτικά, η χώρα αυτή ήταν αρκετά ισχυρή σε περίοδο ειρήνης, ώστε να μη μας δημιουργεί θέμα δαπανών και αρκετά αδύνατη σε περίπτωση πολέμου, ώστε να είναι υποτελής σ' εμάς».

Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ έγραψε στα απομνημονεύματά του για την καταστροφή της Σμύρνης:

«Ο Κεμάλ γιόρτασε το θρίαμβό του με τη μεταβολή της Σμύρνης σε τέφρα και την τεράστια σφαγή του εκεί χριστιανικού πληθυσμού».

Για τη Συνθήκη των Σεβρών ο Ουίνστον Τσόρτσιλ έχει δηλώσει:

«Η αξία των όρων της Συνθήκης εξηρτάτο από ένα μοναδικό στοιχείο, τον ελληνικό στρατό. Αν ο Ελ. Βενιζέλος και οι στρατιώτες του κατόρθωναν να επιβληθούν επί του Κεμάλ, έχει καλώς. Εάν όχι, τότε έπρεπε να αναζητήσουμε καλύτερες λύσεις. Την ειρήνη με την Τουρκία, έπρεπε, δια να την επιβάλουμε, να κάνουμε πόλεμο. Τη φορά αυτή οι Σύμμαχοι θα τον διεξήγαγον δι' εντολοδόχου».

Στις 27 Νοεμβρίου 1922, στην αγγλική Βουλή των Κοινοτήτων, ο Βρετανός υφυπουργός εξωτερικών Μακ Νιλ, απαντώντας σε ερώτηση του βουλευτή πλωτάρχη Μπέλερς, δήλωσε :

«Κατά τας πληροφορίας τας οποίας έχει η αγγλική κυβέρνηση, ελληνικά στρατεύματα συμπλήρωσαν την εκκένωση της Σμύρνης το απόγευμα της 8ης Σεπτεμβρίου και το τουρκικό ιππικό εισήρθε στην Σμύρνη την 11η ώρα της επομένης. Σύμφωνα με τις αποδείξεις, από καταθέσεις αυτόπτων μαρτύρων πυρκαγιά άρχισε από την αρμενική συνοικία, το δε πυρ τέθηκε από Τούρκους στρατιώτες...».

Πηγές

Νεότερη και σύγχρονη ιστορία από τις πηγές (ΟΕΔΒ,1983) | apodimos.com | el.wikipedia.org | livepedia.gr | fhw.gr | e-grammes.gr | kritikoi.gr | euxintv.net | kathimerini.gr | patrides.com | xronos.gr | pontosandaristera.wordpress.com | noiazomai.tripod.com | iansta.blogspot.com | clubs.pathfinder.gr/patrides | karachalios-spiros.blogspot.com | egolpio.com | asxetos.gr | 10gym-patras.ach.sch.gr | matia.gr | tovima.gr | tourkofagos.blogspot.com | thegreekz.com | venizelos-foundation.gr | malkidis.info | hri.org | politis-news.com